

uz 200 godina rođenja

Dr. Husnija Kamberović

**HUSEIN-KAPETAN GRADAŠČEVIĆ
(1802-1834)**

BIOGRAFIJA

Dr. Husnija Kamberović:
Husein-kapetan Gradašćević (1802-1834)
Biografija. Uz dvjestotu godišnjicu rođenja

IZDAVAČ:

Bošnjačka zajednica kulture "Preporod" Gradačac

ZA IZDAVAČA:

Muhamed Bego Gradašćević

RECENZENTI:

Prof. dr. sc. Lamija Hadžiosmanović

Prof. dr. sc. Enes Pelidija

Idejno rješenje korica: Bato Abdulahović

Fotografije: Ahmed Džidić

Štampa:

Mikroštampa Tuzla

Tiraž: 3000

CIP - Katalogizacija u publikaciji Nacionalna i
univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine,
Sarajevo

929 Gradašćević

KAMBEROVIĆ, Husnija

Husein-kapetan Gradašćević (1801-1834) :
Biografija : uz dvjestotu godišnjicu rođenja / Husnija
Kamberović ; (fotografije Ahmed Džidić) . -Gradačac :
BZK Preporod, 2002. - 128 str. : fotogr. ; 24 cm

Bilješka o autoru: str. 125. - Bibliografija: str. 109-
112

ISBN 9958-812-03-7

1. Gradašćević, Husein-kapetan

COBISS/BiH-ID 11030534

Dr. Husnija Kamberović

**HUSEIN-KAPETAN GRADAŠČEVIĆ
(1802-1834):**

**BIOGRAFIJA - uz dvjestotu godišnjicu
rođenja**

Gradačac 2002.

RIJEČ ČITAOCU

Sudbina svih velikih ljudi u povijesti jeste da je njihov život obavljen velom tajni, a nakon njihove smrti ispredaju se razne priče, legende, pjevaju pjesme, koje ponekad u cijelosti potiskuju u stranu realne činjenice iz njihovoga života. O životu Husein-bega Gradašćevića, i o čitavoj njegovoj obitelji i gradu u kojem je rođen i u kojem je rastao, ima dovoljno pouzdanih historijskih informacija, ali uprkos tome mnogo toga ostalo je nedovoljno razjašnjeno. Dok je o pokretu za autonomiju 1831/32, na čijem je čelu stajao Husein-beg, nastalo nekoliko zapaženih djela, o Husein-begovom životu nema dovoljno literature. O njemu su se, još dok je bio živ, pjevale pjesme i pričale legende, a nakon smrti postao je istinska legenda. Premda je živio svega 32 godine, on je postao najznačajnija povijesna pojava u Bosni i Hercegovini u 19. stoljeću. "Njegova ličnost, rad, duboko se usadila u duše širokih slojeva naroda. On je postao simbol junaštva, požrtvovanja, njegovim se imenom narod oduševio, ustalasao, krenuo u nejednaku i tešku borbu za stara prava i privilegije Bosne. Husein se borio za samostalnost i nezavisnost Bosne". Bosna je ideja s kojom je Husein-beg rastao i umro.

Ova je *Biografija* pokušaj da se uz 200 godina od rođenja Husein-kapetana Gradašćevića na jednom mjestu sakupi i publicira što je moguće više biografskih informacija, koje su najznačajnijim dijelom razasute po raznim i teško dostupnim publikacijama. Ponekada su te informacije bile proturječne jedne drugim. Cilj monografije je da se na jednom mjestu uporede te informacije kako bi današnji čitatelji mogli steći što jasniju sliku o ovoj velikoj i znamenitoj povijesnoj ličnosti Bosne i Hercegovine.

Portret Husein kapetana Gradašćevića
(rad likovnog nastavnika Abdulaha Tipure)

PORIJEKLO

Husein-beg je rođen u obitelji koja je na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće spadala u red najsnažnijih bosanskih begovskih obitelji. Postoji nekoliko pretpostavki o porijeklu obitelji Gradašćević. Prema jednoj, koju je prvi iznio Martin Nedić¹, Gradašćevići su u Bosnu došli iz Budima. Bila je to obitelj "osobito bogata i gospodska, od koje u Budimu bivale su paše i zapovjednici vojske, i jer su kao taki bili ratoborni junaci (...) sultani su jim s fermami darovali u Posavini i njekim brdnim mistim carsku desetinu da pobiraju, a za to da svojim troškom moraju po koliko bi na njia zapalo vojnikah davati, voditi i uzdržavati. Stoga što su imali od sultana određene desetine zvahu se spahije, beszi, i jer kao taki bijahu i bogati i silni, i jer opet kao taki mogahu branit posavske seljane suprot četujućim čoporim, cijelo ravni posavsko stanovnici činiše s njima ugovor da će jim davati od priroda zemlje deveto, samo neka jih štite i brane suprot nasrtanju drugih Turaka i zlih ajdukah (...)" . Prema drugoj verziji, koja se sačuvala u obiteljskoj predaji, a koju je zastupao i Lajos Thalloczv², Gradašćevići su srednjovjekovni bosanski feudalci³.

U postojećoj historiografskoj literaturi ne postoje nikakvi argumenti za Thalloczjevu tvrdnju. Behija Zlatar⁴, koja se bavila muslimanskim plemstvom u 15. stoljeću, nigdje ne spominje Gradašćeviće, a ni srednjovjekovni izvori o Bosni ne spominju ovu

1 Martin Nedić (Tolisa 1810-Tolisa 1895), bosanski franjevac.

2 Lajos Thalloczv (1854-1916), mađarski historičar, puno pisao o povijesti Bosne.

3 Muhamed HADŽIJAHIĆ-Teufik IMAMOVIĆ: *Gradačac i okolina (Nacrt za monografiju)*. Gradačac 1960 (rukopis), (dalje: *Gradačac i okolina*), str. 28-31; Aiša SOFTIĆ: *Historijske usmene predaje Bošnjaka*. Doktorska disertacija, Sarajevo 1999, (dalje: *Historijske usmene predaje*), str. 221.

4 Behija Zlatar (Sarajevo 1945), bosanskohercegovački historičar, direktor Orijentalnog instituta u Sarajevu

obitelj⁵. Preostaje kao najvjerojatnija pretpostavka da su Gradašćevići u Bosnu došli iz Ugarske. U svakom slučaju, Gradašćevići su bili kapetani Gradačačke kapetanije. Hamdija Kreševljaković⁶ je svojim istraživanjima znatno doprinio rasvjetljavanju ranije historije ove obitelji. Prema njegovim istraživanjima, koja se temelje na narodnom predanju, a koja su zabilježili i Muvekkīt⁷ i Safvet-beg Bašagić⁸, prvi nesporno poznati po imenu kapetan je Muhamed, čije ime se nalazi na mostarskom mahzaru 1730. godine. On bi, prema tome mišljenju, bio sin Ćoso Osman-paše, dok je jedan od Muhamedovih nasljednika na kapetanskoj dužnosti bio Mehmed-kapetan, koji se kao kapetan spominje između 1749. i 1781, "ali on je bio kapetan i prije i poslije tih godina". Na kapetanskoj gaje dužnosti naslijedio sin Osman-kapetan "i to prije 1795. godine". Prema ovome mišljenju, dakle, Mehmed-kapetan je na toj dužnosti ostao gotovo pola stoljeća (najkasnije od 1749. do 1795.). Ovakva mogućnost je postojala, ali je malo vjerovatna. Preko puta Husejnije džamije u Gradačacu postoji jedan mezar gdje je, prema natpisu na njemu, sahranjen Mehmed-kapetan, sin Osman-kapetana Gradačlije godine 1169 h. (1755/56)⁹. Na temelju ovoga natpisa, dakle, može se pretpostaviti da je Kreševljakovićev Muhamed-kapetan, zapravo Mehmed kapetan, budući da se često ova dva imena zamjenjuju, te da je nakon smrti ovoga Mehmed-kapetana 1755/56., a prije Mehmed kapetana, oca Osman kapetanova, postojao još jedan kapetan čiji ime nije poznato, ali je svakako na kapetanskoj dužnosti mogao biti između 1755/56. i 1765., kada se pojavljuje Mehmed kapetan koji te godine obnavlja gradačačku tvrđavu. Nakon ovoga Mehmed-kapetana izvjesno je da je kapetansku dužnost obnašao Osman-kapetan, "jedan od najmoćnijih bosanskih kapetana". Osman-kapetan je u Modrici obnovio tzv. Bijelu džamiju i u njenoj blizini izgradio veliki han, a jednu džamiju je izgradio i u Gračanici, kao i jednu medresu i pred njom česmu. Jednu je medresu sagradio i u Gradačcu.

5 Behija ZLATAR: "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću". *Prilozi Instituta za istoriju*, god. XIV, br. 14-15, Sarajevo 1978. (dalje: *O nekim muslimanskim feudalnim porodicama*)

6 Hamdija Kreševljaković (Sarajevo 1888-Sarajevo 1959), bosanskohercegovački historičar.

7 Salih Hadžihuseinović Muvekkīt (Sarajevo 1825-Sarajevo 1888), autor poznate *Povijesti Bosne*.

8 Safvet-beg Bašagić (Nevesinje 1870-Sarajevo 1934), historičar i pjesnik.

9 Bilješke Muhameda Hadžijahića u obiteljskoj biblioteci Muhameda Gradašćevića.

Nakon njegove smrti 1812. na kapetanskoj ga je dužnosti naslijedio sin Murat-kapetan, budući da je najstariji sin Hamza-beg umro 1212 h. (1797/98.) i ukopan je na Pašinom groblju, na putu za naselje Šehitluke u Gradačcu. Osim Hamza-bega i Murat-bega, Osman-kapetan je imao još sina Osman-bega (1813. zbog zasluga u ratu protiv Srbije dobio titulu paše, bio oženjen s jednom Turkinjom čije ime nije ostalo zapisano)¹⁰, Muharem-bega (umro prije 1821.), Ibrahim-bega, koji je bio oženjen s jednom Đurđijankom čije ime nam nije poznato (umro 1813, i ukopan u haremu Sviračke džamije), Husein-bega (Zmaj od Bosne, 1802 - 1834), i H. Bećir-bega (1846/47, ukopan u haremu Sviračke džamije). Za vrijeme Murat-kapetana završena je izgradnja gradačka tvrđave. Otrovao ga je Dželaludin--paša 1820. u Travniku.

Sviračka džamija i medresa u Gradačcu

¹⁰ Nije poznato zbog čega je sin imao očevo ime, stoje rijedak slučaj u obitelji Gradašević.

Gradačac početkom 20. stoljeća

MLADOST

Husein-kapetan Gradašćević je rođen 1802. godine u Gradačcu. Roditelji su mu bili Osman-kapetan i Melek-hanuma. O njegovom djetinjstvu i mladosti povijesni izvori su veoma oskudni, što dovodi u izuzetno nepovoljan položaj one koji pokušavaju pisati njegovu biografiju. Osim tradicije koja se čuva u obitelji i maloga broja lirskih i epskih narodnih pjesama, o Husein-begovom djetinjstvu nije ostalo ništa više zabilježeno. Jednu lirsku pjesmu o njegovom rođenju "koja plijeni svojom izvanrednom skladnošću i ljepotom stiha" nedavno je objavila Aiša Softić". U njoj se nagovještava Husein-begovo rođenje i predskazuje njegova velika povijesna uloga.

*San usnila Osman-begovica,
Mlada ljuba bega Osman-bega,
Kapetana od Gradačca grada,
Da joj raste na srcu jabuka,
Na jabuci zrno biserovo,
Na biseru ljuti zmaju spava.
A kada se zmaju probudio,
Preko Bosne krila raširio,
Do Stambola glava dopirala.
Od straha se trgla begovica,
Probudi se begu u naručju,
Pa će sanak begu kazivati,
a beg joj je sanak tabirio:
Što ti raste na srcu jabuka,
To je, dušo, naše milovanje,*

11 Mr. Aiša SOFTIĆ: «Husein-kapetan Gradašćević u usmenom kazivanju i drami Ahmeda Muradbegovića». *DIVAN*, br. 1, Gradačac 1998, (dalje: *Husein-kapetan Gradašćević*), str. 95.

*Što je u njoj zrno biserovo,
To je tebi čedo pod srdašcem,
Što na njemu ljuti zmaju spava,
To će čedo muška glava biti,
Što je Bosnom krila raširio,
To će biti Bosni zaštitnikom,
Što Stambolu glava dopirala,
I samom će caru dodijati.*

Husein-kapetan se rodio u obiteljskoj kući Gradaščevića, koja se nalazi nedaleko od tvrđave. Djetinjstvo je provodio često odlazeći iz obiteljske kuće do tvrđave koja je upravo u to vrijeme dobivala svoj izgled po kome je postala prepoznatljiva. Okolnosti u kojima je rastao i razvijao se obilježene su burnim političkim i vojnim događanjima u Bosni i njenom susjedstvu toga vremena, o kojima je mladi Husein-beg kao dječak slušao, a kao mladić već je mogao vlastitim očima gledati masakre koje su osmanski veziri u Bosni činili nad bosanskom društvenom elitom. Ta događanja su vidno utjecala na mladoga Husein-bega. Osim toga, značajan utjecaj na razvoj njegove ličnosti imalo je i obnavljanje gradačačke tvrđave koncem 18. i početkom 19. stoljeća, koja je upravo u to doba dobivala svoj tako prepoznatljiv izgled.

Tvrđava, gdje je bilo kapetanovo sjedište i koja je služila samo za vojnu i administrativnu upravu, a ne i za stanovanje kapetanove obitelji, počela se sredinom 18. stoljeća preuređivati. Prema jednom izvještaju s početka 18. stoljeća, gradačačka tvrđava je prilično čvrsto zidana i okružena je jednim jarkom. Osigurana je sa tri baterije koje imaju 15 teških topova. U toj tvrđavi se nalazi kapetan koji zapovijeda i utvrđenim gradovima Srebrenik i Soko. Tvrđava i čitav kompleks starog grada počeli su se preuređivati 1765. godine u vrijeme Mehmed-kapetana. Taj posao je nastavljen za Osman-kapetana 1808. i Murat-kapetana 1818/1819. godine. Željezni materijal izrađen je u Kreševu i Fojnici. Iz vremena obnavljanja tvrđave 1765. sačuvane su informacije o narudžbi alata i potrebnog materijala za obnovu. Cijene su iznosile: veliki maljevi 4 pare za oku, mali maljevi 1 paru, ćuskija 4 pare, klinici 6 para, trnokopi i lopate 10 para po komadu.

Ove popravke tvrđave sredinom 18. stoljeća bile su značajne, tako da se u jednom izvještaju zastavnika Božića iz brodske pogranične pukovnije, koji je 1785, očitio u špijunskoj misiji,

proputovao ovim krajem, gradačka tvrđava opisuje kao veoma dobro organizirana i utvrđena¹². Božić je tada pisao kako se gradina, kula, i kapetanova rezidencija "za vedrih dana" mogu vidjeti iz Slavonije.

Porodična kuća Gradaščevića

12 U ovom se izvještaju za tvrđavu kaže da se sastoji «iz jednog duguljastog četverougla od 45 koraka dužine i 30 koraka širine, okružena sa približno 18 stopa visokim zidovima na kojima se nalaze na uglu, prema jugo-zapadu kao i na onome sa sjevero-istoka. osmeroputni tornjevi za topove. Ispod njih je podzide, koje je visoko oko 12 stopa, a pruža se naniže prema istoku (prema potočiću) nekih 100 koraka. Na sjevero-istočnom uglu podzida nalaze se pokraj jednog četverouglastog tornja, oko 16 stopa visokog, na kojem mogu stajati topovi, vrata, ulaz u Gradinu (kroz toranj) kao i druga vrata prema jugu. Stan (tj sjedište, op. H.K.) kapetana je opkoljen palisadama a ispod njih jarkom. Stan i gradina dominira okolicom, koja je unaokolo brežuljkasta i ispresijecana mnogim jarugama; djelomice je obrasla, a djelomice zasađena voćkama. Na nešto pola sata od Gradine (sjeveroistočno) nalazi se najednom brežuljku usred vinograda jedan toranj od nekih pet stopa visine (kapetanovo vlasništvo) u kojem ljeti stanuje kapetan (kapetan ima ljetnu i zimsku rezidenciju, kao u Jajcu)». Neki smatraju kako se ova ljetna rezidencija gradačkih kapetana vjerovatno nalazila na Bagdalama. blizu Gradačca.

Najviše informacija o obnavljanju tvrđave imamo iz vremena Husein-begovoga brata i prethodnika na kapetanskoj stolici, Murat-kapetana. U jednom pismu 1818. godine Murat-kapetan traži od bosanskoga tefterdara da mu pošalje nekoliko zidara za dogradnju tvrđave. Murat-kapetan piše da je sav materijal za popravak tvrđave prikupio, da ima četiri majstora iz Gradačca i sedam iz Maglaja, da je poslao po 20 majstora u Počitelj, a moli i tefterdara da mu iz Jajca pošalje još 10 majstora. Iz jednog nedatiranog pisma Murat-kapetana upućenog Osman-begu, zastupniku derventskoga kapetana, saznajemo da se gradačaćka tvrđava popravljala po valijinoj naredbi, a jedan od izvora sredstava za tu obnovu predstavljao je i poseban porez prikupljan u šestomjesečnim obrocima za valijino izdržavanje i administrativne troškove. U ovom pismu Murat-kapetan ističe neprilike u koje je doveden zbog nestašice novca i poteškoće da se taj novac prikupi, te moli da mu derventski kapetan pošalje stanovitu sumu novca "da bi mogao isplatiti nadnice zidarima i radnicima koji su popravljali tvrđavu". Iz jednog drugog pisma pisanog 1818. godine saznajemo da je selo Sladna kod Srebrenika "prema valijinoj naredbi, a po mišljenju vilajetskih dostojanstvenika i u saglasnosti kotarskog stanovništva" bilo dužno za popravak tvrđave dostaviti 14 kola kamena. Iz brojnih kotareva dolazila je hrana, maslo, i ostalo što je bilo potrebno radnicima prilikom popravke "carske tvrđave". Za isplatu dnevnic zidarima i stolarima za popravak tvrđave, koje su morale biti isplaćene do Aliduna (Ilijin dana) 1819., Murat-kapetanu je 800 groša poslao i tuzlanski kapetan Mahmud-paša, a za pokriće te isplate bili su valijinom bujruldijom određeni neki prihodi i zvojničkoga i gornjetuzlanskog kotara, gdje je Murat-kapetan bio poslao svoga čovjeka, Derviša, da te prihode pokupi.

O djetinjstvu i mladosti Husein-begovoj sa sigurnošću se može tvrditi jedino da je rastao u burno vrijeme Bosne i da je slušao priče svoga oca Osman-kapetana i svoje braće Murat-kapetana i Osman-paše o njihovim osobnim doživljajima u ratovima protiv pobunjenika u Srbiji početkom 19. stoljeća i drugim značajnim događajima toga vremena. Sigurno su te priče o slavnim bitkama znatno utjecale na razvoj Husein-begove ličnosti i njegovog vojničkog duha. Vjerovatno je njegova majka u znatnoj mjeri zaslužna za njegovo lijepo vaspitanje. Bartolomeo Kunibert je ostavio možda najdetaljniji Husein-begov opis. On piše da je liječio Husein-bega Gradaševića nakon što je iz Zemuna došao u Beograd. "Husein-kapetan imadaše 30 godina; stas mu bejaše srednji, izgled interesantan, pogled blag i sumoran, osmeh pun draži i tuge, njegove oči natkrivljivahu guste i

ukrštene obrve, beloća njegove kože izdavaše više đurđijanski tip njegove majke no onaj ponositoga, surovoga i poludivljega Bošnjaka. Jedva bi se moglo verovati da se pod ovim nejakim i nežnim telesnim sastavom mogla skrivati onako krepka duša, vojnički darovi, velika taština, a naročito lična hrabrost, doterana ponekad do drskosti. Iskren i marljiv muslomanin, on je brižljivo vršio spoljne obrede svoje vere i pretpise Korana; ni za šta na svetu ne bi on propustio onih pet molitava dnevno, oštro pretpisanih svakome muslomaninu i od čega ga ništa ne može osloboditi; šta više često su ga viđali kako za vreme razgovora okreće oči k nebu i ponavlja sa svim tiho poneku molitvu ili stihove iz Korana; i protivu opštega običaja svojih sunarodnika uzdržavaše se on brižljivo od raznih vinskih i alkoholnih pića, zabranjenih zakonima islamizma". (...) ¹³

Kula Husein-kapetana Gradašćevića

13 Bartolomeo KUNIBERT: *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića 1804 - 1850*, Beograd 1901, (dalje: *Srpski ustanak*), str. 311 - 314.

Husein-beg je rano ostao bez roditelja. Otac mu je umro kada je Husein-beg imao svega deset godina. Akademik Hamdija Kreševljaković je na temelju isprave o smrti Husein-begovoga oca Osman-kapetana, tvrdio da je prije Osman-kapetanove smrti umrla i Husein-begova majka Melek-hanuma, budući da se ne navodi među nasljednicima. Međutim, u obitelji postoji predaja daje Husein-begova majka bila jedina žena koja je otišla na kulu, gdje inače nisu išle žene jer je kula bila sjedište kapetana gdje se nalazila vojska. "Husein-kapetanova majka Melek-hanuma je prva žena koja je otišla na kulu, samo u anteriji, i to da bi izdala naredbu. Naime, kada je Ali-paša Fidahić pozvao Husein-kapetana u pomoć da sačuva kapetaniju u Zvorniku, koju je htio da uzurpira njegov amidžić, Husein je krenuo sa vojskom u pravcu Zvornika. U isto vrijeme stražar sa kule obavijestio je Huseinovu majku da su primijetili da austrijska vojska grupiše svoje jedinice i kako prijeti opasnost Gradačcu. Saznavši za ovo, Huseinova majka odlazi nabrzinu na kulu i izdaje naredbu topdžiji da ispali tri hica, što je ovaj i učinio. Huseinova vojska stigla je u Čehaje, nadomak Srebrenika. Kad je čuo ugovoreni znak, Husein se vraća sa vojskom da zaštiti Gradačac od napada". Prema ovome predanju, dakle, Huseinova majka je bila živa u vrijeme sukoba braće Fidahića u Zvorniku (1829. godine) i u vrijeme kada je Husein-beg već bio kapetan. Osim toga, postoji još jedna predaja, koja se ne čuva samo u obitelji Gradašćević nego i u obiteljima Rizvanbegović i Bašagić, a odnosi se na utjecaj koji je imala Husein-kapetanova majka. Radi se o predaji prema kojoj je jednom prilikom bosanski vezir pozvao bosanske prvake na divan u Travnik. Svi su velikaši bili došli osim Husein-kapetana. "Po želji svoje majke, koja je bila vrlo mudra i bogata žena, on namjerno zakasni. Poslani su po nj i čift-tatari. Međutim, Husein-kapetanova majka posla po tatarima veziru bure zlata. Novac učini svoje. Husein-kapetan bi sjajno dočekan i vezir ga u divanu namjesti uza se". Takav je postupak uvrijedio hercegovačke begove koji su, navodno zbog toga, u Pokretu 1831/32. bili protiv Husein-kapetana. U pozadini ove druge predaje je nastojanje da se uzrok Pokretu 1831 /32. svede na osobne motive neslaganja pojedinih bosanskih i hercegovačkih begova, što je u znanosti već odbačeno kao neutemeljeno¹⁴. Što se tiče Husein-kapetana sigurno je jedino to

14 Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, 2. izdanje, Sarajevo 1980. (dalje: *Kapetanije*), str 194-199; *Žena 21*, Sarajevo, februara 2000, str. 19 - 20; Hamdija KAPIDŽIĆ: *Ali-paša Rizvanbegović i njegovo doba*, Sarajevo 2001. (dalje: *Ali-paša*), str. 50-51.

da je rastao i vaspitao se uz svoga najstarijeg brata Murat-bega, iskrenog, poštenog i pravednog kapetana koji je "prezirao nasilnike i korupcionaše" te "mrzio iz dna duše spletku i klevete, a u svakoj prigodi štitio raju i sirotinju od nasilnika i gulikoža". Kasniji način Husein-begovoga vladanja i odnosa prema stanovnicima svoje kapetanije pokazuje koliko je bratov utjecaj na njegovo vaspitanje bio snažan.

Ne zna se kada je Husein-beg počeo učiti pisati, ali se zna da ga je Mula Mestvica, koji je od 1818. godine bio privatni pisar njegovoga brata Murat-kapetana, podučavao "turskom krasopisu". Mestvica je hvalio Husein-bega kao darovita dječaka. Pisao je kako ga je jedanput potegao za uho radi kazne. Premda je to bio običaj i kod ostalih nastavnika toga vremena, Mestvica se kasnije, kada je Husein-beg postao bosanski valija, prisjećao toga plašeći se njegove osvete. Naravno, nikakva ga kazna zbog toga nije snašla. Zna se, također, da su dvojica derviša obučavali mladoga Husein-bega, ali se ne zna da li je sam Husein-beg pristupio nekom derviškom redu, niti je ostalo zabilježeno daje upražnjavao derviške zikrove. Na temelju njegovoga skromnoga života moglo bi se pretpostaviti da je bio derviš. Zna se da je bio veliki vjernik. Kada je 1831. godine od strane naroda izabran za bosanskoga vezira posebnom je bujrukdijom naredio da se sve džamije i mektebi popravljaju, a tamo gdje mekteba nije bilo trebalo ih je graditi, da se službenici plaćaju na vrijeme, da se namaz džematom klanja, a oni koji to ne čine trebaju biti kažnjeni¹⁵. Na njegovom zlatnom muhuru, kojeg mu je 1831. izradio zlatar Ambro iz Gornjeg Vakufa, stoje slijedeće riječi koje u cijelosti odražavaju Husein-kapetanovu odanost svojoj duhovnoj tradiciji: "Uzdam se u velikog Stvoritelja, rob mu Husein", a okolo u sedam polja je pisalo: "Pomoć je od Boga i pobjeda skora i obraduj vjernika. Bog nam je dosta i doista upravitelj i naš gospodar i zaštitnik. Nema snage osim Boga velikog". Ispod je sedam usklika: "O prijatelju! O slavni! O mogući! O darežljivi! O milostivi! O pokrovitelju! O oprosniče!".¹⁶

15 Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Husein-kapetan Gradašćević. Zmaj od Bosne*, u: Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Izabrana djela*, knj. IV, Sarajevo 1991. (dalje: *Husein-kapetan Gradašćević*), str. 37.

16 Husein ŠEHIC: *Husein kapetan Gradašćević (Zmaj od Bosne). Takvim za 1971* (dalje: *Husein kapetan Gradašćević*), str. 130-131.

Divanhana u porodičnoj kući Gradaščevića

PORODIČNI ŽIVOT

Husein-kapetan Gradašćević je bio privržen svojoj obitelji. Rano se oženio sa Hanifom, sestrom derventskoga kapetana Mahmud-bega¹⁷. Ne zna se tačno kada je bila svadba, ali je morala biti vrlo rano, jer je Husein-kapetanov sin Muhamed-beg, u vrijeme Pokreta 1831. godine već bio dovoljno veliki. Za njega austrijski izvori kažu da je bio dječak od desetak godina prilikom napuštanja Bosne. Nakon Husein-kapetanove smrti sa sestrom i majkom vratio se početkom 1836. u Gradačac. Umro je 1854. ne ostavivši iza sebe potomstva¹⁸. Osim sina, Husein-beg je imao i kćerku Šefiku, koja se rodila dok je Husein-beg bio u progonstvu u Osijeku 1832. godine. O sudbini Husein-begove kćerke ne zna se ništa. Pretpostavlja se da je nakon Muhamed-begove smrti, skupa sa majkom Hanifom, napustila Gradačac i otišla u Istanbul ili u neki drugi grad u Anadoliji, gdje im se gubi dalji trag.

17 Jedna pjesma spominje: „Čudna jada Huse-kapetana, / Gdje on nema drugoga jarana / Doli šure Mahmud-kapetana". H. KREŠEVLJAKOVIĆ: *Kapetanije*, str. 199.

18 Kreševljaković ne navodi daje Muhamed-beg bio u Istanbulu sa ocem, nego konstatira da je Muhamed-beg „nakon povratka iz Beograda živio (je) kraće vrijeme u Sarajevu kod Mujage Zlatarevića, a onda u Gradačcu gdje je i umro 1271 (1854-55)". Kreševljaković, očito pogrešno, navodi da je Muhamed-beg iza sebe ostavio jednu kćerku koja je sa majkom otišla u Istanbul i tamo umrla bez potomaka nešto prije 1878. godine. Vjerovatno su Husein-begova supruga i kćerka nakon Muhamed-begove smrti iselile u Istanbul i tamo umrle (H. KREŠEVLJAKOVIĆ: *Husein-kapetan*, str. 48). Ahmed S. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*. Sarajevo 1996. (dalje: *Pokret za autonomiju*), str. 403 - 404. Aličić je jedno vrijeme također prihvatao ovu krivu Kreševljakovićevu pretpostavku. Očito je bilo došlo do prave zbrke oko Husein-kapetanova potomstva. Istina je daje Husein-kapetan imao sina Muhamed-bega (umro 1854/55 bez potomstva) i kćerku Šefiku (koja je sa majkom nakon bratove smrti napustila Gradačac i odselila sa majkom u Istanbul, ali se o njoj ništa više ne može pouzdano napisati). Usporedi: Ahmed S. ALIČIĆ: *Čitluci Husein-kapetana Gradašćevića. Prilozi za orijentalnu filologiju*. XIV-XV/1964-1965. Sarajevo 1969. (dalje: *Čitluci Husein kapetana Gradašćevića*), str. 315-316.

U literaturi je nastalo nekoliko priča o Husein-begovom obiteljskom životu, ali mnoge od njih nemaju nikakvu povijesnu potvrdu. Josip Eugen Tomić je u svom romanu *Zmaj od Bosne* izgradio priču o Husein-begovoj ljubavi sa Mejrom, kćerkom bega Zaimovića iz Zovika kod Brčkog, te njegovu ljubav prema Mariji, kćerki austrijskog oficira. Međutim, ovo je samo romansirana verzija Husein-kapetanova života bez utemeljenja u povijesnim izvorima, pogotovo imajući u vidu da je u vrijeme o kojem Tomić piše svoj "historijski roman" Husein-kapetan već bio oženjen, te imao jednoga sina. Za Husein-bega se može kazati da je vodio "život skromnog vjernika, iako je bio neizmjereno bogat. Nikakvih harema nije imao. Nije upražnjavao konkubinat, kako to mnogi zamišljaju i pišu, valjda po inerciji istočnjačke egzotike. Nije bio ni razuzdan ni nadmen"¹⁹. Austrijski izvori, doduše, kada opisuju prelazak Husein-kapetanov iz Bosne u Slavoniju govore o njegovome "haremu", ali pod tim se ne može podrazumijevati klasični "harem" kojega čine žene jednoga čovjeka, nego pod tim u ovom slučaju valja podrazumijevati sve žene koje su s njim prelazile, uključujući i žensku posluhu. Tako se, na primjer, u austrijskim izvorima bilježi da su u Slavoniju prešli "harem Husejnov sa 13 žena, 12 djece i jednim slugom, brat Husejnov Hadžibeg sa 8 žena, 7 djece i jednim slugom, Alajbeg, sin Mahmud-pašin sa 8 žena, 12 djece i 2 sluge" i tako dalje, iz čega je sasvim jasno da ovi izvori pod pojmom "harem" podrazumijevaju sve ženske članove koje prelaze granicu. Kasnije su, prilikom obnove kule nakon Drugoga svjetskog rata, posve neopravdano i povijesno apsolutno neutemeljeno, čak pojedine sobe u Husein-kapetanovoj kuli dobivale razna ženska imena koja su posjetitelje trebala asocirati na tobožnji Husein-kapetanov harem.

19 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 405.

NA ČELU GRADAČAČKE KAPETANIJE

Husein-beg je na kapetanskoj stolici naslijedio svoga starijeg brata, Murat-kapetana za koga se u obitelji priča da je imao svoga astronoma, koji je bio Arapin i zvao se šejh Muhamed. Kada je Murat-kapetan dobio poziv da ide Dželaludin-paši u Travnik, šejh Muhamed je klanjao istiharu, zatim pogledao na nebo i zvijezde i zamolio Murat-kapetana da ne ide u Travnik jer će izgubit glavu, ali ga Murat-kapetan nije htio poslušati. Kada je stigao tu noć paša ga ugosti i zadavi. Istu noć u Gradačcu šejh Muhamed pozove Husein-bega, Murat-kapetanovog brata, i kaže mu da preuzme kapetansku dužnost jer više nema Murata, kao ni njega. Husein-beg nije vjerovao šejhu, ali šejh leže na serdžadu, sklopi ruke i kaže: "Ja odoh za svojim kapetanom, a ti Husein-beže idi u Biberovo polje i dovedi sebi drugog šejha". Husein-beg se zagleda, vidje šejha mrtvog na serdžadi i uvjeri se da nema više ni brata. Pričalo se da je ovaj šejh ukopan u blizini Husein-begove kule gdje je postojalo jedno turbe na koje se stavljala sadaka²⁰.

Osim ove predaje postoji još jedna legenda o Murat-kapetanovoj smrti, a koju je prvi prenio austrijski konzul. Naime, pričalo se da je Murat-beg obolio, nakon čega su mu savjetovali "da zakolje crnu kokoš i da iz njene utrobe pojede kamen, što je on i učinio, ali je uskoro umro". Galib Šljivo, koji je temeljito istraživao austrijsku izvornu gradu ovoga vremena, ističe da su o Murat-kapetanovoj smrti sačuvane mnoge vijesti "i sve se slažu u jednom: da je to djelo Dželal-paše koji je, otrovavši jednog od najbogatijih bosanskih begova, htio pokazati kako će postupiti sa svima koji se na bilo koji način ogluše o njegove naredbe". Prema ovim istraživanjima dr Galiba Šljive Murat-kapetan je pogubljen sredinom 1820, a ne 1821. godine, kako je mislio

20 Moguće je da u ovoj priči ima neke istine, mada se zna da Murat-kapetan nije baš puno volio Arape, pa se pričalo kako je on govorio «može se ogriješiti dušu, ali su nam preči komšije vlasi nego na daljini Turci i Arapi».

Hamdija Kreševljaković, oslanjajući se na navode koje je iznio Dragoslav Pavlović u svojoj raspravi o Husein-kapetanovom pokretu, objavljenoj 1911. godine. Šljivo je, na temelju austrijske izvorne građe, dokazao da je Dželal-paša najveći broj bosanskih prvaka pogubio sredinom 1822, a ne 1821. godine²¹. Poslije Murat-kapetanove smrti bosanski valija je izdao bujruđiju kojom je popisana i u korist države preuzeta sva njegova imovina, osim 20000 groša, koji su dodijeljeni njegovim nasljednicima²².

Panorama Gradačca

21 Galib ŠLJIVO: *Bosna i Hercegovina 1813-1826*. Banja Luka 1988. (dalje: *BiH 1816-1823*), str. 221.

22 Salih Sidki HADŽIHUSEINOVIĆ MUVEKKIT, *Povijest Bosne, 2*, Sarajevo 1999. (dalje: *Povijest*), str. 861.

Nakon što je preuzeo kapetansku dužnost, Husein-beg se najznačajnijim dijelom posvetio svojoj kapetaniji. Kada su 1826. godine u Istanbulu ukinuti janjičari, a isti ferman stigao i u Bosnu, sarajevski janjičari su odbili prihvatiti tu naredbu. U početku su imali veliku podršku među svim vodećim slojevima bosanskoga društva. Među onima koji su ih u početku podržavali bio je i Husein-kapetan koji je "svoj pristanak uz janjičare potvrdio izjavom da on raspolaže sa tri do četiri hiljade pušaka i da će sve protivnike bosanskih janjičara sravniti sa zemljom"²³. Kada su sarajevski janjičari 6. januara 1827. pogubili nakibul-ešrafa Nurudin-efendiju Šerifovića podrška janjičarima iz ostalih krajeva Bosne je dovedena u pitanje, jer je to ubojstvo okarakterizirano kao težak zločin. Premda se ne raspolaže podacima o tome kako se Husein-kapetan nakon toga ponašao, izgleda da se on, ipak, distancirao od njih.

Neki autori se pozivaju na pisanje Rašid-bega Beograđanina, koji je u knjizi Istorija čudnovatih događanja u Beogradu i Srbiji, objavljenoj 1874. na turskom jeziku i prevedenoj 1894. godine, tvrdio da je Husein-kapetan bio među bosanskim prvacima koji su stigli čak do Loznice kako bi dočekali novoga valiju Abdurahim-pašu i izrazili svoje neslaganje sa janjičarskom pobunom²⁴. Međutim, Rašid-beg samo spominje da je Abdurahim-paša u Loznici zatekao "izjave od strane naroda iz Zvornika, Tuzle, Beljine, Gradačca i Srebrenice, o tome, kako oni nisu za janjičare. U tom istom smislu on dobi izjave i od Fedaj-zade Mahmud-beja i Ali-beja iz Zvornika i od kapetana Mahmud-beja iz Tuzle, u kojima ga moljahu da u Zvornik dođe"²⁵. Prema ovim tvrdnjama Rašid-bega valja biti veoma oprezan, pogotovo što on uopće ne spominje Husein-kapetana, nego samo to da je novoga valiju dočekala "izjava od strane naroda". Ukoliko je takva izjava uopće postojala ona nikako ne znači Husein-kapetanov stav. Rašid-beg dalje spominje izjave Mahmud-bega i Ali-bega Fidahića, te Mahmud-bega Tuzlića, ali ne i izjavu Husein-bega Gradašćevića! Nešto kasnije Rašid-beg spominje da je Husein-kapetan skupa sa Mahmud-pašom Tuzlićem i Hifzi-efendijom

23 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 163

24 H. KREŠEVLJAKOVIĆ: *Husein-kapetan*, str. 28,31; Muhamed HADŽIJAHIĆ: «O ulozi i značaju bosanskog ustanka pod Husejn-kapetanom Gradašćevićem». *Historijski pregled*, 1, Zagreb 1959. (dalje: *O ulozi i značaju*), str. 49;

25 RASID-BEJ: *Istorija čudnovatih događaja u Beogradu i Srbiji*, I knjiga. S turskog preveo D.S. Cohadžić, Spomenik SKA, Beograd 1894, (dalje: *Istorija čudnovatih događaja*), str. 25.

Đumišićem molio Abdurahim-pašu da proglasi opće pomilovanje za pobunjene janjičare, što je ovaj, navodno, i učinio²⁶. Austrijska građa, koja nam je dostupna posredstvom istraživanja dr Galiba Šljive, ne spominje Husein-kapetana kao člana delegacije koja je bila uz Abdurahim-pašu u vrijeme njegovoga boravka u Zvorniku i prije ubojstva nakibu-l-ešrafa Šerifovića²⁷. Ni Salih Sidki Hadžihuseinović Muvekkīt ne spominje da je Husein-kapetan Gradašćević u početku bio uz novoga valiju, ali navodi da je Ali-beg Fidahić, kasnije najbolji Husein-kapetanov prijatelj, u Sarajevu "sa zadovoljstvom posmatrao" kako Abdurahim-paša likvidira sarajevske pobunjenike 1827. godine. Fidahić je nakon toga dobio kapetansku dužnost u Zvorniku. Dr Ahmed S. Aličić²⁸ tvrdi da je Husein-beg Gradašćević bio uz janjičare kada su ovi odlučili ne prihvatiti sultanovu odluku o ukidanju janjičara, ali ne spominje Husein-kapetanove aktivnosti nakon što je Abdurahim-paša došao u Bosnu niti upozorava da li ima vijesti o njemu u vrijeme kada je bosanski valija početkom 1827. godine zbog pobune kaznio ukupno 402 osobe²⁹. Srpski knez Miloš u jednom pismu od 23. januara 1827. godine piše kako su pred Abdurahim-pašu u Zvornik došli "deputati grada Sarajeva, koji se mogu u neku ruku nazvati diktatorima Bosne". Osim ovih "deputata grada Sarajeva" on ne spominje više nikoga. U ovom se pismu izlažu namjere ove deputacije: izašli su "na poklonjenje, izjašnjavajući mu: da ako on dolazi u nameri da ne uništi janjičare i da ne uvodi nizam-džedid, isto tako ako će im ostaviti sva prava, kojima su se oni koristili od najstarijih sultana, kojima se Bosna podčinila, to će ga primiti kao carskoga vezira s čašću, inače da se ne drzne stupiti ni korak dalje". U pismu se dalje objašnjava kako je na ovaj istup Sarajlija Abdurahim-paša "bio prinuđen da se sa svojim drugovima povuče u tvrđinu Zvornika, gde je on od Srba s ove strane Drine hranu za se i svoje drugove dobio"³⁰. Ni ovaj izvor, dakle, uopće ne spominje da je Husein-kapetan

26 RAŠID-BEJ: *Istorija čudnovatih događaja*, str. 27.

27 Šljivo kao vjerodostojnu prihvata tvrdnju Rašid-beja daje Husein-kapetan s Mahmud-pašom Tuzlićem i Hifzi ef. Đumišićem molio Abdurahim-pašu da bude milostiv prema pobunjenicima, ali je ovaj to odbio i «nastavio da izriče presude». Galib ŠLJIVO: *Bosna i Hercegovina 1827-1849*. Banja Luka 1988. (dalje: *BiH 1827-1849*), str. 45.

28 Ahmed S. Aličić (Kuljani kod Nevesinja 1934), bosanskohercegovački historičar, naučni savjetnik u Orijentalnom institutu u Sarajevu.

29 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 173

30 Milenko M. VUKIĆEVIĆ: *Znameniti Srbi Muslomani*. Beograd 1906, (dalje: *Znameniti Srbi*), str. 67.

Gradašćević početkom 1827. godine došao u Zvornik kako bi pozdravio novoga vezira Abdurahim-pašu, a pogotovu nema nikakvih dokaza da je on išao čak do Loznice da dočeka Abdurahim-pašu. Ali, to ne znači da je on u ovo vrijeme bio protiv vezira. Iz jednoga pisma što ga je Husein-kapetan nakon sloma svoga Pokreta 1832. pisao knezu Metternichu vidi se da je on već 1826. godine u Gračanici dočeka valiju h. Mustafa-pašu, koji se, bježeći od pobunjenih Sarajlija, sklonio kod Gradašćevića i tri dana boravio pod njegovom zaštitom³¹. Osim toga, zna se da je nekoliko mjeseci 1827. bio izvan Gradačca. Fra Ilija Starčević, naime, piše kako Husein-kapetan "ispočetka (...) Abdurahmanu izjavi skroz pokornim", te ističe kako devet mjeseci Husein-kapetan nije bio u svojoj kapetaniji, nego se vratio koncem oktobra 1827. kada je razgovarao sa Starčevićem tražeći od njega da mu dostavlja austrijske novine³². Uz ovo, Husein-kapetan je Starčeviću postavljao razna pitanja "od jajeta do jabuke (...) te o svemu, što je se za njegove devetmesečne odsutnosti dogodilo", što znači da se on raspitivao o stanju u svojoj kapetaniji, o načinu života i potrebama ljudi, a ne o prikupljanju informacija radi Pokreta kojega je, navodno, već tada pripremao, kako se to obično u literaturi navodi. Ono što je sasvim izvjesno jeste da je Husein-kapetan 1827. godine prvi put značajnije istupio u javnom životu Bosne. Njegova je aktivnost vezana za osmansko-ruski rat i pripreme koje su se u Bosni vršile za odbranu granica Bosanskoga ejaleta. Valija Abdurahim-paša je u vezi s ovim ratom koncem decembra 1827. godine objavio proglas, nakon čega je Husein-kapetan pristao uz njega. "U njegovom kapetanatu su utvrde gradske bile izgrađene, gradovi sa hranom snabdeveni, stanovništvo naoružano, a red među stanovništvom mogao je za uzor da služi. Proglas vezirov prispeo je u Gradačac noću 10. i 11. decembra, a Husein-beg je već 11. decembra krenuo u Sarajevo veziru"³³. U Sarajevu su bosanski kapetani i begovi sa vezirom raspravljali o tome kako provesti mobilizaciju vojske u Bosanskom ejaletu. "Trebalo je krenuti i regularne i neregularne čete i održati strog zapt nad vojnicima, koji su bili čuveni sa svoje razuzdanosti". Husein-kapetan se najduže zadržao uz vezira i u Gradačac se vratio u februaru 1828. i odmah je počeo okupljati čete i

31 Dragoslav PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama Mahmuda II*, Beograd 1913. (dalje: *Pokret u Bosni*), str. 97 - 98.

32 Julijan JELENIĆ: *Kultura i bosanski franjevci*, II svezak, Sarajevo 1915, (dalje: *Kultura i bosanski franjevci*), str. 129.

33 Aleksa IVIĆ: „O Husein-begu Gradašćeviću". *Srpska riječ*, br. 220, Sarajevo 3.11.1920.

rekvirirati konje koji će vući topove. Husein-kapetan je određen za komandanta vojske koju treba mobilizirati na prostoru od Drine do Vrbasa. "Uhode su javljale da Husein-kapetan ima valijin nalog da sakupi 20.000 vojnika"³⁴. U blizini Gradačca formirao je dva vojna logora. Vezir Abdurahim-paša je 30. marta 1828. godine ponovo pozvao Husein-kapetana u Sarajevo. "Njega je trebao vezir za savetnika pri mobilizaciji vojske. Gradašćević doveđe u red sva pitanja koja se odnose na podizanje vojske iz njegovog kapctanata i krene se 8. aprila u Sarajevo. (...). Krajem maja dobio je Husein-beg Gradašćević nalog da podigne svoje čete i da se sa čeliri topa spremi na marš (prema Orlovom Polju, gdje se koncentrirala bosanska vojska radi odlaska u rat protiv Rusa, op. H.K.). Husein odmah posla glasnika Abdurahmanu sa najavom da je učinio po nalogu. Glasnik se vrati i donese vest da su čete kapetana iz unutrašnjosti Bosne već prispjele i da logoruju jedni kod Travnika, drugi kod Sarajeva. Vezir je napustio svoju sarajevsku rezidenciju i došao u logor sarajevski, te tamo stanuje pod šatorom. Početkom juna čekao je Gradašćević na zapovest pa da se i sam krene veziru u logor". Najveći logor bio je u Orlovom Polju, gdje se početkom juna nalazilo oko 8000 ljudi sa osam topova. Komandu je imao Abdurahim-pašin ćehaja, a uz njega su bili Husein-beg Gradašćević i Mahmud-paša Fidahić. Sredinom juna 1828. Husein-kapetan je na vezirov poziv ponovo došao u Sarajevo. Tada je došlo do pobune u sarajevskom logoru, i Husein-beg se morao vratiti u Gradačac, gdje je stigao 26. juna 1828. godine. Ova je pobuna u Sarajevu dovela do rascjepa u vezirovoj vojsci u Orlovom Polju. Kako bi spasio situaciju, Husein-kapetan sa maglajskim kapetanom Emin-begom, bihaćkim Mehmed-begom i tuzlanskim Mahmud-pašom uputio je u Orlovo Polje 900 vojnika, većinom konjice, i pet topova, ali je sve bilo kasno da bi se ta vojska očuvala na okupu. Husein-beg je uspio spasiti jedino valiju Abdurahim-pašu iz Sarajeva, kome je na svome imanju u Zoviku kod Brčkog pružio utočište, izdržavajući puna tri mjeseca valijin harem i posadu od 2000 vojnika³⁵. O ovim

34 G. ŠLJIVO, *BiH 1827-1849*, str. 53.

35 D. PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni*, str. 98. Premda u prilogu svoje rasprave donosi Husein-kapetanovo pismo upućeno knezu Meternihu 13. jula 1832, u kojem stoji da je Abdurahim-pašu sklonio „u moju nahiju u selo zovik“, D. Pavlović ipak konstatira daje valija „sa 30 ljudi“ pobjegao iz Sarajeva i zatvorio se „u kuli u Bjeloj“. Kako se ova kula tada nalazila u vlasništvu Husein-kapetanovoga brata Osman-paše Gradašćevića moglo bi se pretpostaviti kako, zapravo, Husein-kapetan i nije imao nikakvoga učešća u bijegu Abdurahim-pašinom iz Sarajeva (D. PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni* str. 8); RAŠID-BEJ: *Istorija čudnovatih događaja*, 28

dogadajima je Husein-kapetan opširno pisao knezu Metternichu nakon sloma Pokreta, ali treba biti oprezan o uzrocima koje je naveo u pismu za svoj odlazak iz Sarajeva. Gradašević navodi da je došlo do pobune Sarajlija, koji su, doznajući da je Husein-kapetan vezirov pristaša, napali na njega i "ednoga moga konja ubiju, a ja svoj život mučnim načinom sačuvam i otidem onda sa moima momcima koesam sa sobom imao na svoj kraj te u Nahiju svoju i kući u Gradačac"³⁶. Izvjesno je, ipak, to da se Abdurahim-pasa nakon što je morao napustiti Sarajevo sklonio na prostoru sjeveroistočne Bosne, i to baš kod Husein-kapetana. Neki autori smatraju da ovakav Husein-kapetanov postupak nema nikakve veze sa njegovim ranijim kontaktima sa vezirima, nego se radi o tome da je on kao bogat čovjek, obezbijedio Abdurahim-paši izdržavanje i "omogućio mu da se izvuče iz Bosne, ali to nije činio na štetu ostalih Bošnjaka"³⁷.

Ovaj odnos Husein-kapetana prema Abdurahim-paši višestruko je zanimljiv. Historičari koji su u fokus svojih istraživanja stavljali Pokret za autonomiju 1831. godine izbjegavali su rasvijetliti ovo razdoblje Husein-begova života, očito smatrajući da njegova suradnja sa valijom nije sukladna ciljevima njegovoga Pokreta. Međutim, nema nikakve sumnje da je Husein-kapetan tokom 1827. i 1828. bio uz bosanskoga valiju Abdurahim-pašu i da je okupljao bosansku vojsku, a na Pokret se odlučio nakon što je Osmansko carstvo pristalo na otcjepljenje pojedinih bosanskih nahija i njihovo priključenje Srbiji. Husein-kapetan je i 1828. i 1829. godine uz novoga bosanskoga valiju Namik-pašu, koji je obraćajući se bosanskim prvacima govorio o opasnostima koje stoje pred Osmanskim carstvom zbog rata sa Rusijom, "ali Porta nije bila sigurna ni kako će se držati Srbija", pa su pojedine bosanske vojne jedinice imale zadatak da ojačaju osmanske garnizone u Beogradu, Šapcu, Uzicu i Zvorniku. Husein-kapetan je dobio zadatak da sakupi 5000 vojnika i da s njima krene u Šabac³⁸. Ne postoje pouzdane informacije o tome da li je Husein-kapetan sa vojskom otišao u Šabac, ali se zna da je tamo bilo bosanskih vojnika, jer je Bosanski ejalet bio dužan prikupljati novčana sredstva za izdržavanje vojnika upućenih ne samo u Šabac, nego i u Beograd, Soko i Užice.

36 D. PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni*, str. 98.

37 A. ALICIC: *Pokret za autonomiju*, str. 397

38 G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 58.

Pogled na kulu Husein-kapetan Gradašćevića

Prije nego je poveo Pokret 1831. godine o Husein-kapetanu se zna još to da je u martu 1830. godine preko svojih glasnika poručivao kapetanu Murat-begu Bešireviću i Hasan-agi Pećkom u Krajinu kako postoji opasnost da Miloš Obrenović iz Srbije provali u Bosnu, te ih podsjećao na to da bi trebali biti spremni za obračun ako se to doista i desi³⁹. Ubrzo nakon ovoga je Husein-kapetan upozoravao i Austriju kako su svi bosanski kapetani spremni pružiti otpor u slučaju austrijskoga napada na Bosnu, o čemu se sredinom 1830. uvelike pričalo. U razgovoru sa jednim "pouzdanim" čovjekom austrijske vlade 20. maja 1830. godine, Gradašćević je izjavio "da su protiv austrijskog pohoda na Bosnu ne samo gradačačka kapetanija nego i sve ostale kapetanije u Bosni, a one uz sjevernu granicu se čak nalaze u najvećoj napetosti i iščekivanju spremne na rat, da podu na onoga ko bi prvi stupio na njihovu zemlju"⁴⁰. Ovakav Gradašćević istup nije

39 D. PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni*, str. 19.

40 G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 71.

dokaz njegovoga antiaustrijskog stava (prije bi se moglo kazati da je on bio prijateljski nastrojen prema Austriji, što će pokazati događaji koji će uskoro uslijediti) nego pokazatelj da je on nastupao u ime svih (ili barem većine) bosanskih kapetana puno prije nego što će zvanično pokrenuti Pokret za autonomiju Bosne.

O Husein-begovom životu prije Pokreta 1831/32. u literaturi je dugo postojala jedna teorija o porijeklu njegovoga novca, a koja se temeljila na "vjerodostojnoj predaji", koju je zapisao dr Safvet-beg Bašagić, te na nekim pismima koja je nakon sloma Pokreta 1832. pisao Husein-kapetanov prijatelj fra Ilija Starčević⁴¹. Po toj je teoriji Husein-beg, navodno, stekao veću količinu novca falsificirajući austrijski novac, kojega je zatim "na veoma oprezan način prijeko pretvarao u zlato". Ovu je predaju najprije osporio Milan Prelog, a potom je i Hamdija Kreševljaković odbacio ovu teoriju kao nevjerodostojnu. Na tom je stanovištu uglavnom ostala i kasnija literatura, povezujući nastanak te predaje za surevnjivost koju je prema Gradašćevićevom pokretu imao Bašagić, kao tvorac te "predaje", u čijoj je osnovi bio negativan odnos Safvet-begovih predaka prema Pokretu⁴².

41 J. JELENIĆ: *Kultura i bosanski franjevci*, str. 306.

42 Vidi o ovome u J. JELENIĆ: *Kultura i bosanski franjevci*, str. 133.

Kapi-kula i sahat-kula u Gradačcu

GRADITELJSKA AKTIVNOST HUSEIN-KAPETANA

Od dolaska na čelo Gradačacke kapetanije 1820. do izbijanja ustanka 1831. godine, Husein-kapetan se najznačajnijim dijelom bavio izgradnjom raznih građevina u svojoj kapetaniji. Za njega je karakteristično da je gotovo svu graditeljsku aktivnost usmjerio na Gradačac, za razliku od svojih prethodnika, brata i oca, koji su iza sebe ostavili značajna graditeljska ostvarenja i u drugim krajevima (Modrici, Gračanici). Ne postoje pouzdani povijesni izvori koji bi mogli potvrditi predaju o vlastitoj ciglani kod Orašja, ali je sigurno da je Husein-kapetan za svoju građevinsku djelatnost uvezio ciglu iz Slavonije⁴³. Kada je sredinom 1830. godine bilo zabranjeno da se uveze cigla, on je uputio oštro pismo zapovjedništvu brodske regimente. Ovo pismo "pokazuje karakter, odlučnost i ponos, a ističe ironiju i grožnju toga našeg velikog bosanskog viteza". U ovom pismu Husein-kapetan traži da se dopusti da može kupovati ciglu u Slavoniji, da se zbog toga ne prave nikakvi problemi na skeli kod Samca "ama akolise Wama buna dobro dopada ako Bog da i u tomochete svagda mene naci gotovijeg od sebe". Ubrzo nakon ovoga je zapovjedništvo brodske regimente izdalo zapovijest da se omogući izvoz cigle iz Slavoniju u Gradačac⁴⁴. Vjerovatno je ovu ciglu Husein-kapetan

43 Dr. Muhamed Hadžijahić je dobro primijetio da je ova predaja o ciglani kod Orašja „prilično dubiozna, a ukoliko bi se dokazalo postojanje jedne ciglane, to bi bila prva ciglana u Bosni i Hercegovini u tursko doba. U toj je ciglani, navodno, proizvedena cigla za potrebe kule i Gradine u Gradačcu, dvorca u Čardaku i kupole na džamiji Husejniji; u Čardaku (su) se zaista i danas sačuvali primjerci cigle sa polumjesecom i zvijezdom, pa bi to moglo služiti kao dokaz daje na našem tlu u Husejnovu doba mogla postojati ciglana". Međutim, kako se zna daje 1830. Husein-kapetan uvezio ciglu iz Slavonije „to upućuje na to ili da ciglana u Orašju nije postojala, barem u to vrijeme, ili pak da nije davala potreban kapacitet (...) Tradicija u Orašju kao mjestu gdje se ciglana nalazila vrijedi moguće samo u toliko da se pretpostavi daje u Orašju postojalo možda samo slagalište cigle koja se transportirala iz prečanskih krajeva". (M.HADŽIJAHİĆ - T. IMAMOVIĆ: *Gradačac i okolina*, str. 47-48.)

44 Dr Antun VRGOČ: „Jedno pismo Husein-bega Gradašćevića. Kontrola pisama u Vojnoj Krajini". *Nastavni vjesnik*, knjiga XLIII, Zagreb 1934/35, str. 223-225.

upotrebljavao i ranije za izgradnju objekata odmah nakon što je došao na čelo Gradačacke kapetanije. Dosad nije poznato šta je Husein-kapetan gradio sredinom 1830. godine kada je došlo do ovoga poznatog spora i prepiske sa zapovjedništvom brodske regimente.

Medu graditeljskim ostvarenjima Husein-kapetana Gradašče-vića najznačajniji su, svakako, njegova džamija nazvana Husejnija, zatim sahat-kula, veliki dvorac u selu Čardak nedaleko od Gradačca, postoji pretpostavka da je pravio i kulu na tvrđavi, a značajno je da je dopustio, čak bez sultanova berata, izgradnju velike katoličke crkve i župnoga stana u selu Tolisa kod Gradačca.

Najzanimljivija je, svakako, kula na gradačackoj tvrđavi, za koju još uvijek postoji nejasnoća da li ju je pravio baš Husein-kapetan Gradašćević. "Ko je gradio kulu u kojoj je sjedio kapetan i u kojoj je bio ured kapetanije ne zna se"⁴⁵, ali se općenito ta kula naziva Kula Husein-kapetana Gradašćevića. Sastoji se od dva gabarita (kule, koja je viša i konaka, koji je niži), pri čemu kula i konak kao da "urastaju" jedno u drugo "spajajući se zidom u prizemlju, prvom i drugom spratu, da bi kula nadvisila konak još jednim spratom i čardakom sa isturenom čatmom kao osmatračnicom i vidikovcem", iz čega se može pretpostaviti "da je kula već postojala, kao dio odbranbenog sistema iz ranijeg vremena"⁴⁶, a da je konak dograđen kasnije. Još neka arhitektonska rješenja idu u prilog ovoj pretpostavci (debljina zidova kule unutar konaka ista je kao i debljina vanjskih zidova i slično). Vjerovatno je Husein-kapetan popravljao ovu kulu. Moguće je, pak, da je konak postojao kao sjedište kapetana, a da je Husein-kapetan dogradio uz konak i kulu. Ne postoji, međutim, nikakvih pisanih povijesnih izvora koji bi mogli riješiti ovu enigmu.

Osnovica kule je 7,70x7,40 m, a visina 18,1 Om, dok čitav objekat, uključujući i konak, ima dimenzije 15,50x12,50 metara⁴⁷. Kula je služila isključivo za vojne i administrativne poslove, i u njoj je bilo sjedište kapetana. Niti se Husein-kapetan rodio u ovoj kuli, niti je njegova obitelj ovdje živjela, nego je Husein-kapetan upravljao kapetanijom sa ovoga mjesta. Obiteljski život se odvijao u obiteljskoj kući koja se nalazila u blizini kule.

45 Džemal ČELIĆ: «Arhitektura Gradačca i restauratorski zahvat na kuli Husein-kapetana Gradašćevića». *Naše starine*, II, Sarajevo 1954, str. 167.

46 *Kula Husein-kapetana Gradašćevića. Vrijednosti i stanje poslije rata 1992-1995*, Sarajevo 1999, str. 6-9.

47 Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: «Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini». U: Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Izabrana djela*, knj. II, Sarajevo 1991, (dalje: *Kule i odžaci*) str. 478.

Kula Husein-kapetana Gradašćevića

Osim ove kule u Gradačcu, Husein-kapetan je u selu Čardak jedan dio svoga posjeda bio pretvorio u vještački otok ogradiivši ga dubokim kanalima, koji su mjestimice bili široki i do 100 metara, u koje se upuštala voda, a na vrhu jednoga brežuljka napravio je veliki dvorac koji se zvao Čardak. Po ovome dvorcu čitavo selo se jednostavno nazvalo Čardak. Narodna pjesma u kojoj se spominje gradnja Husein-kapetanove kule odnosi se, prema nekim mišljenjima, na ovaj dvorac, a ne kulu u gradačačkoj tvrđavi. Međutim, ukoliko bi se prihvatila kao istinita pretpostavka da je konak u tvrđavi stariji od kule, te da je kulu doista gradio Husein-kapetan, onda bi se ova pjesma mogla odnositi baš na ovu kulu u tvrđavi.

*Kulu gradi Huso-kapetane,
Kulu gradi, prkosi veziru,
Alem diže, biserom ga niže*

Prema nekim informacijama ovaj dvorac je bio ogromna građevina, ovalnoga oblika, "prozor do prozora", dug 17 i širok 8 metara. Do dvorca se prilazilo stazom napravljenom od cigle, a u blizini dvorca su se nalazila dva bunara, poseban ribnjak, veliki pčelinjak i lovište. Unutar dvorca peći su bile od porcelana u zelenoj, crvenoj i bijeloj boji, a u blizini dvorca Husein-kapetan je izgradio i džamiju⁴⁸. Sve je to dao zapaliti 1832. godine prilikom prelaska u Slavoniju.

Najznačajniji objekat koji je Husein-kapetan izgradio svakako je potkupolna džamija koja i danas spada među najljepše izgrađene džamije u Bosni, sa jednom od najvitkijih kamenih munara.

*U Gradačcu, gradu bijelome,
Hair čini Husejn-kapetane,
Hair čini bijelu džamiju.
Nju mi gradi Salko Sarajlija,
Alem meće, alem stati neće.
"Stan', aleme, stan', dragi kamene,
Dobru sam te hajru namjenio,
Da s' udaju cure Begzadića,
Da se žene momci Fidahića".*

Džamija je izgrađena 1826. godine, a "narodna predaja kaže, da je malo niže Husejnije bila od ranije jedna džamija i kad je ona nekim slučajem izgorjela, Husein kapetan je sagradio svoju džamiju"⁴⁹. Najnovija istraživanja su odbacila dugo prisutnu pretpostavku kako je Husein-kapetan džamiju Husejniju izgradio

48 M. HADŽIJAHIĆ-T. IMAMOVIĆ: *Gradačac i okolina*, str. 35.

49 Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu (U povodu 40-godišnjice smrti Hafiz Ahmed Hilmi ef. Muftića). Za štampu priredio MahmudTRALIĆ. (dalje: Iz vjerskog života); Mehmed MUJEZINOVIĆ: *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine*, Knjiga II, Sarajevo 1998, (dalje: *Islamska epigrafika*), str. 173-174.

Džamija Huseinija

nakon što je "prilikom definitivne izgradnje grada i kule u njemu tvrđavska džamija porušena, pa je Husein kapetan u naknadu za tu džamiju podigao svoju, koja je najljepša i kupolom presvođena

džamija u Gradačcu", budući da je dokazano kako je tvrđavska džamija postojala sve do uspostave austrougarske vladavine 1878, pa Husein-kapetan nije mogao 1826. svoju džamiju praviti kao "naknadu" za tvrđavsku džamiju⁵⁰. Husejniju je Husein-kapetan Gradašćević napravio iz vlastitoga osjećaja potrebe za gradnjom jednog takvog vjerskog objekta. Unutarnje dimenzije ove džamije su 11,20x11,30 m, zidovi su debljine 1,30 m, kuba je visoko 16,0 m, a munara 25 metara. Džamija je pokrivena kupolom, koja leži na osmostranom tamburu, a tri kupolice pokrivaju trijem. Mihrab džamije izveden je u veoma lijepoj plastičnoj dekoraciji, koja predstavlja vaze sa cvijećem i isprepletene krugove, a prozori, kojih ima osam, raspoređeni su u tri etaže. Minber i mahfil su od drveta. Nad ulazom u džamiju, na kamenoj ploči veličine 72x64 cm, stoji isklesan natpis:

*Kako su lijepi mihrab i minber džamije osvjedočenih vjernika,
Čija izvanredna kupola se može porediti sa "Bejti-mamurom"
Vrijedne hvale su bogomolje gdje god se nalazile,
A posebno kupolama presvođena mjesta, gdje se pada ničice.
Svakodnevno se na bogomolje prosipa obilna milost,
Jer su to mjesta i bogomolje pobožnih.
Priznati se mora da je za podizanje ovakve bogomolje
Potrebna uputa Božija i njegova pomoć.
Nastojanja savremenika ostala su bezuspješna,
Jer slično nije vidio ni onaj ko je mnogo putovao.
Sretni emir kapetan tvrđave Gradačca. " "
Od Boga je upućen i pomognut za ovakvu gradnju.
Pridružujući se čestitanju njezina dovršetka, evo kronograma,
Krkleri rekoše: "Ovo je lijepa džamija i dom vjernika"
Godina 1242." (1826)⁵¹.*

50 Opširno o ovome vidi Husnija KAMBEROVIĆ: «Sudbina džamije u gradačackoj tvrđavi i pokušaj njene obnove 1891-1909. godine». *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 49/1999, Sarajevo 2000, str. 253-264.

51 M. MUJEZINOVIĆ: *Islamska epigrafika*, str. 176.

Ulaz u Huseiniju džamiju

U dvorištu Husejnije džamije Fadil-paša Šerifović je, ubrzo nakon Husein-kapetanove smrti, izgradio posebnu zgradu veličine 6x6 m, presvođenu kupolom, koja je sve do 1893. godine služila kao biblioteka⁵².

52 Lamija HADŽIOSMANOVIĆ: «Pisana riječ i biblioteka u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanske uprave kod Bošnjaka». *Dhvan*. Godina I. br. 1. Gradačac 1998, str. 12-13.

Sahat-kula

Džamija Husejnija se nalazi izvan tvrđave (40-50 metara od gradskih zidina), a od građevina unutar tvrđave koje je izgradio Husein-kapetan, značajna je sahat-kula, koja je izgrađena prije nego je podignuta džamija. Iz natpisa na kamenoj ploči na ovoj sahat-kuli saznaje se da je sagrađena 1824. godine, dakle dvije godine prije džamije⁵³. Kula je dimenzija 5,50x5,50 m, a visine 21,50 metara. Za

53 Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: «Sahat-kule u Bosni i Hercegovini. Prilog za studij konzervacije». u: Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Izabrana djela*, knj. II, Sarajevo 1991, (dalje: *Sahat-kule*), str. 505-506.

ovu kulu je zanimljivo da joj je vrh, u visini od 0,50 m, ozidan od opeke, dok je sav ostali dio od kamena. Ova je kula najmlađi objekat ove vrste izgrađen u Bosni, a tarih na temelju koga se vidi ime osnivača i godina gradnje glasi:

*"Osnivač objekta je Husein-kapetan,
sin Osman-kapetanov, kapetan
gradačacke tvrđave. Godina 1240."
(1824)*

Osim objekata koje je sam gradio, poput džamije, sahat-kule, dvorca, Husein-kapetan je ostavio graditeljskoga traga i u tome što se u vremenu njegovoga upravljanja kapetanijom mnogo gradilo uz njegovu potporu ili samo dozvolu. U tom su smislu najznačajnije zgrade podignute u katoličkom selu Tolisa (prva zgrada za katoličku pučku školu, koju je moglo pohađati 120 djece, podignuta je 1823, zatim katolička crkva u kojoj je moglo molitve obavljati 1500 ljudi, te prostrani župni stan od 8 soba)⁵⁴. U ovo su doba izgrađene i katoličke crkve u selima Dubrave i Garevac, te pravoslavna crkva u Obudovcu⁵⁵. Za ove je građevine zanimljivo da su sagrađene bez sultanova berata. Naime, prema tadašnjim društvenim normama, takve se građevine nisu mogle praviti bez sultanova berata. No, Husein-beg nije mario za to i izdao je dozvolu da se one grade, jer se radilo o njegovim ljudima, ljudima koji su živjeli u njegovoj kapetaniji. Bio je to ne samo izraz njegove brige za sve ljude u njegovoj kapetaniji, nego, sasvim sigurno, znak političke zrelosti i duboke bosanske osjećajnosti. Zbog toga je općepoznato da je njegova kapetanija bila najbolje uređena, da su njegove čifčije bile najzadovoljnije svojim statusom i korektnim odnosom begova prema njima.

*/ otkad je Posavina,
Izgubila kapetana,
Posljednjega Huseina,
Probitačna nejma dana⁵⁶.*

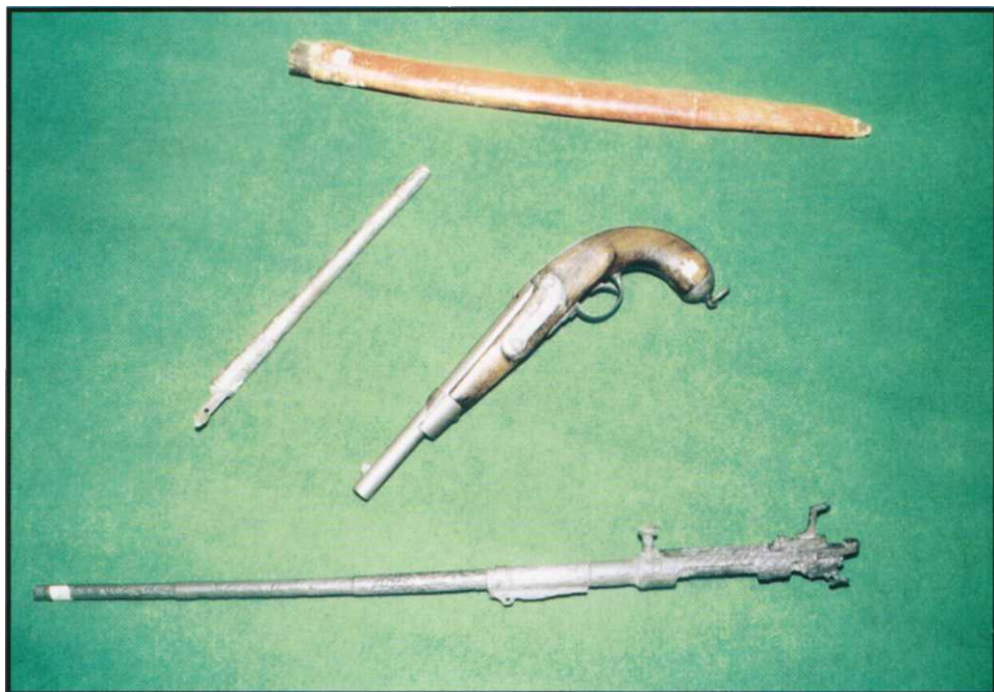
54 J. JELENIĆ: *Kultura i bosanski franjevci*, str. 306-308.

55 M. HADŽIJAHIĆ-T. IMAMOVIĆ: *Gradačac i okolina*, str. 36; H. ŠEHIĆ: *Husein kapetan*, str. 132.

56 M. HADŽIJAHIĆ: *O ulozu i značaju*, str. 48 (Ove je stihove zabilježio Martin NEDIĆ: *Poraz basa*, Pečuh 1884, str. 94)

Gotovo svi izvori bilježe kako Husein-begove čifčije žive u velikoj sigurnosti, zbog čega su i uzeli znatnoga udjela u njegovoj vojsci u vrijeme Pokreta 1831-32. godine. Prilikom napuštanja Bosne sa Husein-begom je kod Županje u Slavoniju prešlo i 13 Srba, među kojima je Ilija Davidović, Husein-kapetanov tumač, imao oružje⁵⁷.

Oružje Husein-kapetana Gradašćevića

57 A. IVIĆ: „Boravak Huseinbega Gradašćevića u Slav. Brodu". *Srpska riječ*, br. 232, 10.11.1922.

NA ČELU BOSANSKOGA EJALETA

Husein-kapetan je izborom za vođu autonomnoga Pokreta 1831. faktički postao bosanski vladar. Prije izbijanja pokreta "u konacima Husein-kapetana Gradaševića" između 20. i 31. decembra 1830. godine održan je inicijativni skup dijela bosanskih prvaka koji će povesti Pokret. Nakon toga je u Tuzli od 20. januara do 5. februara 1831. održan "širi pripremni sastanak svih predstavnika Bosne" sa kojega je upućen "opći poziv bosanskom narodu da se diže na ustanak za odbranu Bosne". Također je upućen poziv za sabor u Travnik koji se treba održati 29. marta 1831. godine. Na ovome sastanku, koji je održan u velikoj tajnosti, donesene su veoma važne odluke, koje su u historiografiji izazivale brojne kontroverze⁵⁸.

Tuzla. Konak Ulica

58 Zbog tajnosti u kojoj je sastanak održan, zaključci koji su doneseni također su predstavljali strogu tajnu. Ahmed Aličić zbog luga smatra kako, zapravo, na ovom sastanku nisu doneseni nikakvi konkretni zaključci, osim da se traži samostalnost, a uvjete će Bošnjaci postavljati tek nakon pobjeda na Kosovu sredinom 1831 godine. Aličić izvještaje guvernera Dalmacije, Tomašića i pisanje Agramer Zeitunga, smatra izmišljenim (A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 201-202)

Prema pisanju austrijskoga guvernera Dalmacije, barona Tomašića, i dopisima objavljenim u listu Agramer Zeitung, koje je kasnije štampao i zvanični Wiener Zeitung u Beču, Bošnjaci su na ovome sastanku tražili da se opozovu privilegije koje je Porta dala kneževini Srbiji, da se obustavi uvođenje nizami-džedida (nove vojske, nove uniforme i novoga načina uvježbavanja), da se ukine bosansko namjesništvo i dopusti uvođenje autonomne vlasti na čelu sa domaćim čovjekom, za šta će Bosna plaćati Porti godišnji tribut od 4000 kesa (2 miliona pjastera)⁵⁹. Prvu tačku ovih zaključaka, vezanih za privilegije koje je Porta dala kneževini Srbiji, treba tumačiti u kontekstu odluka Porte da se Srbiji ustupi šest bosanskih nahija, što je dovelo do velikoga nezadovoljstva Bošnjaka, koji su organizirali niz protestnih skupova zbog toga. Ova odluka Porte je i bila glavni povod za izbijanja Pokreta 1831. godine.

Tuzla

Na sastanku u Tuzli je zaključeno "da u ime Bošnjaka sve poslove vodi Husein-kapetan Gradašćević, iako nije dobio nikakvo oficijelno zvanje". Nakon sastanka u Travniku koncem marta 1831. i bijega bosanskoga valije Namik-paše, Husein-kapetan je faktički postao najviša vlast u Bosni. Namik-paša je pobjegao 21. maja 1831,

⁵⁹ D.PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni*, str. 19; G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 126-127; *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*, Sarajevo 1995, str. 143).

a u jednom dokumentu datiranom 31. maja 1831. Husein-kapetan se potpisuje kao *Al-muhakkem Kapudan Husein Serasker-i Bosna*, tj kao serasker - vojni komandant - Bosne izabran *po volji naroda*, iz čega se može zaključiti kako Husein-kapetan nije samo najviša vojna nego i civilna vlast u zemlji. Nakon uspješnih vojnih pohoda na Kosovu, u Prištini su u prvoj polovici avgusta 1831. bosanski vojni komandanti donijeli odluku da zatraže od velikoga vezira da Husein-kapetan Gradašćević bude imenovan za bosanskoga valiju. Naime, 86 vojnih komandanata se skupilo na sastanku i nakon rasprave o stanju u Bosni zaključili da bi bilo najbolje "da se neko iz ejaleta, ko poznaje državne poslove, ko je odan vjeri i državi, i ko pomaže nemoćnu raju, postavi za valiju vilajeta". Oni dalje ističu kako smatraju da "prvak ovog vilajeta, kod nas svih vjeran i pošten, dobročinitelj vjere i države, pomagač sirotinje i raje, po prirodi svojoj pobožan i ispravnog vladanja, kapetan Gradačca, Husein-beg, u svakom slučaju je sposoban, da uz pomoć Allaha, dovede u red sve odmetnike i zavede mir, i kako treba provodi carske zakone i naredbe. On je prema svakome dobar i sa svakim se lijepo ophodi. S njim će svi stanovnici ejaleta biti zadovoljni. Kad smo mu to saopćili, on se protivio i odbijao to što mi tražimo. Ali, na kraju nije se mogao oduprijeti i odbiti naše molbe. Ako se, dobrotom i milošću Božjom, ejalet Bosna dade navedenom robu u rang u vezira, poslovi ejaleta i druge carske službe sigurno će se obavljati kako treba. Svi mi trudićemo se koliko je najviše moguće da svoje poslove obavljamo i da budemo pokorni. Pokoravaćemo se pretpostavljenim i u korisnim službama žrtvovati ako treba i svoje živote. I ne samo to, nego je sigurno da će sve stanovništvo malo i veliko s njim ostvariti zadovoljstvo, mir i sigurnost. Zbog toga smo se usudili uputiti ovaj ponizni mahzar"⁶⁰. U izvještaju što ga je sarajevski mula Abdulkerim efendija Jusufkadić sastavio nakon izbora Husein-kapetana za bosanskoga vezira ističe se da je za vezira izabran "čestiti Husein beg, bivši kapetan tvrđave Gradačac u Bosni. Do sada je svako cijenio njegov način života i njegov karakter. Svi bogati i siromašni bili su zadovoljni s njim, voljeli ga i bili mu zahvalni"⁶¹.

Dakle, na ovom sastanku u Prištini, koji je održan oko 10. avgusta 1831. godine, Husein-kapetan je, zapravo, izabran za bosanskoga valiju, jer vojni komandanti koji su donijeli tu odluku bili su "uglednici i prvaci ejaleta, komandanti, malo i veliko, svi predstavnici ejaleta", mada će on za bosanskoga valiju zvanično biti izabran u Sarajevu

60 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 264-265.

61 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 270.

12. septembra 1831. godine "o čemu je oglasio po svim kadilucima u Bosni, pa je dobio naziv paše"⁶².

Vezirski konak u Travniku

Husein-kapetan je faktički bio najviša vlast u Bosni, ali je on za to ipak tražio potvrdu iz Istanbula. Sudeći prema austrijskim izvorima, Husein-kapetan je još prije vojničke pobjede na Kosovu poslao jednu delegaciju velikom veziru, koji se nalazio u Skoplju, a druga je delegacija u Skoplje stigla 6. novembra 1831. godine. Ovoj drugoj deputaciji veliki vezir je obećao podržati ustaničke zahtjeve i zauzeti se kod sultana da se za bosanskoga vezira imenuje Husein-kapetan Gradašćević "koji uživa opšte povjerenje i poznaje potrebe zemlje"⁶³. Nije, međutim, naišao na razumijevanje u Istanbulu, a ni sam nije htio ozbiljno podržati te bosanske zahtjeve, pa je jedino preostalo da se na "svebosanskome saboru" obavi izbor Husein-kapetana za bosanskoga valiju. Tok "svebosanskoga sabora", koji se održao u Sarajevu 12. septembra 1831, bio je svečan. Sabor se održavao u

62 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 268; G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 138. pogrešno navodi da je Husein-kapetan za bosanskoga valiju izabran «u prvoj polovini oktobra».

63 G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 137

Carevoj džamiji, a prisustvovali su mu "predstavnici naroda iz cijele Bosne (...) Nakon vijećanja, jednoglasno je zaključeno da se potvrdi izbor koji su izvršili vojni komandanti u Prištini. To znači da se Husein-kapetan bira za valiju Bosne sa rangom vezira i činom paše (...) O tome je sačinjen zapisnik i odnesen kod sarajevskog mulle Abdulkerim efendije Jusufkadića na prepis i ovjeru. Nakon toga je otišla delegacija u konake kod Zlatara i pozvala Husein-kapetana da pode s njima u Carevu džamiju da mu se to zvanično saopći. Delegacija je bila brojna, ali se toj delegaciji, na putu do konaka i natrag, pridružila ogromna masa svijeta svih slojeva. Prema zvaničnim zapisima i tada je Husein kapetan pokušao da odbije prijedlog bosanskih prvaka, tvrdeći da on to ne želi i da njemu nije stalo do položaja (...) Ali na kraju nije mogao odbiti njihove zahtjeve i želje i prihvatio se odgovorne dužnosti"⁶⁴. Prisutni na Saboru su, nakon što su uzeli abdest i položili ruke na Kur'an, prisegom iskazali vjernost Husein-kapetanu kao bosanskome valiji. "Mi ovdje sakupljeni, svi, jednoglasno tebe postavljamo za valiju ejaleta Bosne. Svu našu pokretnu i nepokretnu imovinu i, posebno, naše porodice i djecu predajemo tebi u ruke i za tvoju sreću. Od sada samo tebe priznajemo kao valiju Bosne i nikoga s druge strane ne trebamo i ne primamo, ko god da ga postavio. Ima umrijeti i propasti ali od ovog nema odustati"⁶⁵.

Travnik

64 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 268-269

65 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 269.

Očito je već koncem maja Husein-kapetan pravi vladar Bosne, uz koga je bilo vijeće bosanskih prvaka, ali je to ozvaničeno od ovoga Sabora 12. septembra 1831. godine. Kasnije je organizirao i svoj dvor u Sarajevu. Sredinom decembra 1831. je napustio Sarajevo i prenio svoj konak u Travnik, gdje je i inače bilo sjedište valije. "Tu je, prema kasnijim zapisima, uredio veličanstvenu rezidenciju i vladao kao pravi vladar". Uz Husein-kapetana kao vezira obrazovan je i Divan, kao jedna vrsta bosanske vlade, koga su sačinjavali Hasan-beg Sijerčić kao predsjednik Divana i valijin zamjenik, Kasim Alajbeg Sijerčić kao generalni sekretar, Ahmed Sejid beg Vilić kao defterdar i h. Mustafa-beg Prijepoljac kao timar defterdar, te još trojica Sarajlija bez zvanične titule. Glavno duhovno lice u Divanu bio je Hifzi efendija Đumišić. Osim Divana, postojao je jedan širi Savjet, kojega su činili glavni komandanti bosanske vojske. U izboru svojih suradnika Husein-kapetan se nije mnogo razlikovao od svojih prethodnika i nasljednika: na sva važnija mjesta postavljao je sebi odane ljude, dok se sa protivnicima žestoko obračunavao, "a mnoge i pogubio, kao gradiškog i tešanjskog kapetana, žepačkog i akhisarskog muftiju, alajbega Mahmuda Filipovića, Izetagu iz Travnika, travničkog kadiju i još tridesetoricu"⁶⁶.

Careva džamija u Sarajevu

66 G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 139.

HUSEIN-KAPETAN KAO VOJSKOVOĐA

Prvi krug oružanih borbi

Husein-kapetan je rastao slušajući od svoga oca i svoje braće o raznim vojničkim poduhvatima, a kada je izabran za vođu Pokreta za autonomiju 1831. godine mogao je i sam započeti sa vojnim poduhvatima. Nakon tuzlanskoga sastanka, na kojemu je odlučeno da se sazove opći sabor u Travniku, Husein-kapetan je naredio da svi predstavnici, koji su pozvani u Travnik, sa sobom povedu brojnu vojnu pratnju s ciljem da se onemogući eventualni vojni otpor valiije Namik-paše. Ukupno je tada ka Travniku moglo krenuti "nekoliko hiljada vojnika", kako pretpostavlja Ahmed S. Aličić⁶⁷. Ovu je vojsku u Žepču sačekao valijin izaslanik pokušavajući doznati razloge za njeno pokretanje ka Travniku. Iz Žepča je u Travnik u ime Husein-kapetana otišla jedna delegacija, koju je predvodio Ali-paša Fidahić sa 150 vojnika, koja je valiji saopćila zahtjeve ustanika⁶⁸. Valija se sklonio u tvrđavu i u pomoć pozvao braću Sulejmanpašiće, koji su sa vojskom od 2000 vojnika krenuli ka Travniku. Približavajući se službenom sjedištu bosanskih namjesnika bosanska je vojska "opalila nekoliko topovskih hitaca prema travničkoj tvrđavi" kao upozorenje valiji da su spremni na vojni obračun ukoliko bude potrebno. Idući prema Travniku Husein-kapetan je dobio vijesti da se prema ovom gradu uputio i Ibrahim-beg Sulejmanpašić sa ciljem da valiji pruži vojnu podršku. Husein-kapetan je naredio Memiš-agi, muteselimu Srebrenice, da sa dijelom vojske presiječe put ovim trupama. Bitka se odigrala 7. aprila 1831. godine u mjestu Piroć, nadomak Travnika. Rezultat je bio da se Sulejmanpašićeva vojska povukla, a Memiš-aga je porušio sve zgrade i kule begova Sulejmanpašića.

67 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 215; G. Šljivo navodi daje prema austrijskim izvorima sa Husein-kapetanom ka Travniku krenulo oko 4000 vojnika (G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 126).

68 G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 126-127.

Glavnina Husein-kapetanove vojne pratnje je lahko ušla u Travnik, jer se Namik-paša predao, nakon što se nekoliko dana bio zabarikadirao u tvrđavi. Kasnije je Namik-paša pobjegao u Stolac kod Ali-age Rizvanbegovića, čime je faktički Husein-kapetan preuzeo vlast i zemlju. On kao serasker Bosne 31. maja 1831. godine poziva svu bosansku "gospodu" (age) da se odazovu njegovu vojnom pozivu i odmah pristupe u njegovu vojsku. Istodobno poziva kako one koji su obavezni ići u rat (tj. uživaoc timara i zeameta), tako i dobrovoljce (stanovnici gradova i sela). Na taj način okuplja narodnu vojsku "koja se borila za interese Bosne i naroda". Dio vojske je ostao u Bosni, uglavnom u Zvorničkome sandžaku, kojom je komandovao Mahmud-paša Fidahić, koji, prema najnovijim istraživanjima, zapravo nije izdao Husein-kapetana, nego je po njegovoj naredbi ostao u Zvorniku zbog mogućega srpskoga upada preko Drine⁶⁹.

Oružje Husein-kapetana Gradašćevića

Glavnina vojske je krenula prema Kosovu s ciljem da presiječe put vojsci velikoga vezira koja je pošla u gušenje bosanskoga i albanskoga ustanka. Husein-kapetan je najprije zauzeo Peć, a zatim

69 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 239

i Prištinu, gdje je postavio svoj glavni logor i upravljao daljim tokom operacija. Glavna bitka protiv vojske velikoga vezira odigrala se kod mjesta Štimja u širem krugu Upijana, oko 18. jula 1831. godine⁷⁰. Premda ne postoji detaljan opis bitke, ipak se može zaključiti kako je Husein-kapetan primijenio dobru taktiku. Naime, obje vojske su bile podjednako brojne, ali je vezirova bila daleko bolje naoružana. Zbog toga je Husein-kapetan sa prethodnicom svoje vojske poslao Ali-pašu Fidahića koji se u okršaju sa vezirovom prethodnicom povlačio što je stvorilo utisak kod vezirove vojske da će lahko izaći kao pobjednik. Tako je Ali-paša odvuкао za sobom osmansku konjicu i artiljeriju u šumovite predjele, a onda je Husein-kapetan sa glavninom vojske izvršio snažan prutunapad i - odnio pobjedu. U potpunosti je razbio sultanovu vojsku i dočepao se velikoga ratnog plijena, a sam veliki vezir Mehmed Rešid-paša je bio ranjen i jedva je uspio da pobjegne. Bježao je tako brzo da je ostavio i svoju arhivu koju je Husein-kapetan zaplijenio⁷¹.

Svi istraživači ovoga razdoblja bosanske historije suglasni su u tome da je Husein-kapetan napravio veliku grešku što je nakon ove pobjede obustavio dalje vojne operacije i podlegao varljivim obećanjima velikoga vezira koji je uvjeravao Bosance da će sultan ispuniti sve njihove zahtjeve samo da se vrate u Bosnu.

Drugi krug oružanih borbi

Nakon pobjede na Kosovu Polju Husein-kapetan je poslao o tome obavijest svome zamjeniku Ahmed Seid-begu Viliću tražeći od njega da odmah naredi da kliški sandžak-beg povede vojsku iz Krajine prema Gabeli i Stocu, a vojska iz Sarajeva da krene izravno na Stolac u obračun sa odbjeglom valijom Namik-pašom. Istodobno je naređeno da vojska iz Posavine i Foče krene na Gacko u obračun sa Smail-agom Čengićem. Kako je Namik-paša već bio napustio Stolac

⁷⁰ Nije poznato da li se bitka odigrala u junu ili u julu. Dragoslav Pavlović je smatrao da se bitka desila u julu (D. PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni*, str. 233 - 234), a Aličić najednom mjestu da se to desilo u junu, dok na drugom mjestu, u istoj knjizi, tvrdi da se to desilo 18. jula (257). Enver Imamović se ne odlučuje ni za jedan datum (Enver IMAMOVIĆ: *Historija bosanske vojske*, Sarajevo 1999, str. 144). Hamdija Kreševljaković je smatrao da se bitka odigrala «oko 18. srpnja 1831», ali ističe da se to desilo «blizu mjesta Kačanika» (H. KREŠEVLJAKOVIĆ, *Husein-kapetan*, str. 34).

⁷¹ D. PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni*, str. 23

odlučeno je da se taj dio vojske vrati na početne pozicije, a dio vojske koji je krenuo prema Gacku doživio je poraz u Boračkoj nahiji⁷². Druga bitka u Hercegovini se vodila oko Trebinja, gdje je Husein-kapetan kao svoga komandanta odredio Ahmed-bega Resulbegovića, koji je do konca oktobra 1831. uspio protjerati svoje rođake Husein-bega i Hasan-bega Resulbegovića, pristaše Ali-paše Rizvanbegovića, iz Trebinja i okolice⁷³.

Pečat Husein-kapetana

Gradašćević je sa vojskom 23. avgusta 1831. iz Prištine krenuo prema Novom Pazaru i dalje u pravcu Sarajeva, gdje je stigao 9. septembra 1831. godine, a na saboru održanom 12. septembra, u Carevoj džamiji, izabran je za bosanskoga vezira u činu paše sa tri tuga.

Drugi krug oružanih borbi Husein-kapetanove vojske sa sultanovom vojskom započeo je već u decembru 1831. godine. Naime, veliki je vezir 16. decembra 1831. napao jedinice bosanske vojske u varošici Banjska, nekoliko kilometara udaljenoj od Novoga Pazara. Bosanska je vojska nanijela poraz vezirovim trupama. U to je vrijeme zbog velike zime koja je zavládala u Bosni, bosanska vojska bila raspuštena, a njezini pripadnici su se vratili u svoja mjesta.

Mada se glavnina vojske, dakle, vratila u svoja mjesta, i uprkos velikoj zimi, Husein-kapetan je odlučio da se tokom zime vojnički obračuna sa Ali-pašom Rizvanbegovićem i njegovim pristašama u Hercegovini. Zato je naredio livanjskome kapetanu Ibrahim-begu

⁷² H. KREŠEVLJAKOVIĆ: *Husein-kapetan*, str. 34.

⁷³ D. PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni*, str. 25; O ovim sukobima u Hercegovini vidi i G. ŠLIVO: *BiH 1827-1849*, str. 139-143

Firdusu, koga je u međuvremenu privukao na svoju stranu, da obavi taj posao⁷⁴. Ibrahim-beg Firdus je prvo napao na ljubuškoga kapetana Sulejman-bega i nanio mu veliki poraz na Utvici, čime je čitava Hercegovina, osim tvrđave Stolac gdje se zabarikadirao Ali-paša Rizvanbegović, prešla na stranu Husein-kapetana. Gradašćevićevom vojskom koja je opsjedala Stolac zapovijedao je Hadži-beg, polubrat Ali-paše Rizvanbegovića. Međutim, noću 9/10. marta 1832. godine Ali-aga Rizvanbegović, doznajući preko svojih špijuna da je napadačka snaga bosanske vojske znatno umanjena zbog zime i pomanjkanja životnih sredstava, izvela je kontranapad iz tvrđave i razbila opsadu stolačke tvrđave. U ovoj je bitki poginuo Hadži-beg Rizvanbegović⁷⁵. Tada je već prema stolačkoj tvrđavi napredovao sarajevski muteselim Mujaga Zlatar, ali se morao vratiti na temelju naredbe Husein-kapetana zbog potrebe koncentriranja vojske i suprotstavljanja velikom veziru, koji je bio pripremio veliku vojnu ofanzivu i sa brojnom vojskom 16. marta 1832. započeo ratne operacije. Husein-kapetan je 3. februara 1832. pisao svim bosanskim kapetanima tražeći da mu šalju vojnike jer se sprema krenuti protiv sultana, istodobno se žaleći na slab odziv posebno predbacujući Hasan-agi Pečkom zbog tromosti i mlitavosti⁷⁶. Uprkos tome on je sakupio i u susret veziru poslao oko 10000 vojnika, koji su odmah napali na Vučitrn nastojeći prepriječiti centralnim vezirovim snagama ulazak u Bosnu. Vezir je krenuo na Bosnu iz dva pravca: prvi pravac je vodio od Vučitrna preko Novog Pazara ka Višegradu i Sarajevu, a drugi iz Skadra preko Podgorice, Plava i Gusinja prema Pljevljima i Foči i dalje prema Sarajevu. Kao što se vidi glavni operativni pravci su bili usmjereni prema Sarajevu, a ne Travniku, gdje je zvanično bilo Husein-kapetanovo sjedište. Koliko se zna, Husein-kapetan nije izravno vodio vojsku koja se uputila na bosanske granice, nego je poslao svojeiskusne komandante (Hasan-beg Sijerčić, Mehmed-beg

74 Muhamed A. MUJIĆ: «Jedna bujrukdija Husejin-bega Gradašćevića». *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, II, Sarajevo 1952, str. 195-199; Muhamed A. MUJIĆ: «Stav livanjskog kapetana Firdusa prema pokretu Husejin-bega Gradašćevića i sultanovoj politici». *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom*, III-IV, Sarajevo 1953, str. 597-605; Dr Hajrudin ĆURIĆ: «Posljednji livanjski kapetan Ibrahim-beg II Firdus». *Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu*, Sarajevo 1957, str. 102-103.

75 H. KAPIDŽIĆ: *Ali-paša Rizvanbegović*, str. 58-59.

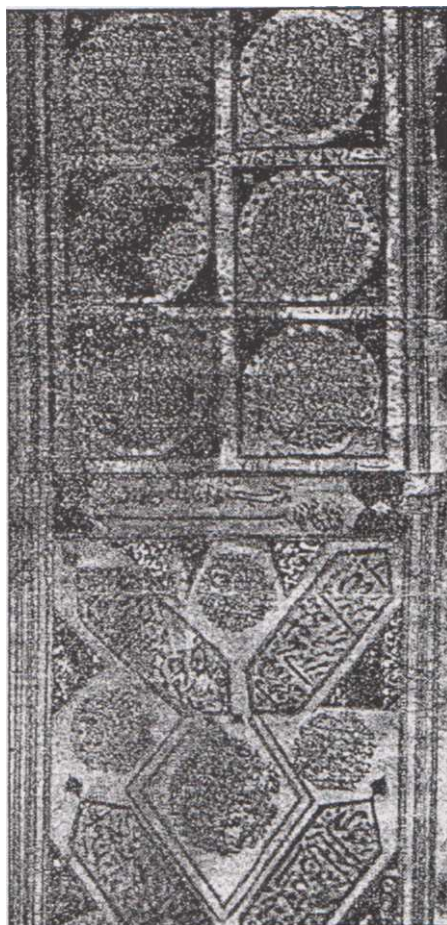
76 Alfred MAKANEC: Interesantnosti o «Zmaju od Bosne». *Jugoslovenski list*, XIII/1930, br. 160. (dalje: *Interesantnosti o Zmaju od Bosne*), str. 9.

Krupa Beširević i Alajbeg Todorović). Kada je vezir uspio preći i preko Drine, Husein-kapetan je naredio Ali-paši Fidahiću da sa 6000 vojnika krene prema Rogatici i onemogućiti prodor vezirove vojske prema Sarajevu, a i Hasan-beg Sijerčić se sa Sjemeča (lijeva obala Drine kod Višegrada) uputio prema Palama. Tako je glavnina bosanske vojske bila koncentrirana na Glasinačkoj visoravni. Tu se koncem maja 1832. odigrala velika bitka. Dvije vojske, koje su predvodili Husein-kapetan Gradašević i Kara Mahmud Hamdi-paša, bosanski valija imenovan od strane sultana, ukopale su se kod mjesta zvanog Vitez. U prvom okršaju Husein-kapetan se povukao, a potom je došlo do bitke kod Šarenog hana (moguće da je to današnji Han Bulog ili Pale). Vojska Husein-kapetana povukla se prema Sarajevu, gdje je na zasjedanju ajanskoga vijeća odlučeno da se nastavi sa borbom. Posljednja bitka se odigrala 4. juna 1832. na Stupu (na putu od Sarajeva prema Ilidži). Husein-kapetan je već bio odnio pobjedu nad sultanovom vojskom, ali su se s bočne strane pojavili Ali-paša Rizvanbegović i Smail-aga Čengić, koji su iz Hercegovine došli do Trnova, a zatim kod mjesta Crna Rijeka probili bočnu odbranu Husein-kapetanove vojske i pojavili se u glavnom okršaju kod Stupa. To je dovelo do poraza Husein-kapetanove vojske, koja se odatle povukla u sami grad. Husein-kapetan se utaborio na Bakijama, a nakon procjene da se više ne može oružano suprotstavljati osmanskoj vojsci, raspustio je vojsku i uputio se prema Gradačcu. Bio je to njegov definitivni vojnički poraz. Timar-defterdar i bosanski dostojanstvenik Mustaj-beg obavijestio je dalmatinskoga namjesnika o ulasku sultanove vojske u Sarajevo: "Dajem na znanje, juče u petak u podne dobio sam vesele glasove da je u prošli utorak na 5. juna 1832. udario vezir na Sarajevo i da je razbio carske nevjernike. Ko nije poginuo, taj se nije imao kada ni obazrijeti na Sarajevo, niti je znao jedan za drugoga, prokleti Husein-kapetan utekao je glavom bez obzira preko planine pasjim putem, a vezirova vojska je krenula na Travnik"⁷⁷. Husein-kapetan "junačni i nesrećni (...) stiže doma s nekoliko četa, koje ga ne behu ostavile i sa starešinama, koje mu behu ostale verne, odlučan da se zakopa pod gradačkim razvalinama pre no da padne živ u ruke novoga vezira. Ali pomisao na razorenje njegovoga rodnoga grada i na strahovita nasilja kojima bi ovo očajno istrebljenje naskoro izložilo njegovu porodicu i njegove ljude, izmeni mu odluku, pa ga prinudi da se skloni na austrijsko zemljište"⁷⁸.

77 G. ŠLIVO: *BiH 1827-1849*, str. 149.

78 B. KUNIBERT: *Srpski ustanak*, str. 307

Hamajlija Husein-kapetana Gradašćevića

Pogled na kulu Husein-kapetan Gradašćevića

PROGONSTVO

Prije nego što je vojnički poražen bilo je jasno da će Husein-kapetan morati krenuti u progonstvo, jer je koncem aprila 1832. posebnom sultanovom naredbom proglašen "nevaljalcem", "izdajnikom", "razbojnikom", "zlikovcem", "odmetnikom", "buntovnikom", te osuđen na smrt i konfiskaciju sve imovine, osim mulkovnih dobara. "Prema uzvišenoj fetvi koja je izdana od strane svijetloga šerijata postala je moja vladalačka dužnost da se pogubi i uništi nevaljac imenom Husejin kapetan, koji je od nekog vremena u vilajetu Bosni sa zlom namjerom se proglasio samostalnim, sakupio oko sebe kojekakve nevaljalce i individue te se odmetnuo i pobunio protiv mog visokog carstva i usudio na zla djela kao što je rasparčavanje poreznih (haračkih) isprava s falsifikovanim pečatom i širenje buntovničkih spisa". U ovoj se naredbi dalje ističe da će biti oprošteno onima koji odustanu od pobune "a oni, koji ostanu uporni u odmetništvu, osim što će im biti oduzeti timari, zijameti i ostala izdržavanja, još i po zasluži biti kažnjeni"⁷⁹. Ovim fermanom, dakle, Husein-kapetan je proglašen "nevaljalcem" i "buntovnikom", ali se iz ovoga fermana vidi i to da je Husein-kapetan već imao izgrađen aparat za funkcioniranje vlasti, daje prikupljao poreze i obavljao druge poslove vlasti. Budući da Porta nije priznavala Husein-kapetana za bosanskoga vezira to je i sve njegove poteze kao predstavnika vlasti, kao i njegove pečate, spise i ostalo, na kojima se on pojavljuje kao bosanski namjesnik, jednostavno smatrala falsifikatima, pa se zbog toga u ovom fermanu Husein-kapetanove naredbe za prikupljanje poreza, ovjerene njegovim pečatom, karakteriziraju kao "falsifikovani" spisi.

79 Fehim SPAHO: „Ferman, kojim je Husejin kapetan Gradašćević proglašen odmetnikom i osuđen na smrt". *Napredak*, br. 3, Sarajevo 1932, str. 27.

Husein-kapetan je već ranije u Austriju poslao fra Iliju Starčevića sa pismenom molbom caru Franzu da mu se u slučaju potrebe omogući prelazak u Austriju⁸⁰.

Nakon što je poslije vojničkoga poraza u junu došao iz Sarajeva u Gradačac, Husein-kapetan je zatekao Starčevića, koji mu je donio vijest iz Beča da neće biti vraćen u Osmansko carstvo, a sličnu je vijest dobio i od broorskog vojnog zapovjedništva. Međutim, kako su za prelaz u Austriju postojali određeni uvjeti (polaganje oružja, podvrgavanje zdravstvenim propisima, a poslije izdržane karantene udaljavanje sa granice), Husein-kapetan je u Gradačcu ostao danima moleći dr Plevela, direktora broorskog kontumaca, da mu se olakšaju ti uvjeti: da može nositi oružje, da kuću u kojoj bude stanovao može renovirati po muslimanskim propisima, te da može odmah otputovati u Beč i tamo se susresti sa carem. Dr Plevel je ove Husein-kapetanove želje 15. juna poslao u Petrovaradin baronu Radoševiću na odluku, ali su prije toga, 14. juna 1832, konji i rogata marva vlasništvo Husein-kapetana kod Starog Štitara prešli na austrijsku stranu. Oko podneva 16. juna jedna grupa Bosanaca predvođena Husein-kapetanom Gradašče vičem, stigla je na obalu rijeke Save nedaleko od Županje. Sa Husein-kapetanom je bilo oko 600 oružanih ljudi, ali je svega jedna trećina njih namjeravala preći u Austriju, a ostali su bili u Husein-kapetanovoj pratnji radi njegove sigurnosti i htijući iskazati pokornost i odanost Gradaščeviću sve do posljednjeg momenta. "Tuga za Bosnom, koju je beskrajno voleo, briga i bojazan od neizvesnosti, koja čeka njega i njegove u Austriji, razočaranje u prijateljima i ratni naponi, podneseni u poslednje vreme, potresoše i iznuriše osetljivog viteza. Na obali savskoj nije mogao da ide bez tuđe pomoći. Dva momka su morala da ga podupiru u hodu"⁸¹.

Kod čardaka Podruna iskupila se masa radoznalog svijeta iz Županje i okoline očekujući prelazak Husein-kapetana Gradaščevića iz Bosne. Kada je prešao na austrijsku stranu, Husein-kapetan i njegova pratnja su odmah smješteni u županjske vojničke zgrade. Kada je Husein-kapetan htio sjahati s konja njegovi čauši su povikali na sav glas, što je bio običaj kada vezir silazi sa konja. Odmah je od

80 Husein-kapetan je fra Iliju Starčevića poslao u Beč sredinom marta 1832. godine „u nadi da će Austrija pružiti pomoć Bosni onako kako je to Rusija učinila Srbiji". (G. ŠLJIVO: *BiH 1927-1849*, str. 147).

81 Aleksa IVIĆ: „Boravak Husejinbega Gradaščevića u Slav. Brodu. - od 18. juna do 4. jula 1832. god."- *Srpska riječ*, br. 232, Sarajevo 10. novembra 1922.

Husein-kapetana i pratnje zatraženo da polože oružje. Husein-beg je to u prvi mah odbio, ali je poslije ponovnih upozorenja pristao položiti oružje. Dvije noći je proveo u Županji, a potom je 18. juna, oko 10 sati prije podne, u pratnji 80 austrijskih vojnika, krenuo u Slavonski Brod u tamošnji kontumac radi karantene. Njegovo oružje je spakovano u dvojna kola i u odstojanju od dva sata, uz pratnju osam austrijskih vojnika i dva Husein-kapetanova čovjeka, poslano za njim. Stvari od dragocjenosti su smještene u dvije lađe i 19. juna prevezene u Slavonski Brod.

Direktor brodskog kontumaca, dr Plevel, je sa nekoliko kola, ispred kojih su jahali konjanici, krenuo iz Broda u susret Husein-kapetanu. Dočeka ga je tri sata hoda daleko od Broda. Pozdravljajući ga zaželio mu je dobrodošlicu i na svečan način ga uveo u kontumac. Zbog ovog svečanog dočeka dr Plevel je 29. juna ukoren od zapovjednika barona Radoševića⁸².

Gradačac je ostao tugovati za Husein-kapetanom

82 A. IVIĆ; «Boravak Husejinbega Gradašćevića u Slav. Brodu. - od 18. juna do 4. jula 1832. god.»- *Srpska riječ*, br. 233. Sarajevo 11.novembra 1922. do broja 235, Sarajevo 14. oktobra 1922. godine. Čitav tok boravka Husein-kapetana u Brodu dat je prema ovom Ivićevom tekstu.

Od dolaska u brodski kontumac Husein-kapetan je na svakom koraku osjećao svu gorčinu prognaničkoga života. Na njegovo pismo, koje je dr. Pleyel 15. juna uputio baronu Radoševiću, ovaj je 19. juna odgovorio da se na Husein-kapetanov put za Beč mora sačekati dozvola "odozgo", da mu se razdoblje kontumacije ne može skratiti, niti dozvoliti nošenje oružja. Dopušta mu se da kuću uredi po svom nahođenju, ali o vlastitom trošku, te ističe da ta kuća ne može biti u Brodu nego u Osijeku. Ratni savjet u Beču je 1. jula 1832. godine donio odluku po kojoj ne može biti nikakvoga govora o Husein-kapetanovom putovanju u Beč i njegovom susretu sa carem.

U međuvremenu se odlučivalo o daljem Husein-kapetanovom boravku nakon izdržavanja karantene. Nestor, brigadir u Brodu, predložio je 23. juna baronu Radoševiću da se svi Bosanci nakon karantene premjeste iz Broda u Osijek, ali je Radošević 25. juna odgovorio da prema odluci Ratnoga savjeta od 25. maja Bosanci moraju biti razdijeljeni u više grupa i biti smješteni odvojeno jedni od drugih. Husein-kapetana sa obitelji i poslugom treba poslati u Osijek, a ostale razdijeliti u Vinkovce, Ivankovo i Mirkovce. Osječkome general-majoru Benceku baron Radošević je naredio da obavi sve potrebne pripreme za dolazak Husein-kapetana i pratnje. Bencek je 26. juna odgovorio da se u vojničkoj tvrđavi kod privatnih građana može smjestiti najviše 140 ljudi, dok se u kasarnu može smjestiti oko 240 ljudi. Baron Radošević je odlučio da se Gradašćević i pratnja smjeste u privatnim kućama, da se pratnji dozvoli dva sata šetnje dnevno unutar tvrđave, a da se Husein-kapetanu i njegovoj obitelji dozvoli izlaziti u šetnju po unutrašnjosti tvrđave u svako doba, ali na svaki njegov korak treba strogo paziti.

Sa Husein-kapetanovom stokom je bilo problema, jer nije bilo podesnoga mjesta za njezino smještanje. Zbog toga je baron Radošević dozvolio 27. juna da Husein-beg proda svoju stoku, ali pod uvjetom da dobiveni novac položi u brodsku regimentsku blagajnu. Stoku je kupio izvjesni Frajer, pekar iz Vinkovaca⁸³. Radošević je uvidio da Husein-begov novac i dragocjenosti nisu dovoljni za izdržavanje tako velikoga broja njegovih pristalica, osobito ako se bude uvelike trošilo, pa je naredio brodskom kontumackom i carinskom zvanju da sve Husein-kapetanove dragocjenosti pošalje u Osijek, a osječkome vojnom zapovjedniku je naredio da ih položi u tvrđavsku blagajnu, i

83 Sadik ŠEHIĆ: *Zmaj od Bosne. Husein-kapetan Gradašćević*. Tuzla 1991. (dalje: *Zmaj od Bosne*), str. 41.

da iz toga Husein-kapetanu daje onoliko novca koliko je potrebno za izdržavanje.

Husein-kapetanova karantena je završena 30. juna 1832. godine. Poslije toga on je trebao biti otpremljen u Osijek. Njemu se tamo nije išlo, pa je već 25. juna molio barona Radoševića da ostane u Brodu dok mu se narušeno zdravlje ne popravi. Baron Radošević o tome nije htio ni čuti, nego je poslao potpukovnika Petresa sa zadaćom "da bez odlaganja sprovede prenos bosanskih emigranata u mesta, koja su za njih određena". Poptukovnik Petres je stigao u Brod 2. jula, i odmah započeo pripreme za otpremanje Husein-bega i pratnje u Osijek. Određeno je da 3. jula krenu žene, a 4. jula Husein-kapetan sa drugovima. U pratnji zastavnika Mrkobrada i vojničke eskorte krenuo je 3. jula ženski dio Husein-kapetanove pratnje iz Broda preko Vrpolja, Đakova i Vuke za Osijek. Idućega dana, 4. jula 1832, uzjahali su bosanski bjegunci svoje konje i već u dva sata poslije podne poredali su se pred dvorištem kontumaca očekujući dolazak Husein-kapetana Gradaščevića. Eskorta njihova, kapetan Loveto sa vojnicima, prispjela je tačno u dva sata. Međutim, morali su dugo čekati Husein-kapetana, koji se, očito, teško odlučivao otići daleko od bosanskih granica. Oko pola četiri pojavio se i on na svome konju, pozdravio se sa društvom - i povorka je krenula. "Sa sumornim emigrantima jahao je Husien-beg na susret tragičnoj sudbini, koja mu je dosuđena"⁸⁴.

Premještanjem u Osijek 5. jula 1832. Husein-kapetan je, prema nekim mišljenjima, bio u izvjesnom smislu riječi interniran. Čak ni njegovim rođacima i prijateljima smještenim u Vinkovcima nije bilo dopušteno da dođu u Osijek, što je bilo u skladu sa ranije zauzetim stavom austrijskih vlasti da se izbjegli Bosanci razbijaju u više odijeljenih grupa kojima će se onemogućiti kontakti. Sa najbližim suradnicima Husein-kapetan je boravio u Gornjem Gradu, u kući Alojza Šmita, plaćajući 1030 forinti mjesečne kirije za sebe i 107 osoba koje su s njim bile, a njegova porodica (supruga, sin i poslugi) je stanovala u kući udovice Delimanić u Donjem Gradu. "Svaka korespondencija sa prijateljima u Bosni beše im zabranjena. Čak su sve njegove volove prodali, a novac petrovaradinska komanda stavi u svoje kase, a zaplijeniše i svu gotovinu, koju je Husejin imao kod sebe"⁸⁵.

84 D. PAVLOVIĆ, *Pokret u Bosni*, pogrešno navodi da je nakon prelaska granice Husein-kapetan prvo upućen je u Vinkovce, a zatim u Osijek (str. 53).

85 D. PAVLOVIĆ, *Pokret u Bosni*, str. 53 - 54

Iz Osijeka je Husein-kapetan pisao 13. jula knezu Metternichu. U ovome pismu on govori o svome životu prije Pokreta i o uzrocima Pokreta, te moli da se austrijski car zauzme da ga se ne vraća u Osmansko carstvo, o čemu se već počelo pričati, i da mu se vrati novac koji je od njega oduzet i zapečaćen u kasu austrijskih vlasti. Sa velikim ogorčenjem on ističe da se razočarao u ponašanje austrijskih vlasti. "Dasam znao daću ovaki reziluk terpeti i muke od svakoga podnositi, dašto nebi nikoga prelazio volio bi na onoj strani poginuti no ovamo na ovu stranu prohoditi"⁸⁶. Kratko nakon toga, 24. jula 1832, on se u jednom pismu ponovo žali na svoj položaj. "Čak i da sam svakom pojedincu ubio dijete, ne bi gore postupali prema meni, nego što to sada čine. (...) Nisam navikao da podnosim ovako zlo"⁸⁷. Uprkos takvom položaju, Husein-kapetan i njegova pratnja su se u Osijeku držali dostojanstveno. Čak se prestao žaliti na svoj položaj, jer su mu vlasti dopuštale raspolaganje njegovim novcem, ali na taj način da je novac i dalje bio deponiran u kasi, a Husein-kapetan je mogao trošiti onoliko koliko je htio. Jednom je prilikom izjavio baronu Radoševiću kako je uspostavio odlične odnose sa ljudima u Osijeku i okolini. "Dobro se slagao i sa onima koji su razumjeli moj maternji jezik i sa onima koji ga nisu razumjeli". Iz Osijeka je 21. avgusta 1832. pisao austrijskom caru: "Mogu reći da sam sada dobro i da mi je dobro ovdje, ali Vi možete ipak razumjeti čovjeka koji je morao napustiti i izgubiti svoju otadžbinu i posjed što je imao, kako mu je pri srcu"⁸⁸. Mada je očekivao da će u Austriji biti tretiran kao bosanski vezir, Husein-kapetan je imao status "buntovničkog vođe". On je u Osijeku "živio kao bjegunac. Bio je sumoran i tužan za domovinom, ali opet ponosan i gord, živio je raskošno kao pravi vezir, imao je dosta velike troškove"⁸⁹. Juraj Straossmaver, koji je tada bio gimnazijalac, pričao je kasnije fra Grgi Martiću da su djeca iz škole išla gledati Husein-kapetana i njegove drugove kako su se "džilitali na konjima"⁹⁰.

86 D. PAVLOVIĆ, *Pokret u Bosni*, str. 101.

87 S. ŠEHIĆ: *Zmaj od Bosne*, str. 41.

88 G. ŠLJIVO: *BiH 1927-1849*, str.159.

89 Slavko KALUĐERČIĆ: *Husein-Kapetan Gradašćević. Zmaj od Bosne*. Sarajevo 1932. (dalje: *Husein-kapetan*), str. 23.

90 Fra Grga MARTIĆ: *Zapamćenja (1829 -1878)*. Po kazivanju autorovom zabilježio Janko Koharić, za tisak priredio Ferdo Šišić, Zagreb 1906. „Pripovijeda se, da seje Husejin Gradašćević sa svojim prijateljima u Osijeku najrađe zabavljao igranjem džilita. Ova se je igra sastojala u tome, da bi jedan od igrača na konju bježao, a drugi bi ga gonio te nastojao s drvenom šipkom pogoditi u legja ili u glavu". (J. JELENIC: *Kultura i bosanski franjevci*, str. 141)

Mada se dobro slagao sa ljudima u Osijeku, austrijske su vlasti, ipak, na uporna traženja osmanskih vlasti, nastojale što prije odstraniti Husein-kapetana što dalje od granica Bosne. Namjeravale su ga iz Osijeka prebaciti u Komoran. U to je vrijeme došla sultanova obavijest o pomilovanju, uz ograničenje da se ne može vratiti u Bosnu. Ta je vijest Husein-kapetanu saopćena 20. septembra. Dva dana kasnije Husein-kapetan Gradašćević se posebnim pismom zahvaljivao Slavonskoj generalkomandi u Petrovaradinu na prijemu i gostoprimstvu u Osijeku. "Čim sam prešao na ovo područje i došao pod zaštitu austrijskog cara, bilo mi je određeno boravište u Osijeku; tu sam živio mirno i bio sam zadovoljan ... Bilo mi je ovdje vrlo dobro i ja sam sa svakim mogao razgovarati na mom maternjem jeziku, a naročito sam održavao dobre odnose sa brigadnim generalom u Osijeku". Nakon toga, Husein-kapetan je 25. septembra 1832. iz Osijeka pisao Petrovaradinskoj generalkomandi moleći da se austrijski car zauzme na Porti da se njegovoj obitelji omogući povratak u Bosnu i povratak imanja, a njemu da se omogući dalji boravak u Osijeku i povrat sve pokretne imovine, te da uz njega, i na njegov trošak, ostanu svi koji su tada bili u njegovoj pratnji⁹¹.

Pogled na džamiju i kulu

91 A. MAKANEC: *Interesantnosti o Zmaju od Bosne*, str. 9.

Na pritisak austrijskih vlasti odlučio je vratiti se u Osmansko carstvo. On se 27. septembra u kuci zadržao neobično dugo, a oko četiri sata poslije podne pozvao je austrijskoga majora na razgovor. Tom je prilikom kazao: "Majore, ja sam ti u ovih nekoliko dana možda zadao mnogo posla, a time i sebi uskratilo milost tvoga komandanta. Ja se uzdam u vašu uvidavnost i u općenito poznato i meni nezaboravno čovjekoljublje i dobrotu tvoga generala. Da li se možete on ili ti staviti u moj položaj i zamisliti se da se moja sudbina više ne nalazi u rukama zakonitog reda nego samovolje, sudbina koja se mijenja svake minute (...) Neću vas više ništa moliti nego ću ići i strpljivo sačekati rješenje moje sudbine, ali ću se još šest dana zadržati pod vašom zaštitom, kojoj sam se također sa tako puno povjerenja predao, a tvoj general, moj milostivi dobročinitelj, će također tako dugo trpjeti moj harem ovdje u Osijeku dok mi sadašnji bosanski namjesnik Hamid-paša ne odobri slobodan prelaz u Bosnu kod Samca, ili dok ja iz Beograda po veziru nešto drugo njemu ne javim"⁹².

Husein-kapetan je sa pratnjom iz Osijeka za Osmansko carstvo krenuo početkom oktobra 1832. godine. Pratnja se sastojala od jednog kaplara i dvanaest vojnika kojima je zapovijedao potporučnik Mudrovčić. Prema maršruti izrađenoj u Osijeku 29. septembra 1832, Husein-kapetan je na put krenuo 4. oktobra u koloni koja je jahala na 40 konja. Prvu noć je prenoćio u Vukovaru, a ujutro slijedećega dana, 5. oktobra, nastavio je put preko Tovarnika i predvečer stigao u Kukujevcu gdje je prenoćio. Treću noć (6. oktobra) je prenoćio u Radencima, a četvrtu (7. oktobra) u Golubincima⁹³. U Zemun je stigao 8. oktobra 1832, gdje mu je u dvoru austrijskoga generala Fojta pročitao sultanov ferman o pomilovanju. "Mladi bosanski vod, jašući na divnom arapskom hatu s bogatom konjskom opremom, s kavazima i čaušima pred sobom, a praćen svima svojim ič-agama, pašom Ali Vidajićem i ostalim starešinama, koji svi pokazivahu naspram njega ono isto uvaženje i poštovanje, što su mu ukazivali u najsajnijim časovima njegove sreće i njegove vlasti, dođe u dvor austrijskog generala. Ali-paša i kapetan Krupe držahu mu uzengiju pri sjahivanju s konja. On uđe u dvornicu gde je iščekivan ne kao izgnanik već kao otomanski dostojanstvenik prvog reda, kojemu se pri dolasku ukazivahu počasti, pa bi posađen na počasno mesto, sa kojega sasluša

92 G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 163.

93 G. ŠLJIVO: *BiH 1827-1849*, str. 164.

čitanje akta amnestije sa onim istim spokojstvom i sa onim istim dostojanstvom, koje bi pokazao pri čitanju fermana o naimenovanju i za valiju koje je tako dugo čekao"⁹⁴.

Odredbe ovoga fermana su bile iznenađujuće za Husein-kapetana, jer je naređeno da ne može ostati ne samo u Bosni nego uopće u evropskome dijelu Osmanskoga carstva. Određeno je da mora u Anadoliju. Već 10. oktobra on je iz Zemuna pisao knezu Metternichu moleći ga da prenese njegovu molbu austrijskome caru u kojoj je molio da se habsburški vladar zauzme kod sultana da se Husein-kapetanovoj obitelji omogući povratak u Bosnu i vraćanje imanja, a da se njemu omogući ostanak u Beogradu, da mu se vrati njegov novac, te da se njegovim ljudima odobri da ostanu s njim na njegov trošak⁹⁵. Slično je pismo uputio i 13. oktobra, ali ovoga puta naslovljeno na austrijskoga cara⁹⁶, ali kako nije bilo nikakvoga odgovora odlučio je krenuti u Beograd, gdje je sa velikom pompom 14. oktobra ušao na konju koji je bio "sav u srmi i suhome zlatu" u pratnji Ali-paše Fidahića i Mehmed-bega Krupe. U novembru je za Husein-kapetanom u Beograd stigla i njegova supruga sa maloljetnom kćerkom koja se rodila u Osijeku.

Husein-kapetan je u Beogradu, sjedištu Smederevskog sandžaka, boravio oko dva mjeseca. Beogradski vezir Husein-paša, bez obzira što je mogao osobno biti uvrijeđen jer je Husein-kapetan Gradašćević prilikom ulaska u Beograd odbio pokloniti mu se, veoma je uvažavao Husein-kapetanovo junaštvo⁹⁷. Također su i svi beogradski muslimani iskazivali duboko poštovanje prema njemu. "Za vreme njegovog boravljenja u Beogradu oni su stajali pred njim u neprestanom obožavanju. Husein-paša obasu ga brižljivošću i uvažavanjem koje zaslužuje nesrećna hrabrost"⁹⁸. Već od ranije je počeo obolijevati, a u Beogradu se bolest pojačala. Liječio ga je dr Bartolomeo Kunibert, koji je ostavio zapisano da je Husein-kapetan obolio "usled tuge i brige za svoju budućnost". U Beogradu je primio sultanov ferman kojim je određeno da sa ženom dođe u Istanbul gdje

94 B. KUNIBERT: *Srpski ustanak*, str. 310 - 311

95 G. ŠLJIVO: *BiH 1927-1849*, str. 166-167.

96 Martin SCHOR: *Hussein Kapetans Kampf um Bosniens Unabhängigkeit*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Philosophischen Fakultät der Universität in Wien, Wien 1927 (manuscript), str. 176-181.

97 Mihajlo GAVRILOVIĆ: *Miloš Obrenović*. Knjiga treća (1827-1835). Beograd 1912. (dalje: *Miloš Obrenović*), str. 376.

98 B. KUNIBERT: *Srpski ustanak*, str. 311.

će "mirno i bezbrižno živjeti u sjenci carske milosti"⁹⁹. Iz Beograda je u decembru 1832. otpremljen u osmansku prijestonicu. Njegova supruga, zbog bolesti i maloga djeteta, ostala je u Beogradu i tek u martu ili aprilu 1833. godine krenula je za svojim mužem u Istanbul.

Detali iz kuće Gradaščevića

99 MUVEKKIT: *Povijest*, 2. str. 949.

SMRT

Husein-kapetan je posljednje dane svoga života proveo u Istanbulu. Prema jednoj verziji živio je skupa sa porodicom, a prema drugoj on je živio u bivšim janjičarskim kasarnama na Atmejdanu, dok je njegova porodica boravila u iznajmljenoj kući nedaleko od toga. Bit će vjerovatnija ova druga verzija. Husein-kapetan je mogao svakodnevno obilaziti svoju porodicu. Odbio je sultanovu ponudu čina paše sa dva tuga u nizamskim postrojbama izjavivši da će "radije umrijeti u nošnji svojih očeva nego da nosim nizam-uniformu jednog paše!". Dugo vremena je bio nepoznat datum njegove smrti. U radu o Husein-kapetanu Gradaševiću objavljenom 1932. godine Hamdija Kreše vlj ako vic se pozivao na pričanje Bećir-bega Gradaševića, koji je navodno od Husein-kapetanove služavke, koja je s njim bila u Istanbulu sve do smrti, čuo da je Husein-kapetan umro pripremajući se da proslavi mevlud 1833. godine. "I upravo onaj dan kada se imalo to obaviti došao je kući i uzimajući abdest pozlilo mu, počeo je povraćati i u tome ispustio dušu. Pokopan je na Ejubu (...) Mevlud 1249. pao je na 30. srpnja 1833. i po tome Huseinova smrt pada negdje ovih dana". Ahmed S. Aličić je, ne navodeći izvor, ustvrdio da je Husein-kapetan umro "30. ili 31. jula 1833. godine"¹⁰⁰. Očito je Aličić ovdje imao drugi izvor ili slijedio Kreše vlj ako vićevu prvu verziju propustivši činjenicu da je sam Kreševljaković kasnije odustao od toga datuma i utvrdio tačan datum smrti zaključivši na temelju napisa na njegovome nišanu da je umro 17. avgusta 1834. godine. Ipak, i dalje neki autori pišu pogrešno kako je Husein-kapetan umro 1833. godine.¹⁰¹ Njegov je mezar na Ejjubu, prema staroj Bajtariji (veterinarskoj školi) bio jako zapušten.

Okolnosti pod kojima je Husein-kapetan umro ostale su zagonetne, ali se vjeruje da je umro nasilnom smrću. "Došo mu njeki

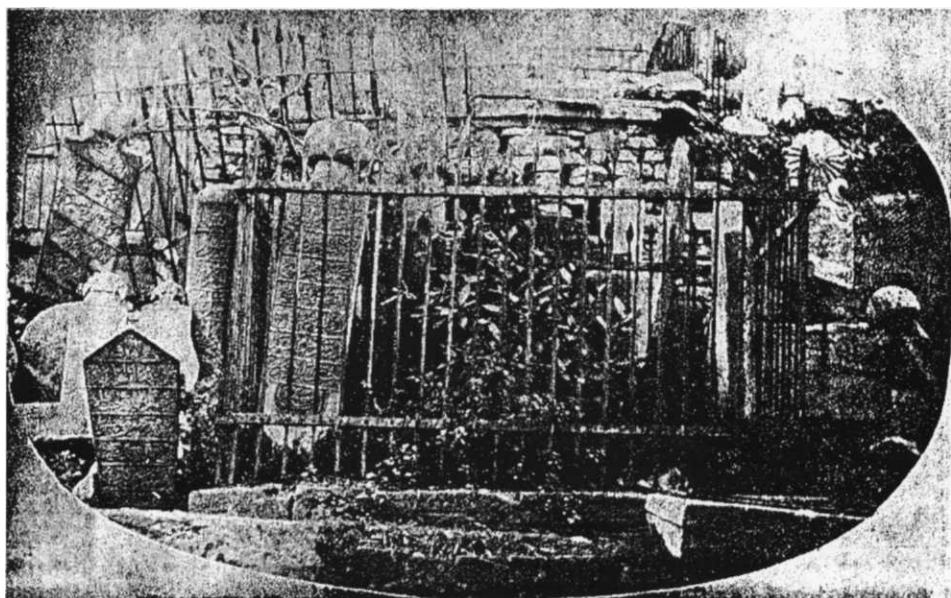
100 A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 403.

101 Esad ZGODIĆ: *Bošnjačko iskustvo politike. Osmansko doba*, Sarajevo 1998, str.

paša što je bio u Bosni sve mi se čini Salih-paša, pa mu donio čašu zehera i gajtan i od sultana ferman. A slagali su mu da je od sultana. Onda on reko: "Volim čašu, neg gajtan. Gajtan će patit"¹⁰².

Mada je teško utvrditi način smrti, s obzirom da sačuvana predaja o tome upućuje na nasilnu smrt, a povijesni izvori o tome, ako su uopće postojali, nisu pronađeni, na temelju činjenica da je Husein-kapetan već pred napuštanje Bosne i odlazak u progonstvo u Slavoniju osjećao bolest, da su ga zbog te bolesti "dva momka (su) morala da (ga) podupiru u hodu"¹⁰³ prilikom prelaska Save, te činjenice da u Istanbulu nije više mogao predstavljati nikakvu opasnost za Carstvo, realnije je pretpostaviti da je Husein-kapetan umro prirodnom smrću, daleko od Bosne. Tuga zbog nemogućnosti da se vrati u Bosnu samo je mogla ubrzati tu smrt. O kakvoj se bolesti radi - nije moguće ništa određenije tvrditi, mada ne treba isključiti tvrdnju da se radi o koleri¹⁰⁴, kako su to neki tvrdili.

Mezar Husein-kapetana Gradašćevića u Istanbulu

102 A. SOFTIĆ: *Historijske usmene predaje*, str. 211.

103 A. IVIĆ: «Boravak Husejinbega Gradašćevića u Slav. Brodu». *Srpska riječ*, br. 232, Sarajevo 10. novembra 1922.

104 Pasko Vasa-efendija: *Bosna i Hercegovina za vrijeme misije Dževdet-efendije*. Sarajevo 1958, str. 21

O Husein-kapetanovom mezaru na Ejjubu dugo vremena se nije vodilo nikakvoga računa. Tokom Drugoga svjetskog rata pojavila se ideja o prenosu njegovih posmrtnih ostataka iz Istanbula u Sarajevo¹⁰⁵, ali je to samo bio pokušaj političke manipulacije, pa su zbog toga i rezultati izostali. Dugo vremena nakon toga ponovo se pojavila slična ideja, a vrijeme koje je pred nama će pokazati da li će se ona realizirati.

Kula oštećena u ratu 1992-1995.

105 «Kosti hrvatskog junaka Zmaja od Bosne treba prenijeti iz Carigrada u Sarajevo». *Muslimanska svijest*. God. VII, br. 118 - 119, Sarajevo 11. listopada 1942. Članak je nepotpisan, pa je vjerovatno potekao iz Redakcije, pogotovo što je objavljen na naslovnici. U njemu se predlaže da država organizira prenošenje kostiju Husein-bega Gradašćevića sa groblja Ejjub u Istanbulu, i da se njegove kosti ukopaju u dvorištu Gazi Husrev-begove džamije u Sarajevu.

SUDBINA

HUSEIN-KAPETANOVE IMOVINE

Prije nego je postao vođa Pokreta za autonomiju, Husein-kapetan je raspolagao sa velikim imanjem koje je naslijedio od svoga oca Osman-kapetana. Pričalo se da je njegovo bogatstvo bilo toliko veliko da kada bi svi bosanski begovi "sastavili zlato na jedno mjesto, opet je u Husejina bilo tri puta više u neizcrpivoj hazni"¹⁰⁶. Nakon što je prešao u Austriju, osmanske su vlasti optužile Husein-kapetana da je opljačkao "carsku riznicu" u Travniku i sve iz riznice odvuкао sa sobom. Nakon ovih optužbi, a na pritisak austrijskih vlasti, Husein-kapetan je sastavio popis svoje imovine koje je ostavio u Travniku. Iz ovoga se popisa vidi da je iza sebe ostavio silno blago (pored ostalih vrijednosti samo je raznih vrsta dukata bilo 75700)¹⁰⁷. Prije nego je Husein-kapetan sastavio ovaj popis, dio stvari koje su iza njega ostale u Travniku već je bio konfisciran i prodat na javnoj dražbi u Sarajevu za 59310 groša i 27 para, što je, prema svim istraživanjima, bilo puno jeftinije od stvarne vrijednosti¹⁰⁸. Sam Gradašćević je sa sobom u progonstvo u Austriju poveo 20 atova i 111 konja, 3000 zlatnih dukata, 2 vreće srebrnog novca, 2 vreće talira, 2 vreće cvanciga, 2 handžara zlatom okovana, 4 srebrne kubure, 2 sablje okićene draguljima, 2 zlatna fišekluka, 7 džeferdara u zlatu, zlatni sat sa četiri poklopca, srebrni sat, 1 zlatnu duhansku kesu, 2 srebrna svijećnjaka, 4 zlatom

106 Safvet beg BAŠAGIĆ REDŽEPAŠIĆ: *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463. d 1850)*. Sarajevo 1900. (dalje: *Kratka uputa*), str. 142; Mada je ovdje Bašagić očito mislio na vezirsku haznu, nema nikakve dvojbe daje Husein-kapetanov nepokretni imetak, kao i pokretni, u to doba bio najveći u Bosni.

107 Riza MUDERIZOVIĆ: «O blagu Husejin Kapetana Gradašćevića (Zmaja od Bosne), kojeg je ostavio u vezirskoj palači u Travniku pri bijegu u Srijem nakon poraza kod Sarajeva». *Glasnik Zemaljskog muzeja*, Sarajevo 1927, (dalje: *O blagu*), str. 216 - 218.

108 Prodaja na dražbi se obavila 15. rebi-ul-evela 1248 (12. avgusta 1832), a popis je napravljen 21. rebi-ul-ahira 1248 (17. septembra 1832). Uporedi različite datume o ovome kod: MUVEKKIT, *Povijest*, 2, str. 944; R. MUDERIZOVIĆ: *O blagu*, str. 216; H. KREŠEVLJAKOVIĆ: *Husein-kapetan*, str. 44; Zejnil FAJIĆ: *Tabelarni pregled hidžretskih godina preračunatih u godine nove ere*, Sarajevo 1982, str. 104).

izvezena odijela, 38 pari srebrnih pištolja, 38 pušaka okovanih zlatom i srebrom, 4 urešena handžara, 1 džilit, 2 koplja i 2 bajraka. Ne zna se kakva je sudbina ovoga pokretnog imetka. Zna se da je jedan dio stoke kupio izvjesni, već spomenuti Frajer, pekar iz Vinkovaca, te da je jedan broj konja završio u ergeli u Rumi, mada nije poznato na koji su način tamo dospjeli¹⁰⁹. Kreševljakovič je tvrdio da je "nešto njegova oružja doprlo kasnije u bečki Kunsthistorisches Museum", da je njegov ćurak bio u Zemaljskom muzeju u Sarajevu, te da se neki drugi njegovi predmeti bili u privatnim rukama sarajevskog trgovca Uzeir-age Hadžihasanovića¹¹⁰, ali u Zemaljskom muzeju sada nema nikakvih tragova o tome da se tu doista nalazio Husein-kapetanov ćurak, niti bilo koji drugi predmet vlasništvo Husein-kapetana Gradašćevića. Postoji nekoliko predmeta obitelji Gradašćević u sarajevskom Historijskom muzeju, ali se ne može sa sigurnošću kazati da li su oni bili Husein-kapetanovo vlasništvo. Muzejska zbirka u Gradačcu posjeduje nekoliko njegovih predmeta (dva srebrna sata, jedan dugi nož)¹¹¹.

Ostavština Husein-kapetana

109 Sadik ŠEHIĆ: *Sumbuluški zapisi Mula Vrcanije*. Tuzla 1998, str. 53.

110 H. KREŠEVLJAKOVIĆ: *Husein-kapetan*, str. 45.

111 H. ŠEHIĆ: *Husein kapetan Gradašćević*, str. 133.

Muhamed Hadžijahić¹¹² je tvrdio da se "u Povijesnom muzeju Hrvatske u Zagrebu čuva sablja na kojoj stoji ispisano Uszpomena od Huszein Kapetana Gradačevića"¹¹³. Izvjesno je da je 1910. dio obiteljskih relikvija Mustaj-beg Gradaščević poklonio caru Franji Josipu prilikom njegove posjete Sarajevu. Nije, međutim, posve izvjesno o kojim se relikvijama radi, ali se čini da se radi o oružju koje je kasnije pohranjeno u etnografskom muzeju u Beču (vjerovatno sablja i sedlo Husein-bega Gradaščevića). U zagrebačkom "Obzoru" br. 207 od 3. rujna 1919. objavljen je jedan članak Esad-bega Alibegovića, bosanskoga dopisnika ovog lista pod naslovom *Oružje "Zmaja od Bosne" - Husein-bega Gradaščevića* u kojem se veli kako se u Beču čuva Husein-begovo oružje "koje je neki od njegovih potomaka

Dio ostavštine Husein-kapetana u Muzejskoj zbirci u Gradačcu

112 Muhamed Hadžijahić (Sarajevo 1918-Sarajevo 1986). bosanskohercegovački historičar.

113 M. HADŽIJAHIC - T. IMAMOVIĆ: *Gradačac*, str. 62: Na Husein-begovoj „britkoj sablji sa srebrenim balčakom" stoji slijedeći natpis: „Može li se čovjek vukom šaliti / Može li se čovjek sudbinom boriti" (Alfred MAKANEC: Turski natpisi na bosanskim handžarima. Sablja „Zmaja od Bosne". *Jugoslovenski list*, XIV/1931, 169, 4)

darovao nekome bečkom muzeju (moguće dvorskome?). Ovaj poklon je učinjen prije osam godina. Oružje se sastoji od nekoliko komada koji predstavljaju obzirom na skupocjenu izradbu, veliku vrijednost". U ovom se članku predlaže da se od Beča zatraži vraćanje toga oružja "u koji od naših muzeja", ali u vezi s tim prijedlogom nije ništa urađeno.

Osim pokretne imovine Husein-kapetan je raspolagao sa ogromnim nepokretnim imanjem, koje je naredbom iz 1832. godine o proglašenju Husein-kapetana "odmetnikom i buntovnikom" bilo konfiscirano. Radilo se, uglavnom, o njegovim čitlucima, koji su ovim aktom o konfiskaciji dalje smatrani državnim čitlucima i država je vodila sve poslove u vezi sa njihovim upravljanjem¹¹⁴. Nakon Husein-kapetanove smrti njegova udovica, Hanifahanuma, tražila je u nekoliko navrata da joj se vrate posjedi i omogući povratak u Gradačac, ali joj je početkom 1836. godine samo dopušten povratak u Bosnu. Na prijedlog Mustaj-paše Babića, Husein-kapetanovom sinu Muhamed-begu je čak vraćen zeamet, koji se nalazio u nahiji Lašvi¹¹⁵, određena je izvjesna apanaža za izdržavanje obitelji, koja je bila neznatna i iznosila je 750 groša. Kasnije je povećana na 1250 groša mjesečno po osobi, pa ni ta suma nije redovito isplaćivana, što se može vidjeti iz čestih žalbi Husein-kapetanove udovice i kćerke zbog takvoga ponašanja blagajne zborničkoga sandžaka¹¹⁶. Husein-kapetanovi čitluci u Posavini nisu vraćeni njegovoj obitelji, nego su 1863. prodati. Na temelju dokumenata o ovoj prodaji vidi se daje iza Husein-kapetana ostalo 1277 kmetskih selišta na prostoru kaza Gradačac, Maglaj i Brčko. Od ovih 1277 kmetskih kuća, 145 je na prostoru Brezovoga polja i Orašja (Donje i Gornje Azizije) podijeljeno muhadžirima iz Srbije 1862. godine, pa je za prodaju ostalo ukupno 1132 kmetska selišta. Većinu ovih selišta otkupili su dotadašnji kmetovi, koji su na taj način postali slobodni seljaci, ali je znatan dio kupilo nekoliko osoba koje su se već u ovo doba značajnije uključivale u trgovačke ili špekulantske poslove (hadži Alač iz Sarajeva, Petraki-efendija Petrović, Jovo Babić iz Gradačca, Niko Kojdić i Tošo Kojdić iz Brčkog, Mijo Cvijetić, Jovo Josipović iz Brčkog, hadži Ahmed-beg Čerimbegović i Rašid-efendija,

114A. ALIČIĆ: *Čitluci Husein kapetana Gradašćevića*, str. 316.

115A. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju*, str. 403.

116A. ALIČIĆ: *Čitluci Husein kapetana Gradašćevića*, str. 315-316.

dragoman bosanskog vezira)¹¹⁷. Vjerovatno je ova prodaja posjeda, kao i smrt sina Muhamed-bega nekoliko godina prije toga, te stalni sporovi sa blagajnom zborničkoga sandžaka oko isplate apanaže, doprinijela odluci Husein-kapetanove udovice da se sa kćerkom Šefikom iseli iz Bosne.

Kula Husein-kapetana oštećena u ratu 1992-95.

117 Memoari Živka Crnogorčevića. ANUBiH, Sarajevo 1966, str. 72. Crnogorčević je dosta upečatljivo opisao način na koji su prodana ova selišta. On piše kako je došla naredba iz Istanbula da se to uradi. «Siroti kmeti mislili daje to nekaka prevara, nisu hteli da se otkupljuju. Onda vladika Dionisije zade po selima. Gdi je pravoslavno selo, popa sa sobom i govori seljacima da se otkupljuju, a gdi je katoličko selo, on paroka katoličkog i govori seljacima da se otkupljuju. Naprotiv, bilo je sa strane koji su govorili seljacima da je to sve neka prevara».

Djelimično obnovljena Kula Husein-kapetana

HUSEIN-KAPETAN GRADAŠČEVIĆ U ZNANSTVENOJ LITERATURI

O Husein-begu Gradaščeviću nastalo je nekoliko zapaženih radova, koji su u početku imali prevashodno pozitivistički karakter nastojeći rekonstruirati osnovne činjenice iz njegovoga života, pri čemu je pažnja uglavnom bila fokusirana na tok i karakter pokreta 1831-32. kojemu je on bio na čelu. Prvi detaljniji osvrt na ovaj pokret dao je Safvet-beg Bašagić u svojoj knjizi *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine* (Sarajevo 1900), a zatim Bartolomeo Kunibert u svojoj knjizi *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića 1804 - 1850* (Beograd 1901). Kunibert je "postoje (Husein-kapetan, op. H.K.) usled tuge i brige za svoju budućnost pao u bolest", bio "pozvan da mu pritečem u pomoć svojim znanjem i veštinom, te tako imadoh prilike imati čestih dodira s njim i onima što ga okružavahu. Doznadoh iz njegovih usta više zanimljivih pojedinosti o njegovom nesrećnom preduzeću". Kunibert je dao fizički opis Husein-kapetanove ličnosti, i ovaj su opis preuzimali svi kasniji autori. On piše i o Husein-begovoj smrti, pogrešno navodeći da je umro u Trapezuntu. "Za vreme dva ili tri meseca svoga bavljenja u Carigradu ponudiše Husejin-kapetanu viši jedan čin u nizamu (redovnoj vojsci), nadajući se da će njegov primer povući njegove sunarodnike da mu podražavaju i da dragovoljno prime reforme; ali se Husejin odupre svima predlozima i obećanjima o brzome napredovanju; htjede ostati dosledan svojim načelima; beše se istakao na čelo ustanka svoje zemlje da bi izbegao reforme i novačenja, za koja po svojoj pameti držaše da su u suprotnostima s dogmama islamizma, pa nije hteo davati svojim sunarodnicima sramotnoga primera, usvajajući ih iz bojazni ili iz sujete. Gnjevan zbog ovog upornog odbijanja, sultan ga progna u Trapezunt, gde, žudeći za zavičajem, prožive samo nekoliko meseca pa umre sa slavom jednoga svetitelja. I tako završi svoj život Husejin-kapetan koji bi, da je bio potpomognut od svojih sunarodnika, mogao steći svojoj otadžbini ako ne potpunu nezavisnost a ono bar slobodnu unutrašnju upravu i politički položaj sličan onome u Srbiji" (str. 312-314).

Nakon Kunibertova djela D. Pavlović je napisao detaljnu raspravu *Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama Mahmuda II* (Beograd

1913), u kojoj je prikazao ovaj pokret sa puno informacija, ali se nije posebice bavio ličnošću Husein-kapetana, nego pokretom kojega on vodi. Za Husein-kapetana samo kaže da je prilikom izbora za vodu pokreta na sastanku u Tuzli krajem januara i početkom februara bio veoma mlad "ali vrlo imućan, iz porodice koja se nije mogla pohvaliti vrlo davnashnjim poreklom". Pod njegovom zapoviješću trebalo je da se nađe 48 kapetana. Taj izbor nisu prihvatili i izjasnili su se protiv Husein-bega predstavnici starijih porodica, na prvom mjestu Smail-aga Čengiđ i Ali-aga Rizvanbegović iz Stoca (str. 11). Pavlović je na pokret gledao kao na isključivo antireformni pokret, koji je zvanično započeo zasijedanjem bosanskih prvaka u Tuzli od 20. januara do 5. februara 1831. godine. "Taj sastanak nije bio otvorena buna - nego samo spremanje na otpor. Kapetani su se samo organizovali, ali nisu otkazali poslušnost veziru (...). Ali kada je Mustafa Škodra paša digao bunu, pobuniše se i Bosanci" (str. 12). Pavlović nije znao da je prije ovoga sastanka u Tuzli početkom 1831. održan još jedan sastanak između 20. i 31. decembra 1830. u konacima Husein-kapetana Gradaševića, na kojem je odlučeno da se u Tuzli održi širi sastanak koji treba razmotriti stanje u Bosni i odlučiti o Pokretu. U drugoj polovini marta Bosanci su sa vojskom krenuli ka Travniku. Ušli su u Travnik, a vezir se zatvorio u tvrđavu. Sultanova vojska, koju su predvodili braća Sulejmanpašići iz Bugojna, pošla je u pomoć zatočenom veziru, ali je doživjela poraz 26. marta nedaleko od Travnika.

U ocjeni pokreta Pavlović se drži osnovne ideje da je u pitanju antireformni pokret bosanskoga plemstva, ali podcrtava da pokret nema "ni isključivo staleški karakter, niti je bio opšti". Mada se plemstvo oko ovoga pokreta podijelilo "ne može se poreći da su interesi toga plemstva bili u pitanju, njegov prestiž, gospodstvo i vlast. Nije bio u pitanju socijalni opstanak plemstva, već njegova politička moć" (str. 14). Pavlović ističe podvojenost bosanskoga plemstva. "Bosanskohercegovačko plemstvo nije ni imalo razvijenu svijest o zajednici svojih interesa". Ako je ponekad i bilo solidarno "sve je to improvizirano događajima ad hoc, a ne otuda što je bilo svjesno zajednice interesa" (str. 15). Razlog ovoj pocijepanosti bosanskoga plemstva Pavlović je nalazio u osobnim neslaganjima među pojedinim begovima, zatim u različitom položaju Hercegovine (koja je manja i siromašnija) i Bosne (koja je veća i bogatija oblast), te u činjenici da je u Bosni, osobito u Sarajevu, bilo puno Evropljana "koji su imali da izazovu smutnje i nered u Bosni i da na taj način vežu austrijske granične trupe za granicu kako ne bi mogle otići i one da ugušuju revoluciju, a naročito u Italiju" (str. 17 - 18).

Pavlović dobro uočava da su ustanički zahtjevi bili takvi da su čitav pokret karakterizirali kao pokret za autonomijom Bosne, ali veli da se iza tih zahtjeva kriju antireformni motivi ustanika. "Ustajući protiv reforama Mahmuda II ustanici su dali pokretu opštiji karakter, prikrivajući motive lične i staleške. Braneći svoje lične privilegije oni su držali da će ih najbolje zaštititi - tražeći garantije za zemlju" (str. 18)¹¹⁸.

Pavlović prati tok vojnih operacija dosta precizno. Prema njegovome mišljenju, glavna bitka na Kosovu se odigrala "oko 18. jula 1831." i iz nje je Husein-kapetan izašao kao pobjednik, a sam veliki vezir Mehmed Rešid-paša je bio ranjen "i jedva je uspeo da pobegne". Bježao je tako brzo da je ostavio i svoju arhivu koju je Husein zaplijenio (str. 23). Pavlović je dostatnu pozornost posvetio odnosima srpskoga kneza Miloša i Husein-kapetana, te opoziciji koja se pojavila u Bosni protiv Husein-kapetana i njegovoga pokreta, kao i odnosu Austrije prema pokretu. Pavlović je detaljno pratio tok vojnih operacija sve do Husein-kapetanova definitivnoga poraza pred Sarajevom, nakon čega je otišao prema Gradačcu i odatle 16. jula 1832. blizu Županje prešao u Austriju. S njim je krenulo puno ljudi, "među kojima su mnogi otmeni Bosanci bili (...). Po jednom izveštaju došlo je s njim do obale oko hiljadu ljudi, a po drugom ne više od četiri stotine. Svi su oni hteli da pređu u Austriju, i tiskali se ko će pre na skelu, gde nije bilo toliko mesta. Jedva ih je Husejin umirio, utešivši ih da će on na njih misliti i da će im vezir dati milost" (str. 53). Na austrijskoj teritoriji Husein-kapetan je najduže boravio u Osijeku gdje je bio u pravom smislu riječi interniran. "Svaka korespondencija sa prijateljima u Bosni beše im zabranjena. Čak su sve njegove volove prodali, a novac petrovaradinska komanda stavi u svoje kase, a zaplijeniše i svu gotovinu, koju je Husejin imao kod sebe" (str. 54).

118 Američki historičar Robert J. Donia ocjenjujući knjigu Ahmeda Aličića o pokretu za autonomiju veoma je blizu ovoj Pavlovićevoj tvrdnji. Donia potcrtava Aličićovo odbacivanje bilo kakvih klasnih ili staleških motiva u Pokretu i insistiranje na ocjeni Pokreta kao isključivo nacionalnoga pokreta Bošnjaka. Takvim stavom Aličić je «previdio da su bošnjačke elite u autonomnoj državnoj strukturi vidjele najbolje institucionalne garancije svojih tradicionalnih prerogativa. (...) Obrana njihovih «historijskih prava» i tradicionalnih privilegija podsjeća na evropska plemstva, koja su stoljećima tražila autonomiju, a da nisu bili žigosani kao anatema. Ironija je da ova naučna i detaljna studija završava sumnjom u vrijednost autorove interpretacije zbog nepažljivog oduševljenja Gradašćevićevim pokretom» (Robert DONIA: «Nove studije o historiji Bošnjaka i Bosne». *Prilozi Instituta za istoriju*, br. 30, Sarajevo 2001, str. 254)

Pavlović ništa ne govori o Husein-kapetanovoj smrti, ali na kraju studije ocjenjujući karakter Husein-kapetanove ličnosti na temelju pisama koja je nakon sloma Pokreta pisao knezu Metternichu, zaključuje da karakter tih pisama govori o njegovoj političkoj vrijednosti. Pavlović na temelju tih pisama nastoji negativnim bojama okarakterizirati njegovu ličnost (str. 91).

Pisana ostavština Gradašćevića

Profesor Slavko Kaluderčić u članku *Husein-Kapetan Gradašćević. Zmaj od Bosne*, koji je 1932. najprije objavljen u *Jugoslavenskom listu*, a potom iste godine preštampan kao separatan otisak, nastojao je na temelju tada poznatih činjenica, oslanjajući se prevashodno na pisanja B. Kuniberta i L. Rankea, rekonstruirati Husein-begov život i tok njegovoga pokreta u kontekstu općih događanja toga vremena. On govori o Bosni početkom 19. stoljeća i značaju koji su u to doba imali kapetani. Kaluderčić ističe da Husein-beg potječe iz bogate i ugledne obitelji. "Husein-kapetan po prirodi svojoj ponosit i stari koljenović, koji sa nekom gordošću gledaju na svoje porijeklo, koji vijekovima čuvaju i njeguju tradiciju, a potomci su starinom vitezova

i proslavljenih junaka. Njihovi djedovi uvijek su prolijevali krv da sačuvaju svoja starinska bosanska prava i privilegije. To je ponos koji prelazi u nasljedstvo, s koljeno na koljeno, a i s visine gleda na sve ostale" (str. 13). Malo ranije Kaluderčić govori o utjecaju koji je na Husein-bega imala tradicija njegove obitelji, pogrešno navodeći da je Dželaludin-paša ubio njegovoga oca. "Otac mu je bio bogat, čuven i uvažen. Sve to ostavio je u nasljeđe svome sinu. Husein je živio u vrlo burno vrijeme. Slušao je o borbama Karađorđevim. Slušao je za silnu mržnju Derendelijinu prema bosanskim plemićima -begovima. Znao je za Huršid-pašu, velikog vezira, starog iskusnog borca i ratnika, slušao je o njegovom ratovanju po Šumadiji. Doživio je onu strašnu sječu bosanskih prvaka za vrijeme Dželaludin-paše, kada je i njegov otac Osman-kapetan izgubio sa ramena svoju glavu. Kada mu otac pogibe, bijaše Husein u punoj muškoj snazi, preturio je osamnaestu godinu" (str. 5). Ovdje je Kaluderčić umjesto Murat-kapetana, koga je 1820. pogubio Dželaludin-paša, pogrešno naveo da je pogubljen Osman-kapetan. Osman-kapetan je umro 1812. godine,¹¹⁹ dakle osam godina prije Murat-kapetanova ubojstva. Kaluderčić je i u ostalom dijelu svoje rasprave pravio niz grešaka. On govori kako je Husein-beg "gledao svojim očima krvave događaje u kojima se kupala Bosna. Sve je to na njega ostavilo vrlo dubokoga traga, jer mu tada pogiboše otac i sinovac. Njegova duša i srce bilo je prepuno gorčine i jada" (str. 6). Kaluderčić osobitu pozornost posvećuje odnosima Husein-bega Gradašćevića i Ali-paše Fidahića. Taj je odnos započeo u neprijateljstvu, jer je Husein-beg u borbama između Mahmud-paše i Ali-paše Fidahića stao na Mahmud-pašinu stranu i doveo Ali-pašu kao zarobljenika u Gradačac 1829. godine. "Od ovog doba imamo pred sobom dvije istaknute istorijske ličnosti:

119 I neki drugi autori koji su se bavili Husein-begom Gradašćevićem i njegovim pokretom griješli su kada je u pitanju godina Osman-kapetanove smrti. Hamdija Kreševljaković je dobro riješio ovaj problem pozivajući se na ispravu gračaničkog kadije koji je 6. XII. 1812. popisao njegovu ostavštinu, što znači daje umro nešto prije toga (Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, 2. izdanje, Sarajevo 1980). Uprkos tome Sadik Šehić je tvrdio kako je Osman-kapetan umro 1814. godine (Sadik ŠEHIĆ: *Zmaj od Bosne. Husein-kapetan Gradašćević*, Tuzla 1991, str. 9). Očito je da su ovi autori zanemarivali ovaj Kreševljakovićev rezultat i oslanjali se na pisanja D. Pavlovića, koji je u raspravi *Pokret u Bosni i Albaniji protiv reforama Mahmuda II*, Beograd 1913, tvrdio kako je Ali Dželaludin-paša 1821. pogubio «oko tri stotine muhamedanskih prvaka», među kojima i Osman-kapetana iz Gradačca (str. 5). Ovu Pavloviću tvrdnju u početku je prihvatao i Hamdija Kreševljaković u svojoj raspravi o Husein-kapetanovom pokretu objavljenoj 1932. godine.

Huseina kao pobjedioca i Ali-pašu kao zarobljenika. Junaštvo i velikodušno ponašanje prvoga oplemenilo je dušu drugoga, i oni poslije kratkoga vremena postadoše najbolji i nerazdvojni prijatelji i drugovi. I zaista u svim potonjim poslovima Husein-kapetan nije imao vjernijeg ni junačnijeg druga od Ali-paše Vidaića". (str. 8-9).

Kaluđerčić je na pokret Husein-bega Gradaščevića gledao kao na pokret protiv reforama, osobito protiv novog uređenja vojske. Pokret vode "koljenovići begovi" koji su "od uvijek gledali na svoju otadžbinu kao na zemlju, koja se stalno ponosila i dičila nekom vrstom samostalnosti i nezavisnosti, i gdje se nijedna reforma nije mogla zavesti bez njihova pristanka. Oni su gledali na Bosnu i Hercegovinu kao na državu u državi, gdje su vladali na svoju ruku, a Turskoj davali onoliko vojnika koliko bi odredili na svojoj skupštini" (str. 8). Suglasno takvoj polaznoj ocjeni uzroka pokreta, kojega svodi na otpor reformama nigdje ne spominjući zahtjeve ustanika za vraćanjem nahija koje je sultan odvojio od Bosne i priključio Srbiji, Kaluđerčić prati početak pokreta i tok vojnih operacija, ali nije temeljit u svome prikazu operacija. Naprotiv, moglo bi se kazati kako je veoma površan. Samo konstatira kako su se Sarajlije, čuvši da su se begovi Sulejmanpašići priklonili uz vezira, krenuli na njih i pobijedili ih. Nakon toga su se bosanski prvaci okupili u Sarajevu i u kući "čuvenog velikaša Zlatarevića" za bosanskoga vezira izabrali Husein-kapetana Gradaščevića.

Kao bosanski vezir Husein-kapetan je sa vojskom od 25000 vojnika krenuo prema Kosovu u susret vojsci velikog vezira Rešid-paše, koji je bio na pragu pobjede u okršaju sa skadarskim Mustafa-pašom Bušatlijom. Pravac pokreta Husein-kapetanove vojske išao je preko Rogatice, Višegrada, Priboja i Prijepolja prema Novom Pazaru. "U Huseinovoj vojsci bio je priličan broj i Srba pravoslavnih i to iz njegove kapetanije. Husein je bio vrlo pažljiv i pravedan spram Srba. Njegova vojska (u svom kretanju ka Kosovu, op. H.K.) je vrlo lijepo i dobro postupala, nigdje nije pokazivala svoju silu, niti je na narod udarala nameta i globa" (str. 12). Iz Novog Pazara Bosanci su krenuli na Kosovo. Lahko su zauzeli Peć i neke druge gradove. Najveća bitka se odigrala kod Sazlije (?) i u njoj je bosanska vojska odnijela veliku pobjedu zarobivši oko 2000 vojnika velikoga vezira. Husein je namjevao krenuti ka Skadru i pomoći Mustafa Škodra-paši, ali je od toga odustao, jer mu je veliki vezir poslao izaslanstvo da pregovara o bosanskim zahtjevima. Veliki vezir je pristao na bosanske zahtjeve, nakon čega oni odlučiše da se vrate u Bosnu ne sačekavši ferman o tome. Uz to, veliki je vezir unosio razdor među bosanske begove

izazivajući jedne protiv drugih. Mahmud-paša Tuzlić je napustio Husein-bega i vratio se sa svojom vojskom u Tuzlu. "Za Tuzla-kapetanom povedoše se i mnogi drugi, te odoše i vratiše se natrag u Bosnu" (str. 16).

Kaluđerčić u ovom razdoru bosanskih begova vidi glavni razlog neuspjehu pokreta: "U razdoru među bosanskom vlastelom, koji je stvorio veliki vezir, leži preokret ovoga ustanka koji je u sebi nosio klicu propasti da Bosna postane bosanska - samostalna" (str. 17). Osim toga, nesloga među bosanskim begovima se povećala nakon što je Husein-beg oformio svoj dvor u Travniku na isti način kao i raniji veziri, što je kod ostalih begova dovelo do zavisti: "zašto i oni ne bi mogli biti veliki veziri, baš kao Husein. Svojim spoljašnjim znacima, ponašanjem tome je Husein mnogo doprinio. On je bio gord i ponosan, pa i pomalo naduven, što je prelazilo u nesenost, a bio je u mnogim momentima naprasit. On je jedino sebi pripisivao sve uspjehe i plodove ratnog pohoda" (str. 17). Husein-kapetan se kasnije stalno nastanio u Sarajevu.

Kaluđerčić detaljno prati nastojanja Husein-bega da iz Istanbula dobije potvrdu svoga vezirskoga položaja. Međutim, kako potvrda toga izbora nikako nije dolazila on 1832. sazva bosanske prvake na Skupštinu u Travnik. Na ovoj je skupštini ponovo došlo do raskola, ali je ipak znatan broj vojnika pod vodstvom Ali-paše Fidahića upućen u susret vojsci velikoga vezira. Ostatak glavne vojske poveo je Husein-kapetan. Na Bosnu je krenuo novoimenovani bosanski vezir Kara Mahmud-paša sa brojnom vojskom. Kara Mahmud-paša je izvojevao nekoliko pobjeda. Husein-kapetan se iz Sarajeva uputio prema Palama u susret Kara Mahmud-pašinoj vojsci. U ovoj bici Huseinova vojska je doživjela poraz, povukla se i utvrdila na Zlom Stupu s namjerom da "brani Sarajevo do posljednjeg daha" (str. 21). Kaluđerčić veoma slikovito opisuje tok ove posljednje bitke: "Sa jedne strane borilo se ponos i junaštvo, a sa druge regularna vojska, nizami. Borbu otvoriše nizami, prasnue puške i zaciktaše, a dim od puščanog praha prekri cijelo bojno polje. Samo se čuje jauk i zapomaganja junaka. U najgušćim i najžešćim bojnim redovima borili su se kao divovi Husein i Vidaić. Jedan se sa drugim nadmetali u junaštvu, jurišali su na najopasnija mjesta sokoleći i povlačeći za sobom svoje junake. Pod Huseinom poginu osam konja. Čim bi koji konj pao, brzo bi uzjahao odmorenoga i poletio kao munja među neprijatelje. Neprijateljski redovi pokolebaše se, strahovite gubitke pretrpiše, počеше se naglo povlačiti, ostavljajući mrtve i ranjene. Izgledalo je da je bitka zadobivena. Glas se raznio da je Husein zadobio pobjedu. Kara

Mahmud-paša se već spremao na bijeg. Knez Miloš i dalmatinska generalna komanda dobili su već izvještaje da su Bosanci pobijedili. I zaista turska vojska počela je smalaksavati, lomiti se pod junačkim navalama Huseina i Vidaića, ali u tim najkritičnijim momentima, kada se pobjeda već osmjehivala Bosancima, dođoše u pomoć Kara Mahmud paši Hercegovci pod vodstvom Ali-age Rizvanbegovića i Smail-age Čengića i padoše Bosancima u leđa. Otvori se još žešća i krvavija borba. Bosanci su već smalaksali, a nizami osokoljeni novom pomoću, navališe još silnije i snažnije. Smalaksa Husein, smalaksa Vidaić, klonuše i svi njihovi junaci i počеше uzmicati. Ali-aga udari s boka na Bosance, stvori zabunu i nered čime je završena bitka, a Bosanci doživješe potpuni slom" (str. 22).

Husein-kapetan se sa dijelom vojske probio prema Gradačcu, a zatim sa oko 200 ljudi prešao u Austriju. Nastanio se u Osijeku, gdje je "živio kao bjegunac. Bio je sumoran i tužan za otadžbinom, ali opet ponosan i gord, živio je raskošno kao pravi vezir, imao je dosta velike troškove" (str. 23). Kasnije je morao pod pritiskom austrijskih vlasti tražiti milost sultanovu. Ferman o tome stigao je u Zemun, gdje je Husein-beg pozvan da čuje sultanovu riječ. "Husein dođe u Zemun sa svojom pratnjom ne kao bjegunac, već kao vezir, jahaše na arapskom konju, koji je sav bio iskićen zlatom i srebrom, a u ruci držaše štit od sunca, a sa lijeve i desne strane njegove, također na divnim konjima Ali-paša Vidaić i Krupa - kapetan, a za njima svita od stotina ljudi sve stasitiji od stasitijeg, bolji od boljega. U Zemunu u dvoru austrijskog đenerala trebao je biti pročitana Huseinu i njegovim drugovima - carski ferman, u prisustvu đenerala Fajta, zapovjednika Zemuna, pašinog izaslanika iz Beograda, gradskih vlasti i nekoliko izaslanika kneza Miloša Obrenovića. Mladi bosanski voda idaše u susret đeneralu jašući na divnom arapskom hatu sa bogatom konjskom ormom, a kavazi i čauši pred njim, praćen svojim ič-agama, pašom Vidaićem i ostalim starješinama. Svi pokazivahu spram njega ono isto uvaženje i poštovanje, što su mu ga ukazivali u najsjašnjim časovima njegove sreće i njegove vlasti" (str. 26). U fermanu svima je data amnestija osim Husein-kapetanu i Ali-paši Fidahiću, za koje je naređeno da se upute u Istanbul gdje će se odlučiti o njihovoj sudbini. Iz Zemuna Husein-kapetan je prešao u Beograd, a odatle u Istanbul. "Husein je boravio u Carigradu preko dva mjeseca. Ponudiše mu viši čin u nizamu, nadajući se da će njegov primjer povući mnoge mu sunarodnike, te će ugledajući se na njega, dragovoljno primiti reforme. Husein se odupre svima obećanjima i predlozima, htio je da ostane dosljedan svojim načelima". Odbio je sve ponude. Kaluđerčić

također pravi grešku tvrdeći da je Husein-beg zbog odbijanja visokog čina u regularnoj vojsci prognan u Trapezunt gdje je i umro (str. 28).

Detalj iz porodične kuće Gradašćevića

Otprilike kada je Kaluderčić objavio svoju raspravu i Hamdija Kreševljaković je u Napredkovom kalendaru 1932. pod naslovom *Husein-kapetan GradašćevićZmaj od Bosne* objavio studiju u kojoj je pokret Husein-kapetana Gradašćevića promatrao kao antireformni pokret bosanskohercegovačkog plemstva. "Mahmud II zaveo je novu vojsku ili nizam, a ukinuo jeničare, koji su kroz decenije bili na putu svakom napretku države. Konzervativnom plemstvu bili su jeničari glavni oslonac i u njihovom dokidanju uvidjelo je plemstvo opasnost po svoj opstanak, i to je bio povod ovom pokretu" (str. 26). Kreševljaković je sakupio puno biografskih informacija o Husein-kapetanu i njegovoj obitelji. On tvrdi kako se Husein-kapetan rodio "u kuli" na gradačačkoj tvrđavi oko 1802. godine, što bi trebalo značiti da je kula tada bila mjesto gdje je živjela njegova obitelj (str. 29). Međutim, Husein-beg se nije rodio u kuli, nego u obiteljskoj kući koja se nalazi nedaleko od tvrđave, jer su tvrđava i kula bile samo sjedište kapetana, a ne i mjesto življenja njegove obitelji. U vrijeme kada je

pisao ovu studiju Kreševljaković je stajao na pogrešnom stanovištu da je Husein-kapetanov otac Osman-kapetan umro prije 1814, a Husein-kapetan je kapetanom postao 1821. nakon što je Dželaludin-paša, bosanski vezir, pogubio njegovoga starijeg brata Murat-kapetana (str. 30). Kasnije je on tačno utvrdio da je Osman-kapetan umro 1812, a Galib Šljivo je ponudio informacije iz kojih se vidi da je Murat-kapetan pogubljen 1820, pa je, dakle, te godine Husein-beg postao kapetan.

Kreševljaković posebno govori o Husein-begovoj graditeljskoj djelatnosti i odnosu prema "podložnoj raji" u svojoj kapetaniji. "Iz jednog pisma vidi se da je 1827. bio punih devet mjeseci van svoje kapetanije. To je vrijeme proveo u Zvorniku i Sarajevu uz Abdurahima-pašu, i gledajući što ovaj radi od njegove braće mogao je uvidjeti što se sprema Bosni i postati odrješitiji neprijatelj Porte i reforama. U listopadu 1827. povratio se u svoju kapetaniju" (str. 31). Ova veza Abdurahim-paše i Husein-kapetana biti će važna za vezirovu sudbinu kada je sredinom 1828. u Sarajevu došlo do pobune protiv njega. Naime, pod pritiskom pobunjenika vezir napušta Sarajevo i preko Busovače sklanja se neko vrijeme kod Husein-kapetana na njegovom imanju u Zoviku kod Brčkog, odakle je definitivno napustio Bosnu (str. 28).

Kreševljaković je u ovoj raspravi detaljno pratio Husein-kapetanov pokret 1831/32, te njegovo progonstvo 1832/33. godine. Pogrešno je tvrdio da je Husein-kapetan umro 1833, ali je odbacio dotadašnje uvjerenje da je iz Istanbula bio progнан u Trapezunt.

Poslije Kreševljakovićeve rasprave bilo je malo značajnih poduhvata u obradi Husein-kapetanove ličnosti i Pokreta. To "doba marginalizacije" prekinuo je Avdo Sućeska koji je u svojoj studiji *Ajani. Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka* (Sarajevo 1964) upozorio kako "pokret Husein-kapetana Gradaševića nije još kako treba proučen niti dovoljno rasvijetljen, zbog čega je vrlo teško donositi konačne sudove o različitim aspektima i problemima koje izučavanje tog pokreta zahtijeva" (str. 214). Akademik Sućeska je istaknuo kako se o tom pokretu "teško može govoriti kao o nekakvom široko zamišljenom autonomističkom pokretu bosanskih ajana za uspostavljanje autonomne Bosne i Hercegovine s obilježjem vazalne kneževine". On ocjenjuje da je to bio pokret "u prvom redu gornjih slojeva feudalne vladajuće klase u Bosni, uperen protiv sultanovih reformi, koje su imale za cilj ukidanje izuzetno povlaštenog položaja bosanskih krupnih feudalaca kao ajana" (str. 214-215).

Nakon Sućeskeine knjige o Husein-kapetanu Gradašćeviću se šapatom govorilo sve do pojave knjige *Bosna i Hercegovina 1827-1849*. (Banja Luka 1988) autora dr. Galiba Šljive.

Šljivo je iscrpno koristio rukopis kojega je 1927. kao doktorsku disertaciju u Beču obranio Martin Schor. Osim toga, on je temeljito pregledao austrijsku izvornu gradu o ovome pokretu. Nije se posebno bavio Husein-kapetanovom ličnošću, pa ni poviješću njegove obitelji, ali je detaljno pratio njegov boravak u progonstvu u Slavoniji. Riješio je vrijeme ubojstva Murat-kapetana Gradašćevića (1820. godina), pa time i vrijeme kada je Husein-kapetan postao gradačaćki kapetan.

Pretenzije za najcjelovitijim prikazom pokreta kojemu je na čelu bio Husein-kapetan Gradašćević imala je monografija *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine* autora dr. Ahmeda S. Aličića. Aličić je doista dao najcjelovitiji prikaz uzroka i toka pokreta. On na ovaj pokret gleda kao na nacionalni pokret Bošnjaka za autonomijom Bosne. Prema njegovim istraživanjima, inicijativni skup dijela bosanskih prvaka koji će povesti pokret održan je između 20. i 31. decembra 1830. godine "u konacima Husein-kapetana Gradašćevića" (str. 211), o čemu se prije pojave ove monografije nije ništa znalo. Aličić ističe da je nakon njega u Tuzli krajem januara i početkom februara 1831. održan "širi pripremni sastanak svih predstavnika Bosne" sa kojega je upućen "opći poziv bosanskom narodu da se diže na ustanak za odbranu Bosne" (str. 201). Također je upućen poziv za sabor u Travniku koji se treba održati 29. marta 1831. godine. Na sastanku u Tuzli je zaključeno "da u ime Bošnjaka (Pokret) vodi Husein-kapetan Gradašćević", iako nije dobio nikakvo oficijalno zvanje" (str. 212).

Aličić je donio niz novih dokumenata o ovome Pokretu, mada se nije posebno bavio Husein-kapetanovom biografijom. Najveća vrijednost ove Aličićeve knjige je u tome što se autor upustio u analizu stanja čitavoga društva u Bosni toga vremena i na temelju toga tragao za uzrocima i karakterom pokreta kojemu je na čelu bio mladi gradačaćki kapetan Husein-beg Gradašćević. Ne upuštajući se na ovome mjestu u sve detalje njegove analize treba konstatirati kako je taj pokušaj da se sagleda stanje bosanskoga društva u dugom vremenskom razdoblju (više od jednoga stoljeća) veoma važno kao metodološki model u historiografskim istraživanjima koji se na našim prostorima nije često primjenjivao. Aličić je u historiografskoj kritici veoma oštar, ali povremeno i izrazito ličan, pa njegove kritike povijesnih stavova koje zauzimaju drugi historičari u znatnoj mjeri prelaze u kritiku ad personam. To, uz povremeno izrazito politički

rječnik, zasjenjuje vrijedne metodološke i interpretativne rezultate ove knjige. Uprkos ovim nedostacima Aličićeva knjiga je dosad najcjelovitiji prikaz Pokreta za autonomiju Bosne kojega je 1831/32. vodio Husein-kapetan Gradašćević.

Bista Husein-kapetana Gradašćevića
(rad akademskog vajara Ibrahima Bilajca)

PRILOZI

Pismo Petra Petrovića Njegoša
upućeno Husein-kapetanu Gradašćeviću
4. februara 1832. godine

*Čestitomu i velikome veziru
Husein-kapetanu vitezu bosanskom,*

Po poslanom nam igumanu Mojsiji¹²⁰ imali smo radosti primiti tvoje predrago pismo od 9. čisla prošastoga januarija u kojem vidim prijateljstvo i ljubav koje želiš da budu među nama. To nam je mnogo milo čuti, a osobito što si zborijo na riječi sa igumanom Mojsijem, mi sve to kabulimo i tvrdu ti božju vjeru dajemo da ćemo od sada u napredak biti ujedno i krv svoju prolijevati za vjeru i slobodu našu. Nego te molimo kako predrago prijatelja našega da se držiš junački i da se čuvaš fa de nebi sadrijazem u čemu god prevario, jerbo znaš da sadrijazem nema velike jakote, ali ima naredbe jevropske, i mi smo tvrdo uvjereni da će sadrijazemova vojska prvi puta jako pobiti sa vama jerbo ne može joj drukčije. Zato te mnogo molimo da narediš tvojima ljudima da se mudro vladaju i da s malim čislom vojske ne udaraju na nizam.

Mnogo se radujemo čujući od igumana Mojsija da si u svu zemlju tvoju pravi sud postavio za svakoga, budući da takvim načinom možemo se nadati u Boga da će nam pomoći u ovom i svakom drugom poslu.

Mi se često bijemo sa nizamom sadrijazama i mislimo ovoga proljeća skupiti vojsku i udariti na nizam koji se nalazi oko Skadra. No za takvu vojsku nemaju džebane, molimo te kao našega predragoga prijatelja da nam pošalješ jedno 100 tovara fišeka da taj nizam što je oko Skadra razbijemo i da ga otolen raščeramo. To smo naumili ovoga proljeća po svaki način svršiti. Ako li ne moga poslati fišeka a ti nam pošalji aspri, ali mi radiji bismo gotovije fišeka.

120 Mojsije Zečević, iguman manastira Đurdevi Stupovi. Posrednik između Husein-kapetana Gradašćevića i crnogorskoga kneza Petra Petrovića Njegoša. Ovo je vrijeme kada je Njegoš obavljao pripreme za napad na Podgoricu, za staje do početka 1832. u Primorju već bio kupio oružje i municiju (kremenje, barut i olovo).

Mi svoj našoj zemlji dali znati o ljubavi i prijateljstvu sa tvojijem ljudima, ali ti dobro znaš da ima po krajinama ljudi hrdavih koji bi mogli štogod skriviti u tvojoj zemlji.

Zato te molimo da ne primaš u rdavu stranu no da nam za takove ljude napišeš i budi uvjeren da ćemo ih žestoko nakazati. Ali ti znaš da se mi ne možemo sa vama lasno miješati, budući da nam Nikšići u tome smetaju i pobunjuju narod protiv nas i protiv vas. Zato molimo da pošalješ nekoliko vojske u Nikšić da nakažeš te ljude koji ne slušaju zapovijed ni tvoju ni ničiju i da tu postaviš svojega čovjeka da zapovjeda i tada ćemo se moći lasno miješati. No tako kako u Nikšiće nalaze se neki muslimi koji su pobjegli iz drugih gradova, to ako bi ti ljudi pobjegli u našu zemlju budi uvjeren da ćemo ih svezane poslati.

Bićeš čuo kako se misirski paša obratio protiv cara i kako je njegov sin Ibrahim paša uzeo jedan pašaluk carev koji se zove San Đovani di Akri, tako isto i druge mnoge zemlje ustale protiv cara, a za ostalo ti ćeš znati budući čujemo da primaš novine bečke. I da si zdravo!

Petar Petrović Njegoš

Pismo Husein-kapetana Gradašćevića
upućeno knezu Metternichu
13. jula 1832. godine

Vaše Sijateljstvo!
Milostivi Gospodine!

Ja vašemu Sijateljstvu kao naistariem tainom Sovjetniku cara Avstrijskoga Franca 1 -ga usudiose esam érez vas njiovom veličestvu pismeno ljubeći njiovu prebijelu Ruku i skute široke zahvaljujem i blagodarim koimsie pomilovao i pod svoe pokroviteljstvo primio, dase mogu smiriti i odmornost svome telu učiniti, kao pod smirnim skutom cara ovog Avstriinskog a suviše dabi vašeg Sijateljstva na meni nazirateljstvo bilo. I dohodim vašem Sijateljstvu sve naše kako od predašnjih vremena tako i od poslednjih sadašnjih vremena djela u ovome mome pismu javiti, kakovi su poslovi i događaji iz među Sultana turskoga cara samnom i narodom bosanskim dogodili se. A i moja prva djela koja sam ja pre ove bosanske rebelije za sultana volju nekim vezirima koisu u Bosnu na Maksup dohodili, i nesretnose natrag od Naroda bosanskog iz iste povraćali činio.

1-vo. Dohodim vam na znanje dati za hadi Mustafa pašu koie bio pre 7 1/2 godina određen u Bosnu na Maskup za vezira iliti Governera Bosni sva Bosna skočilae na njega bila, kojaga je i naterala iz Bosne da ide i da ne more on u njoj više vezirom biti, doznajući ovaj gore pomenuti Hadi Mustafa paša dase nemore s Bošnjacima boriti daće najposlje svoi život izgubiti, i da nemore na niednu stranu bosansku proći niti sebi dobrog puta naći, kuda bi mogo sebe od Bošnjaka sohraniti i na svoi pravi put izići da glavu i život sa svoiom Djecom sačuva krome kroz moju Gradačku Nahiju kod mene; ja pak kao edan čovek u Bosni naistarijeg Plemena kapetanom jesam doznavao i znao dae on edan carski čovek u naigorem zimnim vremenu prečekam i dočekam istoga vezira sa njegovim haremom zaedno u svoioi Nahii varoši Gračanici tako lepo daga nebi ni kod kuće njegove dočekali bolje, gdje je odmornost činio 3 dana, a posije odmornosti njegove esam ja njemu sve potrebite stvari štomue trebalo u lađi na Berčkom spremi dao gotovo da ima bez da niđe ništa nepotroši do vidina sa moima lastovitima (sic!) troškovima spremioga

zakoe more i isti Hadi Mustafa-paša ako bude u životu sam sobom osvedočiti dae tako istina bila.

2-go. Abdurahman paša koie bio u Biogradu pred 6 godina vezirom pak posije iz Biograda bio određen na vezirluk u Bosnu s fermanom sultanovim, i došo bio u Saraevo s još ednim sultanskim kapiđiler čahiiom Musa Agom koisu hoteli Sultanove zapovjedi koe je on njima dvoici zapovidio izvršivati i ispolnjavati, za koe kako su u Saraevu Sarailije razumjeli i čuli odma su počeli između sebe neke osobite razgovore voditi, koe skupštine njiove esu bile da ga k smerti predadu i umore, budući da sam i ja u ono vreme u Saraevo od istoga paše Abdurahmana pozvat i tu se kod njega nahodio esam i ono vreme kadasuga hoteli ubiti, - kadae on isti paša hotio s carskim čovekom carskij ferman proučiti da se pokore carskoj zapovjedi i onome fermanu kako glasio bude, među tim načini se edna velika buna od naroda i pukne puška, poznavši ove iste Sarailije da sam ja od strane carskoga vezira i večila predamnom ednoga moga konja ubiju, a ja svoi život mučnim načinom sačuvam i otidem onda sa moima momcima koesam sa sobom imao na svoj kraj te u Nahiju svoju i kući u Gradačac i izbavim carkoga čoveka Musa-Agu kapiđiler-čahaju povedem zaedno; - ovai onai isti Abdurahman paša bivšij proteran i oteran odma iz Saraeva naglim načinom, nie mogo sebi za neko vreme pristaništa naći da more siguran biti sjedeti kromje dođe u moiju Nahiju selo zovik gdje samga ja čuvo i sve potrebito što kako njemu tako i njegovoj voiski koja je s njime bila oko 2000 duša do nedavno 3 mjeseca dana, a harem postavio u onu kuću moju koju gdje je moj harem sjedio, dok istome paši nije bilo došlo od Sultana velikog zapovjest kuda ima polaziti, do toga vremena est kod mene u moioj Nahii prebivao sve one troškove koesam ja za njega trošio 3 mjeseca dana esu od moe lastovite kese, sada vaše prevoshoditelj-stvo promislite tai trošak koliko na toliko ljudi more dosta troška biti kao mnogi ednome kapetanu, a od drugoga nikakove pomoći neimati; za ova obadva paše što u ovom mome pismu vašemu Prevashoditelj-stvu javljam, ako ne bi ste meni i mome pismu da nie tako vjerovali, ono more se lasno osvedočiti i u znanstvo od iste dovesti, u carstvu našem koe more pismeno izviđeti jeli to što ja vam govorim i pišem istina ili nie.

3-će. Za Namik Ali pašu koie bio pre 2 godine u Travniku za vezira, pak kad će se Rebelija pervo početi u Bosni da ja niesam bio i njega bi Bošnjaci ubili ali ja niesam dao od njega takovo djelo učiniti. Sada pak dohodimo vašemu Prevodhoditeljstvu od sebe kazati kakosam od Naroda Poglavica i prevodhoditelj i vezirom Bosni

naimenovat i posto. - U Tuzli kada su njiove dogovore imali i činili kogaće predvoditelja Bosanske voiske postaviti i učiniti i u Saraevu za vezira Bosni, mene su postavili i na sramotu, ebo na drugi način da takovog imena na sebe niesam primio, ja bi moro poginuti od Naroda, kako u poslu kadasmo izišli tako i kadasmo vratili natrag vazda oko mene bilo po nekoliko stotina ljudi kao straža koisume čuvali da im kakove prevare neučinim, biosam prinužden sve ono činiti kako štosu oni zahtevali, a i svako ono pismo koga sam kome piso bilo ono po vnuternosti pašaluka bilo pak kuda izvan pašaluka, niesam mogo poslati dok oni niesuga vidili i proučili, vazdasam prinužden bio njima pokazati daga oni vide pak tako poslatoe biio. Svaki znade da ja toga Gospodstva niesam hotio imati, nitisam pak mislio da budem, menie dosta bilo moga Gospodstva Kapetanluka, koisamse bolje vlado i živio nego i edan kapetana bosanskie kao edan vezir, tome se lahkim načinom more svedočanstvo naći, poradi toga štosam naistariega plemena i naibogatiji bio esume primorali, erbo da niesam takovo na sebe primio bili su u dogovoru ubitime iliti u kamen zaterpatime. A u Prištini na Kosovu kadasmo bili prošaste godine kada im je veliki vezir od sebe pismo dao da mogu sebi za vezira izabrati od svoga Naroda koga oni hoće toe onda i mene malo razblaživalo pak sam tako vatreno izgorio, ednosam od naroda silno primoravat, a drugosam promišljavo na velikog vezira pismo štoe on narodu izdao. Namik Ali pašin harem koie osto u Bosni kadae on otišo u Vidin a kadasam ja u Saraevu od naroda bosanskog za vezira Bosni naimenovat i kadasume povelu u Travnik da sedim i da s njima vladam ondame je edan tatarin s pismom u putu sreo, koe pismo glasiloe da oni žele djecu i haznu Namik Ali pašinu poharitji i porobiti, na koesam ja njima odgovorio, da ništa nedaraju da je nedodem tamo, ja pak kadasam tamo došo niesam dao ništa dirati niti u haznu niti pak u harem da porobe, no sam ij lepo o mome trošku dao ispratiti da im ništa nie falilo, lađe u mojoj Nahij u Berčkom dao naći i sve štoim je potrebovalo u lađi dao i ispratio do Biograda mirno.

Ove zime kadasam moga poslanika tamo u Beč poslao njiovomu veličestvu dabi pomoć i milost njiovo Veličestvo od našega Sultana izradilo s tiensam Narod naš vodio i zabavljo, da nebi pohitili pred carsku voisku izhoditi; - zatoe carska voiska tako lasno u Bosnu unišla, a kadae blizu k Saraevu došla biosam primorat od Naroda iz Travnika dignuti se i k Saraevu poći i bio došo, a kako sam od Dvora vašega haber dobio odmasam oružie ostavio i ovamo pošo naglo s nekoliko naše Gospode a sve svoje Dobro i imetak ostavio koe u Saraevu koe u Travniku i ovamo na ovu našu stranu pod krilo vaše za milost dobiti

preo, od koga moga mala i dobra napriliku napamet što mi more pamet naći kada nemam svog starog teftera sve poredu napisato i u ovome mome pismu isti tefter prilazem da morete viditi štoe tamo mala u Bosni ostalo, danie moe hitenj bilo i dase nisam pouzdo na Rieč njiovog veličestva i vašeg prevozhoditeljstva Gospodin Meternich i danas bi puška po Bosni pucala. Toga radi umoljavam se i preporučujemse vašemu prevozhoditeljstvu milostivi gospodin Metternich dabistese s smilovali i na mene pozor imali kao na ednoga iz tuđega carstva pribjegavšeg ovamo pod vaše krilo čoveka, dame nebi u nemile ruke dali opet natrag a nemogu vjerovati iako ljudi govore daće to ovaj Dvor koga poznaju sva carstva za naistarieg i naimilostivieg i vaše prevozhoditeljstvo učini, no imam nadeždu daću dobro pomilovan biti. Drugo pak umoljavamse vašemu prevozhoditeljstvu dabi ste zapovjest izdali dabimise moe Dobro koe je ovde u Oseku u kasi zapečaćeno i u kasi stoji dalo da kod mene stoji, neću onda sumnj imati niti pak bolovati; erbi koe čuem od svijeta daćeteme natrag u Tursku povratiti i u ruke predati, tomise činiti istinito kakomi moe novce i drugi mal pod pečat mećese i u vašoj kasi stoji a ne kod mene, zato molim vaše prevozhoditeljstvo povtoriteljno dabisteme vi obradovali s dobrim glasom i damise moj mal i novci predadu, akoste radi da sam sebi smerti nezadaem, i dasam znao daću ovaki reziluk terpeti i muke od svakoga podnositi, dašto nebi nikoga prelazio voljo bi na onoj strani poginuti no ovamo na ovu stranu prohoditi, kao ja edan čovek, akoe mogućno umoljavamse dabiste dopuštenje dali damogu tamo do vas u Beč doći, ondabi vam ustmeno dovoljni razgovor imali,

Ostaem vašega prevozhoditeljstva Dobri Dost.

*Husein kapetan Beg od Gradačević
U Oseku 13-ga Julia 832.*

Pismo Husein-kapetana Gradašćevića
upućeno knezu Meternichu
10. oktobra 1832. godine

Washe Prevozchoditeljstvo!
Milostivi Gospodine!

General Commanda Petrovaradinska kojaje Mojora szvoga Adjutanta kmeni ovamo u Esegg sa Milostivima Pismima poslala damiji procsita daje ovo czarsztvo meni od nashega Czara Sultana velikog Milost izradilo, dasam svome Xivotu szlobodan i damije oprostijo damogu na nashu Tursku sztranu k Bijogradu iliti kuda hochu za vreme osim Bosne prechi? Na ovu Miloszt kojuje meni nijiovo Welicsestvo naisztariji i od sviju Czareva naimoguchniji Czar Austrinski ucsinijo i od moga Czara za mene izradijo, zatu Miloszt kojusam dobijo serczano i iz svega Sercza moga obadvima Dvorovima zahvalijujem i blagodarim za koju nikad zaboraviti za svoga Xivota nechu, czelim Serczem nezaboravlyeno u Serczu svome nezaboravivshi, sotim jase umoljavam i prosim kako onoje slobodno svakome u Nuxdi Csoveku prostiti od vishega naimoguchnijegea i nai Milostivijega Dvora Ausztrijanskog Francza 1-ovoga Czara dabi meni kao shtoje ucsinijo i opet za mene Miloszt ponovijo! Ponizno moje I Proshenije, moju familiju dabi mogu u Bosnu u moje otecsestvo premetnuti, moioi familiji za uxivanje dabi moi Spahiluk iliti rechi Jrod (?) meni mogose pokloniti. Drugo moje Proshenije kojeje vishe puta General Commandu javljeno i kojeje Czarstvo Austrijanszko Miloszt ucsinilo i meni od moga Czara Sultana velikog dopuštenje dobilo javilo meni dokse u Bosni Buna umiri da Ja na svakome Mjesztu biti mogu; - natose izizkivam i molim da mogu u Bijogradu ostati dokbise Ti nashega presvijetloga Czaara Sultana poslovi svershili i dokbi ovo Milosztivo Czarstvo Austrijansko Miloszt ucsinilo i meni od moga Czarsztva u Bosnu za VVezira izradilo. Treche proshenije moje. Ovo kod mene kojese moje dobro nalazi dabise meni poklonilo a u drugese Ruke nepredalo. Czertveta proshenija moja ovi kojise nahode kod mene Lyudi u ovoi Sztrani gyegodbi ja bijo dabise i oni na mome Troshku kod mene nahodili, ne za drugo no samo zatai Uzrok dabi mogo svoga Czara vjerno posluxiti, i ovaje moja proshnija kojusam

Ja prinuxden prositi dami nebi VVashe Prevozhoditeljsztvo za mjerilo shto Ja ovoliko prosim, i buduchi daje istina daje ovo golema Proshnija. Ja prosim naivishega naimoguchnijega i naimilostivijega Czara ovu Stvar szvershiti, kojije moguchan ucsiniti i mene neszretnoga u Szrechu doveszti kao shtoje i vishe doveo i szvoju Czarssku Milost pokazao, za ovo sve shtosam ovde u ovome mome Pismu VVashemu Prevozhoditeljsztvu napiso i Javio dabiste Wi nagnijeni bili meni kao stosam vidijo da jeste i u napredak za ovo moje proshenije szmilostivim Czarom ovim vashim znanvem izraditi da kakobi VVam vazda mogo za zdravlve poshteno pitati i tvrdo Prijateh/sztvo imati, i po smerti mojoj dabi mogli moji Potomniczi da VVam vazda blagodarnost csine, za svaku VVashu Milost kojustemi danasz nacsinili Lvubezno i Szercsano iz svega Szercza nezaboravh/eno blagodarim vashemu Prevozhoditelvsztvu osztajem i obi posle dogogvaju Razumjechete od General Comande Petervaradinske kakovisu.

Ostajem i Jesam vash nepromjeni
Prijatelj

Husein Kapetan
Beg Od Gradashcsevich

U Zemunu
10. oktombera 832.

SAŽETAK

Jedna od najznačajnijih i najistaknutijih povijesnih ličnosti Bosne i Hercegovine u 19. stoljeću je Husein-beg Gradašćević, kapetan gradačačke kapetanije i vođa Pokreta za autonomiju Bosne 1831/ 32. godine. Porijeklo, bogatstvo, položaj i ugled njegovih prethodnika, te lična sposobnost i razboritost odredili su životni pravac Husein-kapetana. Veoma mlad, sa svega 18. godina, za današnje prilike dječak, Husein-kapetan je naslijedio svoga brata, znamenitoga i uvaženog Murat-kapetana, na kapetanskoj dužnosti u Gradačcu. Sa solidnim obrazovanjem (poznato je da ga je pisanju učio znameniti Mula Mestvica, privatni pisar njegovoga brata), muslimanskim odgojem i moralnim odlikama koje krase bosanskoga čovjeka, izgrađenom ljubavi prema vlastitoj zemlji i poštovanjem prema svim ljudima, Husein-kapetan se vrlo brzo, premda izuzetno mlad, pokazao kao dostojan nasljednik svoga oca i brata. Opća politička situacija u Bosni u prvoj polovini 19. stoljeća išla je na ruku ovome mladom bosanskom kapetanu. Prve godine svoga kapetanovanja posvetio je daljem izgrađivanju Gradačca i sređivanju stanja u svojoj kapetaniji. Iz ovoga vremena potječe nekoliko zapaženih graditeljskih poduhvata (džamija Husejnija, kula, sahat-kula, katoličke crkve i škole, pravoslavne crkve), koji potvrđuju njegovu čistu bosansku dušu. Njegov obiteljski život je bio čist: nije imao nikakvoga harema, oženio se veoma mlad, sin mu se rodio odmah na početku njegova upravljanja gradačačkom kapetanijom, a kćerka za vrijeme progonstva u Osijeku. Sudbina je htjela da i Husein-beg i njegova kćerka, koja se rodila u progonstvu, umru daleko od svoga grada i svoje zemlje.

Nekoliko presudnih događaja je obilježilo životni put Husein-kapetana Gradašćevića. Prije svega, to je ubojstvo njegovoga brata Murat-kapetana 1820. godine, koje je na najokrutniji način izvršio bosanski valija Dželaludin-paša, zatim ukidanje janjičara 1826, ubojstvo nakibul-ešrafa u Sarajevu početkom 1827. i Husein-kapetanov odnos sa bosanskim valijom Abdurahim-pašom.

Husein-kapetan je 1826. nakon obznanjivanja fermana o ukidanju janjičara u Bosni stao u njihovu zaštitu izjavivši da "raspolaze sa tri do četiri hiljade pušaka i da će sve protivnike bosanskih janjičara spraviti sa zemljom". Kada su sarajevski janjičari 6. januara 1827. pogubili nakibul-ešrafa Nurudin-efendiju Šerifovića podrška janjičarima iz ostalih krajeva Bosne je dovedena u pitanje, jer je to ubojstvo okarakterizirano kao težak zločin. Nakon toga se i Husein-kapetan distancirao od sarajevskih janjičara, i ponašao se lojalno prema bosanskome valiji Abdurahim-paši, koji je u Bosnu došao početkom 1827. godine. Tokom priprema za tursko-ruski rat Husein-kapetan je od konca 1827. u nekoliko navrata boravio kod Abdurahim-paše u Sarajevu. Prema nekim mišljenjima, Abdurahim-paša je Husein-kapetana smatrao savjetnikom za mobilizaciju potrebne vojske. Husein-kapetan je određen za komandanta vojske koju treba mobilizirati na prostoru od Drine do Vrbasa. "Uhode su javljale da Husein-kapetan ima valijin nalog da sakupi 20.000 vojnika". Sredinom juna 1828. Husein-kapetan je na vezirov poziv ponovo došao u Sarajevo. Tada je došlo do pobune u sarajevskom logoru, i Husein-beg se morao vratiti u Gradačac, gdje je stigao 26. juna 1828. godine. O ovim događajima on je opširno pisao knezu Metternichu nakon sloma Pokreta, ali treba s rezervom uzeti razloge njegova odlaska iz Sarajeva. Gradašćević navodi da je došlo do pobune Sarajlija, koji su, doznajući da je Husein-kapetan vezirov pristaša, napali na njega i "ednoga moga konja ubiju, a ja svoj život mučnim načinom sačuvam i otidem onda sa moima momcima koesam sa sobom imao na svoj kraj te u Nahiju svoju i kući u Gradačac". Izvjesno je, ipak, to da se Abdurahim-paša nakon što je morao napustiti Sarajevo sklonio na prostoru sjeveroistočne Bosne, i to baš kod Husein-kapetana. Neki autori smatraju da ovakav Husein-kapetanov postupak nema nikakve veze sa njegovim ranijim kontaktima sa vezikom, nego se radi o tome da je on kao bogat čovjek, obezbijedio Abdurahim-paši izdržavanje i "omogućio mu da se izvuče iz Bosne, ali to nije činio na štetu ostalih Bošnjaka". Ovaj odnos Husein-kapetana prema Abdurahim-paši višestruko je zanimljiv. Historičari koji su u fokus svojih istraživanja stavljali Pokret za autonomiju 1831. izbjegavali su rasvijetliti ovo razdoblje Husein-begova života, očito smatrajući da njegova suradnja sa valijom nije sukladna ciljevima njegovoga Pokreta. Međutim, nema nikakve sumnje da je Husein-kapetan tokom 1827. i 1828. bio uz bosanskoga valiju Abdurahim-pašu i da je okupljao bosansku vojsku, a na Pokret se odlučio nakon što je Osmansko carstvo pristalo na otcjepljenje pojedinih bosanskih

nahija i njihovo priključenje Srbiji. Husein-kapetan je i 1828. i 1829. uz novoga bosanskoga valiju Namik-pašu, koji je obraćajući se bosanskim prvacima govorio o opasnostima koje stoje pred Osmanskim carstvom zbog rata sa Rusijom, "ali Porta nije bila sigurna ni kako će se držati Srbija", pa su pojedine bosanske vojne jedinice imale zadatak da ojačaju osmanske garnizone u Beogradu, Šapcu, Užicu i Zvorniku. Husein-kapetan je dobio zadatak da sakupi 5000 vojnika i da s njima krene u Šabac. Ne postoje pouzdane informacije o tome da li je Husein-kapetan sa vojskom otišao u Šabac, ali se zna da je tamo bilo bosanskih vojnika, jer je Bosanski ejalet bio dužan prikupljati novčana sredstva za izdržavanje vojnika upućenih ne samo u Šabac, nego i u Beograd, Soko i Uzice.

Događaji koji su uslijedili nakon ovoga doveli su do Pokreta za autonomiju Bosne, na čije je čelo stao Husein-kapetan Gradašćević. Naime, nakon rusko-turskoga rata Osmansko je carstvo primorano učiniti brojne ustupke, među kojima i ustupanje Srbiji nekih nahija koje su dotad pripadale Bosanskome ejaletu. Ta činjenica, kao i neki drugi potezi Porte kojima se narušavala pozicija bosanske elite, za rezultat su imali Pokret za autonomiju. Pripreme za Pokret su počele koncem 1830. godine. U konacima Husein-kapetana Gradašćevića u Gradačcu je između 20. i 31. decembra 1830. godine održan inicijativni skup dijela bosanskih prvaka koji će povesti Pokret. Nakon toga je u Tuzli od 20. januara do 5. februara 1831. održan "širi pripremni sastanak svih predstavnika Bosne" sa kojega je upućen "opći poziv bosanskom narodu da se diže na ustanak za odbranu Bosne". Također je upućen poziv za sabor u Travnik koji se treba održati 29. marta 1831. godine. Na sastanku u Tuzli je zaključeno "da u ime Bošnjaka sve poslove vodi Husein-kapetan Gradašćević, iako nije dobio nikakvo oficijelno zvanje". Nakon sastanka u Travniku koncem marta 1831. i bijega bosanskoga valije Namik-paše, Husein-kapetan je faktički postao najviša vlast u Bosni. Namik-paša je pobjegao 21. maja 1831, a u jednom dokumentu datiranom 31. maja 1831. Husein-kapetan se potpisuje kao *Al-muhakkem Kapudan Husein Serasker-i Bosna*, tj kao serasker - vojni komandant - Bosne izabran po volji naroda, iz čega se može zaključiti kako Husein-kapetan nije samo najviša vojna nego i civilna vlast u zemlji.

Vojnički obračuni između bosanske vojske Husein-kapetana i osmanskih regularnih trupa odvijali su se najvećim dijelom 1831. godine. Te je godine Husein-kapetan imao više vojničkih uspjeha, odnio je nekoliko briljantnih vojnih pobjeda i faktički postao bosanski vezir. Najznačajnija bitka se odigrala na Kosovu, kod mjesta Štimja u

širem krugu Upijana, oko 18. jula 1831. godine. Nakon ove bitke bosanski vojni komandanti su se oko 10. avgusta skupili u Prištini i nakon rasprave o stanju u Bosni zaključili da bi bilo najbolje da Husein-kapetan Gradašćević bude imenovan za bosanskoga valiju. Zvanično je za vezira izabran na Saboru u Sarajevu 12. septembra 1831, ali za to nikada nije dobio potvrdu iz Istanbula. Husein-kapetan je oformio sve organe vlasti u Bosni, razrezivao je i prikupljao poreze, vodio diplomatsku prepisku. Ipak, 1832. sultan je angažirao velike vojne snage, koje su uz potporu pojedinih bosanskih prvaka, Ali-paše Rizvanbegovića i Smail-age Čengića, uspjele pobijediti Husein-kapetanovu vojsku. Najveće bitke su se vodile na Glasinačkoj visoravni, gdje je koncem maja 1832. Husein-kapetanova vojska doživjela poraz i povukla se prema Sarajevu. Posljednja bitka se odigrala 4. juna 1832. na Stupu (na putu od Sarajeva prema Ilidži). Husein-kapetan je već bio odnio pobjedu nad sultanovom vojskom, ali su se s bočne strane pojavili Ali-paše Rizvanbegović i Smail-aga Čengić, koji su iz Hercegovine došli do Trnova, a zatim kod mjesta Crna Rijeka probili bočnu odbranu Husein-kapetanove vojske i pojavili se u glavnom okršaju kod Stupa. To je dovelo do poraza Husein-kapetanove vojske, koja se odatle povukla u sami grad. Husein-kapetan se utaborio na Bakijama, a nakon procjene da se više ne može oružano suprotstavljati osmanskoj vojsci, raspustio je vojsku i uputio se prema Gradačcu. Bio je to njegov definitivni vojnički poraz.

Tužan i razočaran, Husein-kapetan je napustio Bosnu. Otišao je u progonstvo. Kod čardaka Podruna, nedaleko od Županje, Husein-kapetan je 16. juna 1832. prešao iz Bosne u Slavoniju. Dva dana je proveo u Županji, a potom je premješten u Slavonski Brod, gdje se nalazio u karanteni od 18. juna do 4. jula 1832. godine. Nakon toga je premješten u Osijek gdje se smjestio u kući Alojza Šmita, plaćajući 1030 forinti mjesečne kirije za sebe i 107 osoba koje su s njim bile, a njegova porodica (supruga, sin i poslug) je stanovala u kući udovice Delimanić u Donjem Gradu. Bio je sumoran i tužan za domovinom, ali opet ponosan i gord, i prema nekim mišljenjima živio je raskošno kao pravi vezir, imao je dosta velike troškove. Juraj Straossmayer, koji je tada bio gimnazijalac, pričao je kasnije fra Grgi Martiću da su djeca iz škole išla gledati Husein-kapetana i njegove drugove kako su se "džilitali na konjima". Mada se dobro slagao sa ljudima u Osijeku, austrijske su vlasti, ipak, na uporna traženja osmanskih vlasti, nastojale što prije odstraniti Husein-kapetana što dalje od granica Bosne. Na pritisak austrijskih vlasti odlučio je koncem septembra 1832. vratiti se u Osmansko carstvo. Iz Osijeka je 4. oktobra 1832.

krenuo u pratnji maloga odreda austrijskih vojnika. Preko Vukovara Tovarnika, Kukujevaca, Radenaca i Golubinaca stigao je do Zemuna gdje mu je pročitao sultanov ferman o pomilovanju. Odredbe ovog fermara su bile iznenađujuće za Husein-kapetana, jer je naređeno da ne može ostati ne samo u Bosni nego uopće u evropskome dijelu Osmanskoga carstva. Određeno je da mora u Anadoliju. Mada nezadovoljan ovim odredbama odlučio je krenuti u Osmansko carstvo. Uputio se u Beograd, gdje je sa velikom pompom 14. oktobra ušao na konju koji je bio "sav u srmi i suhome zlatu". U Beogradu je ostao oko dva mjeseca. Beogradski vezir Husein-paša, bez obzira što je mogao osobno biti uvrijeđen jer je Husein-kapetan Gradašćević prilikom ulaska u Beograd odbio pokloniti mu se, veoma je uvažavao Husein-kapetanovo junaštvo, a i svi beogradski muslimani iskazivali su duboko poštovanje prema njemu. "Za vreme njegovog boravljenja u Beogradu oni su stajali pred njim u neprestanom obožavanju. Husein-paša obasu ga brižljivošću i uvažavanjem koje zaslužuje nesrećna hrabrost". Već od ranije je počeo obolijevati, a u Beogradu se bolest pojačala. Liječio ga je dr Bartolomeo Kunibert, koji je ostavio zapisano da je Husein-kapetan obolio "usled tuge i brige za svoju budućnost". U Beogradu je primio sultanov ferman kojim je određeno da sa ženom dođe u Istanbul gdje će "mirno i bezbrižno živjeti u sjenci carske milosti". Iz Beograda je u decembru 1832. otpremljen u Istanbul. Njegova supruga, zbog bolesti i maloga djeteta, ostala je u Beogradu i tek u martu ili aprilu 1833. krenula je za svojim mužem u Istanbul.

Posljednje dane života Husein-kapetan je proveo u Istanbulu. Prema jednoj verziji živio je skupa sa porodicom, a prema drugoj on je živio u bivšim janjičarskim kasarnama na Atmejdanu, dok je njegova porodica boravila u iznajmljenoj kući nedaleko od toga. Ipak je vjerovatnija ova druga verzija. Husein-kapetan je mogao svakodnevno obilaziti svoju porodicu. Odbio je sultanovu ponudu čina paše sa dva tuga u nizamskim postrojbama izjavivši da će "radije umrijeti u nošnji svojih očeva nego da nosim nizam-uniformu jednog paše!". Umro je 17. avgusta 1834, a sahranjen je na Ejjubu, daleko od Gradačca i Bosne, kojoj najviše pripada.

HUSEIN-KAPETAN GRADASCEVIC (1802-1834):
A BICENTENARY BIOGRAPHY

SUMMARY

One of the major nineteenth century figures of Bosnia and Herzegovina is Husein-beg Gradascovic, captain of the Gradacac captaincy and leader of the Bosnian Autonomy Movement of 1831-32. The destiny of Husein-kapetan (Captain Husein) was determined by his origins and wealth, the standing and reputation of his forebears, and his own abilities and good sense. He succeeded his brother, the distinguished and highly-regarded Murat-kapetan, to the post of captain in Gradacac at the unusually young age of eighteen - still a mere boy, by today's standards. Thanks to his solid educational grounding (he is known to have been taught to write by the distinguished Mula Mestivca, his brother's personal scribe), his Muslim upbringing, and the moral qualities that grace the typical Bosnian, and despite his extreme youth, Husein-kapetan quickly showed himself to be a worthy successor to his father and brother. The political situation in Bosnia in the first half of the nineteenth century was all to the advantage of the youthful Bosnian captain, who dedicated the first year of his captaincy to developing Gradacac and putting things in order in the area under his jurisdiction. A number of notable buildings date back to this period; that these include the Husejnija mosque, the fort, the clock-tower, the Catholic church and school and the Orthodox church, is evidence of his fine Bosnian spirit. His family life was a model of good conduct: he had no harem, he married very young and his son was born at the very start of his captaincy, while his daughter was born while he was in exile in Osijek.

As fate would have it, both Husein-beg and his daughter, born in exile, would die far from their home town, in a foreign land.

A number of crucial events marked the life of Husein-kapetan Gradascovic; above all, the brutal murder of his brother Murat-kapetan by the Bosnian provincial governor Dzelaludin-pasa, in 1820. This was followed by the abolition of the institution of the Janissaries in 1826, the murder of the nakibul-esraf (Ar. naqib al-ashraf, leader of the descendants of the Prophet) in Sarajevo in early 1827, and

Husein-kapetan's own relationship with the Bosnian provincial governor Abdurahim-pasa.

In 1826, after the proclamation of the ferman abolishing the Janissaries in Bosnia, Husein-kapetan took the Janissaries' part, announcing that he had available three or four thousand guns and that he would raze anyone who opposed the Bosnian Janissaries to the ground'. The murder of the nakibul-esraf, Nurudin effendi Serifovic, by the Sarajevo Janissaries on 6 January 1827 threw the support of the Janissaries from other regions of Bosnia into doubt, since the murder was seen as a serious crime; Husein-kapetan, too, distanced himself from the Sarajevo Janissaries after this, and conducted himself as a loyal subject of the Bosnian provincial governor Abdurahim-pasa, whose appointment brought him to Bosnia in early 1827. On several occasions from late 1827 onwards, during the preparations for the Turko-Russian war, Husein-Kapetan stayed with Abdurahim-pasa in Sarajevo. Some hold the view that Abdurahim-pasa regarded Husein-kapetan as his adviser on military call-up issues ; and certainly Husein-kapetan was appointed as commanding officer of the army that was to effect the call-up in the area extending between the Drina and the Vrbas rivers. zSpies have reported that Husein-kapetan has orders from the provincial governor to raise an army of twenty thousand men.' In mid June 1828, Husein-kapetan again came to Sarajevo, at the vizier's invitation; but there was an uprising in the Sarajevo camp, and Husein-beg had to return to Gradacac, reaching there on 26 June 1828. He wrote a detailed account of these events for Prince Metternich following the collapse of the Movement, but the reasons for his leaving Sarajevo should be taken with a pinch of salt. Gradasevic claims that there was an uprising in Sarajevo, and that after the people discovered that Husein-kapetan was a supporter of the vizier, they attacked him and killed one of my horses, while I barely managed to save my own life and to escape with my men whom I had with me, back to my own region and my Nahija (district) and home in Gradacac'. There can be no doubt, however, that Abdurahim-pasa, after being forced to leave Sarajevo, took refuge in north-eastern Bosnia, and with Husein-kapetan at that. Some scholars believe that Husein-kapetan's offering the governor shelter had nothing to do with his previous contacts with the vizier, but was simply due to the fact that, as a man of means, he was able to maintain Abdurahim-pasa and enable him to leave Bosnia, but he did not do so, to the detriment of the other Bosniacs'. Husein-kapetan's relationship with Abdurahim-pasa is interesting in a number of respects. Historians

who have made a particular study of the Autonomy Movement of 1831 have avoided going into this period of Husein-beg's life, clearly regarding his collaboration with the provincial governor as incompatible with the aims of his Movement. There can be no doubt, however, that during 1827 and 1828, Husein-kapetan was on the side of the Bosnian provincial governor, Abdurahim-paša, and that he raised a Bosnian army, switching to the movement after the Ottoman Empire agreed to sever some nahijas from Bosnia and make them part of Serbia. Husein-kapetan was also with the new Bosnian provincial governor, Namik-paša, in 1828 and 1829, when the governor, addressing Bosnian leaders, spoke of the dangers facing the Ottoman Empire because of the war with Russia: 'žbut the Porte was not even sure how Serbia would behave', so certain Bosnian military units were charged with reinforcing the Ottoman garrisons in Belgrade, Šabac, Uzice and Zvornik. Husein-kapetan was charged with assembling a force of five thousand men and taking them to Šabac. Though it cannot be known for certain whether Husein-kapetan and his troops reached Šabac, it is known that there were Bosnian soldiers there, because the Bosnian eyalet (province) was required to raise funds to maintain troops sent not only to Šabac, but also to Belgrade, Soko and Uzice.

The events that followed led to the Bosnian Autonomy Movement, led by Husein-kapetan Gradašćević. After the Turko-Russian war, the Ottoman Empire was compelled to make a great many concessions, including ceding to Serbia some of the nahijas that had until then belonged to the Bosnian eyalet. This move by the Porte, along with other measures that undermined the position of the Bosnian elite, led to the Autonomy Movement. Preparations began in late 1830; between 20 and 31 December an inaugural meeting was held in the konaks (hostels) of Husein-kapetan Gradašćević in Gradačac of some of the prominent Bosnians who would lead the Movement. This was followed, between 20 January and 5 February 1831, by an 'zexten-sive preparatory meeting' in Tuzla 'žof all the representatives of Bosnia', from which there went out a 'žgeneral call to the Bosnian people to rise up in the defence of Bosnia', and an invitation to assemble in Travnik on 29 March 1831 was issued. The Tuzla meeting resolved that 'žHusein-kapetan Gradašćević would manage all the affairs on behalf of the Bosniacs, although he had received no official call'. Following the Travnik meeting in late March 1831, and the flight of the Bosnian provincial governor Namik-paša, Husein-kapetan de facto became the supreme authority in Bosnia. Namik-paša fled on

21 May 1831, and a document dated 31 May 1831 is signed by Husein-kapetan as Al-muhakkem Kapudan Husein Serasker-i Bosna, that is as military commander of Bosnia by the will of the people, from which it can be concluded that Husein-kapetan was not only the country's seniormost military but also its leading civilian authority.

Military confrontations between Husein-kapetan's Bosnian army and regular Ottoman troops continued throughout most of 1831, a year in which Husein-kapetan enjoyed a number of military victories, some of them quite brilliant, and became de facto Bosnian vizier. The most important of these battles was in Kosovo, near Štimja in the Lipljana region, on or around 18 July 1831. After this battle, Bosnia's military commanders met in Priština on or about 10 August, and after discussing the situation in Bosnia, decided that it would be best to nominate Husein-kapetan Gradašević as Bosnia's provincial governor. He was officially appointed as vizier at the Assembly in Sarajevo on 12 September 1831, but never received confirmation of his appointment from Istanbul. Husein-kapetan established all the necessary government authorities in Bosnia, assessed and collected taxes, and conducted diplomatic correspondence. For all that, in 1832 the Sultan committed a large military force, supported by certain leading Bosnian figures, Ali-paša Rizvanbegović and Smail-aga Čengić, which succeeded in defeating Husein-kapetan's army. The principal battles were waged on the Glasinačka plateau; here Husein-kapetan's army was defeated in late May 1832, and retreated towards Sarajevo. The final battle took place on 4 June 1832 at Stup (on the Sarajevo to Ilidža road). Husein-kapetan had already succeeded in defeating the Sultan's army when there appeared on his flank Ali-paša Rizvanbegović and Smail-aga Čengić, who had marched from Herzegovina to Trnovo and then breached the lateral defences of Husein-kapetan's army at Crna Rijeka to join the principal affray at Stup. This resulted in the defeat of Husein-kapetan's army, which withdrew back into the city. Husein-kapetan pitched camp at Bakija, but after judging that he was no longer in a position to mount an armed defence against the Ottoman troops, he disbanded his own troops and set off for Gradačac. It was a decisive military defeat for him.

Saddened and disillusioned, Husein-kapetan left Bosnia to live in exile. On 16 June 1832 he crossed over from Bosnia into Slavonia by the border watchtower of Podrun, not far from Županja, where he spent two days before being moved to Slavonski Brod; here he was held in quarantine from 18 June to 4 July 1832. He was then transferred to Osijek, where he found lodgings in Alojz Šmit's house, pay-

ing 1030 forints a month in rent for himself and the one hundred and seven people with him, while his family (wife, son and domestic servants) lodged in the widow Delimanic's house in Donji Grad. He was despondent and homesick, but also proud and arrogant, and some say he lived as luxurious a life as a true vizier, spending large sums of money. Juraj Strassmayer, who was still at grammar school at the time, later told Brother Grge Martić that the schoolboys would go and watch Husein-kapetan and his friends zjousting on horseback'. Although he got on well with the people of Osijek, the Austrian authorities, yielding to constant pressure from the Ottoman government, tried to move Husein-kapetan as far away from the Bosnian borders, and as quickly as possible. Under pressure from the Austrian authorities, in late September 1832 he decided to return to the Ottoman Empire, leaving Osijek on 4 October 1832 with a small Austrian military escort. He travelled via Vukovar, Tovarnik, Kukujevac, Redanci and Golubinci to Zemun, where the Sultan's ferman of pardon was read to him. The terms of the ferman came as a shock to Husein-kapetan; he was not only forbidden to stay in Bosnia, but ordered not to remain anywhere in the European region of the Ottoman Empire; it was decreed that he must go to Anatolia. Though unhappy with these terms, he decided to set off for the Ottoman Empire, and made for Belgrade, which he entered on 14 October with great ceremony on a horse zall decked out in silver and gold'. He stayed for about two months in Belgrade. The Belgrade vizier, Husein-pasa, though he might justifiably have felt insulted by Husein-kapetan Gradiscevic's refusal to pay his respects to him on entering Belgrade, held Husein-kapetan's heroism in high regard, and indeed every Muslim in Belgrade showed him the greatest respect. zDuring his stay in Belgrade, they would continually demonstrate their admiration for him. Husein-pasa showered him with the attention and respect his misfortunate courage deserved'. He had already begun to show signs of illness, however, and in Belgrade his health deteriorated still further. He was treated by Dr. Bartolomeo Kunibert, who wrote that Husein-kapetan had fallen ill zin consequence of sorrow and concern for the future'. In Belgrade he received the Sultan's ferman ordering him and his wife to come to Istanbul, where he would zlive at peace and without cares under the wing of the imperial mercy'. He set off for Istanbul from Belgrade in December 1832; because of ill health, and having a small child to care for, his wife remained in Belgrade until March or April 1833, when she left to join her husband in Istanbul.

Husein-kapetan spent his last days in Istanbul. One account is that he lived with his family, but another is that he lived in the former Janissaries' barracks in Atmejdán (Hippodrome Square), while his family had lodgings in a rented house nearby. This second version is the more likely. Husein-kapetan was able to visit his family every day. He refused the Sultan's offer to make him a two-stripe pasha in the Nizami armed forces, saying that he would rather die in the costume of his forebears than wear the nizami uniform of a pasha! He died on 17 August 1834, and is buried in Eyyub, far from the Gradacac and Bosnia to which he belonged.

LITERATURA

1. Ahmed S. ALIČIĆ: *"Čifluci Husein-kapetana Gradaščevića"*. Prilozi za orijentalnu filologiju. XIV-XV/1964-1965. Sarajevo 1969.
2. Ahmed S. ALIČIĆ: *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*. Sarajevo 1996.
3. Safvet beg BAŠAGIĆ REDŽEPAŠIĆ: *Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine (od g. 1463. d 1850)*. Sarajevo 1900.
4. *Bosna i Hercegovina od najstarijih vremena do kraja Drugog svjetskog rata*. Sarajevo 1995.
5. Džemal ČELIĆ: *"Arhitektura Gradačca i restauratorski zahvat na kuli Husein-kapetana Gradaščevića"*. Naše starine, II, Sarajevo 1954.
6. Dr Hajrudin ČURIĆ: *"Posljednji livanjski kapetan Ibrahim-beg II Firdus"*. Glasnik Zemaljskog muzeja u Sarajevu, Sarajevo 1957.
7. Robert DONIA: *"Nove studije o historiji Bošnjaka i Bosne"*. Prilozi Instituta za istoriju, br. 30, Sarajevo 2001.
8. Zejnil FAJIĆ: *Tabelarni pregled hidžretskih godina preračunatih u godine nove ere*, Sarajevo 1982.
9. Mihajlo GAVRILOVIĆ: *Miloš Obrenović*. Knjiga treća (1827-1835). Beograd 1912.
10. Salih Sidki HADŽIHUSEINOVIĆ MUVEKKIT, *Povijest Bosne*, 2, Sarajevo 1999.
11. Muhamed HADŽIAHIĆ: *"O ulozi i značaju bosanskog ustanka pod Husejn-kapetanom Gradaščevićem"*. Historijski pregled, 1, Zagreb 1959.
12. Muhamed HADŽIAHIĆ-Teufik IMAMOVIĆ: *Gradačac i okolina* (Nacrt za monografiui). Gradačac 1960 (rukopis).

13. Lamija HADŽIOSMANOVIĆ: *"Pisana riječ i biblioteka u Bosni i Hercegovini u vrijeme osmanske uprave kod Bošnjaka"*. Diwan, Godina I, br. 1, Gradačac 1998.
14. Enver IMAMOVIĆ: *Historija bosanske vojske*, Sarajevo 1999
15. Aleksa IVIĆ: *"O Husein-begu Gradašćeviću"*. Srpska riječ, br. 220, Sarajevo 3.11.1920.
16. Aleksa IVIĆ: *"Boravak Husejinbega Gradašćevića u Slav. Brodu. - od 18. juna do 4. jula 1832. god."* - Srpska riječ, br. 232, Sarajevo 11.novembra 1922. do broja 235.
17. Julijan JELENIĆ: *Kultura i bosanski franjevci*, II svezak, Sarajevo 1915.
18. Slavko KALUĐERČIĆ: *Husein-Kapetan Gradašćević. Zmaj od Bosne*. Sarajevo 1932.
19. Husnija KAMBEROVIĆ: *"Sudbina džamije u gradačačkoj tvrđavi i pokušaj njene obnove 1891-1909. godine"*. Prilozi za orijentalnu filologiju, 49/1999, Sarajevo 2000.
20. Hamdija KAPIDŽIĆ: *Ali-paša Rizvanbegović i njegovo doba*, Sarajevo 2001.
21. Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Kapetanije u Bosni i Hercegovini*, 2. izdanje, Sarajevo 1980.
22. Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *"Kule i odžaci u Bosni i Hercegovini"*. U: Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Izabrana djela*, knj. II, Sarajevo 1991.
23. Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *"Sahat-kule u Bosni i Hercegovini. Prilog za studij konzervacije"*. u: Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Izabrana djela*, knj. II, Sarajevo 1991.
24. Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Husein-kapetan Gradašćević. Zmaj od Bosne*, u: Hamdija KREŠEVLJAKOVIĆ: *Izabrana djela*, knj. IV, Sarajevo 1991.
25. *Kula Husein-kapetana Gradašćevića*. Vrijednosti i stanje poslije rata 1992-1995, Sarajevo 1999.
26. Bartolomeo KUNIBERT: *Srpski ustanak i prva vladavina Miloša Obrenovića 1804 - 1850*, Beograd 1901.
27. Alfred MAKANEC: *Interesantnosti o "Zmaju od Bosne"*. Jugoslovenski list, XIII/1930, 160, 9.

28. Fra Grga MARTIĆ: *Zapamćenja (1829 -1878)*. Po kazivanju autorovom zabilježio Janko Koharić, za tisak priredio Ferdo Šišić, Zagreb 1906.
29. Memoari Živka Crnogorce vica. ANUBiH, Sarajevo 1966.
30. Riza MUDERIZOVIĆ: *"O blagu Husejin Kapetana Gradaščevica (Zmaja od Bosne), kojeg je ostavio u vezirskoj palači u Travniku pri bijegu u Srijem nakon poraza kod Sarajeva"*. Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo 1927.
31. Mehmed MUJEZINOVIĆ: *Islamska epigraflka Bosne i Hercegovine*, Knjiga II, Sarajevo 1998.
32. Muhamed A. MUJIĆ: *"Jedna bujrukdija Husejin-bega Gradaščevica"*. Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, II, Sarajevo 1952.
33. Muhamed A. MUJIĆ: *"Stav livanjskog kapetana Firdusa prema pokretu Husejin-bega Gradaščevica i sultanovoj politici"*. Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, III-IV, Sarajevo 1953.
34. Pasko Vasa-efendija: *Bosna i Hercegovina za vrijeme misije Dževdet-efendije*. Sarajevo 1958.
35. Dragoslav PAVLOVIĆ: *Pokret u Bosni i Albaniji protiv reformama Mahmuda II*, Beograd 1913.
36. RAŠID-BEJA *Istorija čudnovatih događaja u Beogradu i Srbiji*, I knjiga. S turskog preveo D.S. Čohadžić, Spomenik SKA, Beograd 1894.
37. Martin SCHOR: *Hussein Kapetans Kampf um Bosniens Unabhängigkeit*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Philosophischen Fakultät der Universität in Wien, Wien 1927 (manuscript).
38. Aiša SOFTIĆ: *Husein-kapetan Gradaščević u usmenom kazivanju i drami Ahmeda Muradbegovića*. DIWAN, br. 1, Gradačac 1998.
39. Aiša SOFTIĆ: *Historijske usmene predaje Bošnjaka*. Doktorska disertacija, Sarajevo 1999.

40. Fehim SPAHO: *"Ferman, kojim je Husejin kapetan Gradašćević proglašen odmetnikom i osuđen na smrt"*. Napredak, br. 3, Sarajevo 1932.
 41. Husein ŠEHIĆ: *Husein kapetan Gradašćević (Zmaj od Bosne)*. Takvim za 1971
 42. Sadik ŠEHIĆ: *Zmaj od Bosne. Husein-kapetan Gradašćević*. Tuzla 1991.
 43. Sadik ŠEHIĆ: *Sumbuluški zapisi Mula Vrcanije*. Tuzla 1998.
 44. Galib ŠLJIVO: *Bosna i Hercegovina 1813-1826*. Banja Luka 1988.
 45. Galib ŠLJIVO: *Bosna i Hercegovina 1827-1849*. Banja Luka 1988.
 46. Iz vjerskog i vjersko-prosvjetnog života Muslimana u Gradačcu (U povodu 40-godišnjice smrti Hafiz Ahmed Hilmi ef. Muftića). Za štampu priredio Mahmud TRALJIĆ.
 47. Dr Antun VRGOČ: *"Jednopismo Husein-bega Gradašćevića. Kontrola pisama u Vojnoj Krajini"*. Nastavni vjesnik, knjiga XLIII, Zagreb 1934/35.
 48. Milenko M. VUKIĆEVIĆ: *Znameniti Srbi Muslomani*. Beograd 1906.
 49. Esad ZGODIĆ: *Bošnjačko iskustvo politike. Osmansko doba*, Sarajevo 1998.
 50. Behija ZLATAR: *O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XVI i XVII stoljeću*. Prilozi Instituta za istoriju, god. XIV, br. 14-15, Sarajevo 1978.
-

REGISTAR LIČNIH IMENA

A

Abdurahim-paša 23,24,25,26,27,84,92, 97,98
Abdurahman-paša v. Abdurahim-paša Alajbeg 20
Alibegović, Esad-beg 71
Aličić, Ahmed 5, 19, 20, 23, 24, 27, 41, 43, 44, 45, 47, 48, 49, 65, 77, 85, 86, 109
Ambro 17

B

Babić, Jovo 72
Babić, Mustaj-paša 72
Bašagić, Safvet-beg 8, 29, 69, 75, 109
Bašagići 16
Bencek 58
Beširević, Mehmed-beg 52, 62, 63, 82
Beširević, Murat-beg 28
Bišćević, Mehmed-beg 26
Božić 12, 13
Bušatlija, Mustafa-paša 76, 80

C

Crnogorčević, Živko 73, 111
Cvijetić, Mijo 72

Č

Čelić, Džemal 32, 109
Čengiće, Smail-aga 49, 52, 76, 82, 100
Čohadžić, D. S. 23

Ć

Ćerimbegović, Ahmed-beg 72
Ćurić, Hajrudin 51, 109

D

Davidović, Ilija 40
Delimanić 59, 100
Derendelija, Ali-paša 79
Derviš 14
Donia, Robert J. 77, 109

DŽ

Dželaludin-paša 9, 21, 22, 79, 84, 97
Dževdet-efendija 66

Đ

Đumišić, Hifzi-efendija 23, 24, 46

E

Emin-beg 26

F

Fajić, Zejnil 69, 109
Fidahić, Ali-paša 16, 23, 24, 47, 49, 52, 62, 63, 79, 81, 82
Fidahić, Mahmud-beg 23, 26, 48, 79
Filipović, Mahmud 46
Firdus, Ibrahim-beg 50, 51
Fojt 62, 82
Frajer 58 70
Franz, Josip 56, 71, 91

G

Gavrilović, Mihajlo 63, 109
Gradašević, Bećir-beg 9, 65
Gradašević, Hadžibeg 20
Gradašević, Hamza-beg 9
Gradašević, Hanifa 19, 63, 64, 72, 73
Gradašević, Husein-kapetan 1-108
Gradašević, Mehmed-kapetan 8, 12
Gradašević, Melek-hanuma 11, 16
Gradašević, Muhamed- Bego 8
Gradašević, Muhamed-beg 19, 72, 73
Gradašević, Muhamed-kapetan 8
Gradašević, Muharem-beg 9
Gradašević, Murat-kapetan 9, 12, 14, 17, 21, 22, 79, 84, 85, 97
Gradašević, Mustaj-beg 71
Gradašević, Osman-beg 9, 14, 26
Gradašević, Osman-kapetan 8, 9, 11, 12, 14, 16, 39, 69, 79, 84
Gradašević, Osman-paša Čoso 8
Gradašević, Šefika 19, 63, 73

H

Hadži Alač 72
Hadžihasanović, Uzeir-aga 70
Hadžihuseinović, Salih S. Muvekkit 8, 22, 24, 64, 69, 109
Hadžijahić, Muhamed 7, 8, 23, 31, 34, 39, 71, 109
Hadžiosmanović, Lamija 37, 110
Hamid-paša 62
Hasan-aga Pecki 28
Huršid-paša 79
Husein-paša 63, 101

I

Ibrahim-paša 90
Imamović, Enver 49, 110
Imamović, Teufik 7, 31, 34, 39, 71, 109
Ivić, Aleksa 25, 40, 56, 57, 66, 110

J

Jelenić, Julijan 25, 29, 39, 60, 110

Josipović, Jovo 72

Jusufkadić, Abdulkerim 43, 45

K

Kaluderčić, Slavko 60, 78, 79, 80, 81, 82, 110

Kamberović, Husnija 36, 110

Kapidžić, Hamdija 16, 51, 110

Kara Mahmud Hamdi-paša 52, 81, 82

Karađorđe 79

Koharić, Janko 60

Kojdić, Niko 72

Kojdic, Tošo 72

Kreševljaković, Hamdija 8, 16, 17, 19, 22, 29, 32, 38, 49, 50, 65, 69, 70, 79, 83, 84, 110

Krupa-kapetan vidi Beširević, Mehmed-beg

Kunibert, Bartolomeo 14, 52, 63, 75, 78, 101, 110

L

Loveto-kapetan 59

M

Mahmud II 75, 77, 79, 83

Mahmud-beg 19, 20

Makanec, Alfred 51, 61, 71, 110

Marija 20

Martić, Grga 60, 100, 111

Mehmed Rešid-paša 49, 77

Memiš-aga 47

Metternich, Klemens von 25, 26, 27, 60, 63, 78, 91, 94, 95, 98

Muderizović, Riza 69, 111

Mudrovčić 62

Muftić, Ahmed Hilmi 34, 112

Mujezinović, Mehmed 34, 36, 111

Mujić, Muhamed A. 51, 111

Mula Mestvica 17

Muradbegović, Ahmed 11

Musa Aga 92

Mustafa-paša 91

Mustaj-beg 52

N

Namik-paša 42, 47, 48, 49, 92, 93, 99

Nedić, Martin 7, 39

Nestor 58

NJ

Njegoš Petrović Petar 89

O

Obrenović, Miloš 15, 24, 28, 63, 75, 77, 82

P

Pasko Vasa-efendija 66, 111

Pavlović, Dragoslav 22, 25, 26, 27, 28, 42, 49, 50, 59, 60, 75, 76, 77, 78, 79, 111

Petres 59

Petrović Petraki-efendija 72

Pleyel 56, 57, 58

Prelog, Milan 29

Prijepoljac, Mustafa-beg 46

R

Radošević 56, 57, 58, 58, 60

Ranke 78

Rašid- efendija 72

Resulbegović, Ahmed-beg 50

Resulbegović, Hasan-beg 50

Rešid- bej 23, 24, 26, 111

Rešid-paša 80

Rizvanbegović, Ali-paša 16, 48, 50, 51, 52, 76, 82, 100,

Rizvanbegović, Hadžibeg 16, 51, 97

S

Salih-paša 66

Schor, Martin 63, 85, 111

Sijerčić, Hasan-beg 46, 51, 52

Sijerčić, Kasim Alajbeg 46

Softić, Aiša 7, 11, 66, 111

Spaho, Fehim 55, 112

Starčević, Ilija 25, 29, 56

Straossmayer, Josip Juraj 60, 100

Sućeska, Avdo 84, 85

Sulejman-beg 51

Sulejmanpašići 47, 76, 80

Š

Šehić, Husein 17, 70, 112

Šehić, Sadik 58, 60, 70, 79, 112

Šejh Muhamed Arapin 21

Šerifović, Fadil-paša 37

Šerifović, Nurudin efendija 23, 24, 97, 98

Šišić, Ferdo 60

Škodra, Mustafa-paša v. Bušatlija, Mustafa-paša

Šljivo, Galib 21, 22, 24, 26, 27, 28, 42, 44, 46, 47, 50, 52, 56, 62, 63, 84, 85, 112

Šmit, Alojz 59, 100

T

Thalloczy, Lajos 7

Todorovać, Alajbeg 32

Tomašić 41, 42

Tomić, Josip Eugen 20

Traljić, Mahmud 34, 112

Tuzlić, Mahmud-beg 14, 23, 24, 26, 81

V

Valija Mustafa-paša 25

Vidaić *vidi* **Fidahić**

Vilić Ahmed Sejid-beg 46, 49

Vrgoč, Antun 31, 112

Vukičević, Milenko M. 24, 112

Z

Zaimović, Mejra 20

Zečević, Mojsije 89

Zgodić, Esad 65, 112

Zlatar, Behija 7, 8, 112

Zlatar, Mujaga 19, 51, 80

V

IZVODI IZ RECENZIJA

U pjesmi opjevan, u drami odigran, u romanu ispisan, u priči ispričan, u historiji zapisan, u narodu živ dok je svijeta i vijeka. Husein-kapetan Gradašćević, simbol junaštva i nesebičnosti, volio je Bosnu možda više od svega i nijedna žrtva za svoju domovinu nije mu bila teška. Narod, za koga je ginuo i bojeve bojevao, bio je uz njega, jer ga je želio osloboditi od tuđinca. Kao da mu je učitelj bio hazreti Mevlana Dželaluddin Rumi (13. stoljeće) gajio je u sebi univerzalnu ljubav i smatrao je da se ravnoteža na ovome svijetu postiže jedino ljubavlju prema Bogu i Boga prema čovjeku, bez obzira kojoj rasi, vjeri i narodu pripadao. Ali, svi oko njega nisu bili njegovi istomišljenici, pa kada je poveo boj protiv još uvijek snažnog Osmanskog carstva vjerovao je da su i Ali-paša Rizvanbegović i Smail-aga Čengić vezani za Bosnu kao i on i da traže izlaza da je oslobode. Prevario se. Upravo o tome govori monografija dr Husnije Kamberovića, ispričana kao najljepša priča. Iako autor naglašava da je ovo popularno štivo, ipak u jednome nema pravo: ovo je i popularno i naučno zasnovan tekst, kakav se dosad nije pojavio pred našom čitalačkom javnošću.

Iako je mnogo toga poznato, dr Kamberović uspijeva da da i one podatke koji nisu bili na dohvat ruke ni običnom čitaocu ni naučniku, jer su se skrivali u odavno požutjelim spisima. Mada se autor, što je i normalno, zadržava na historijskim faktima, on uspijeva da unese mnogo toga dosad nedovoljno poznatog iz djetinjstva i mladosti Husein-kapetana Gradašćevića, i da prati njegov privatni život. Ne ostavlja dilemu da je to veliki čovjek, junak nad junacima koji časno proživljava svoj život i ne lakomi se za sultanovom ponudom da postane visoki vojni oficir u redovnoj osmanskoj vojsci. Husein-kapetan to sa indignacijom odbacuje, jer time njegova Bosna ne dobiva ništa. On Bosni pretpostavlja i svoju obitelj, i svoju mladost i svoj život, i izdajnicima pokazuje kako treba časno živjeti.

Monografija *Husein-kapetan Gradašćević (1802-1834): Biografija - uz dvjestotu godišnjicu rođenja* sastoji se iz 14 manjih poglavlja, od

kojih su, pored ostalih, veoma značajna pisma Husein-kapetana Gradaševića upućena knezu Meternichu, a koja autor donosu u prilogu. Zanimljiv je i dio monografije o sudbini Husein-kapetanove imovine, o čemu se dosad malo pisalo. Napravljen je i izbor znanstvenih radova o Husein-kapetanu Gradaševiću. Ova monografija će biti pravo osvježenje običnom čitaocu, a dopuna znanja naučnicima, pa je to prava simbioza popularnog i naučnog. Bez sumnje, knjiga će izazvati interes i širega kruga čitatelja i naučnika.

(Prof. dr. Lamija Hadžiosmanović)

O Husein-kapetanu Gradaševiću, njegovom značaju i ulozi u historiji Bosne i Hercegovine, te posebno Pokretu za autonomiju Bosne, pisali su mnogi historičari, orijentalisti i književnici. Njegovim životom i ulogom su bili inspirisani mnogi umjetnici koji su po onome što je govorio i radio stvarali svoja djela. Iako interesovanje za Husein-kapetana Gradaševića nikada od njegove prerane smrti nije prestajalo, ipak je bilo perioda kada se o ovoj ličnosti i njegovoj ulozi u Pokretu za autonomiju Bosne tokom 1831. i 1832. godine nedovoljno, a nerijetko i nedobronamjerno pisalo. Međutim, ta nepravda se donekle ispravila pisanjem studija, radova i književno-umjetničkih djela u posljednjoj deceniji XX i prvim godinama XXI stoljeća. U tom periodu je objavljeno više znanstvenih radova i umjetničkih djela koja s pravom govore o gradačačkom kapetanu i vođi Pokreta za autonomiju Bosne kao jednoj izuzetnoj ličnosti svoga vremena. Ono što je napisano o Husein-kapetanu Gradaševiću nije bilo samo ponavljanje ranije poznatih podataka iz njegove biografije i kao vođe Pokreta, nego i donošenje potpuno novih činjenica na osnovu izvorne arhivske građe koja je upotpunila dosadašnja saznanja o jednoj od najznačajnijih ličnosti povijesti Bosne i Hercegovine.

Upravo na osnovu tih novih studija i članaka koji su bili razasuti u mnogim časopisima koje je dr Husnija Kamberović sakupio na jednom mjestu, i uz korektno navođenje, napisao je biografsku monografiju o Husein-kapetanu Gradaševiću, a povodom jubilarne dvjestote godišnjice rođenja. Cio tekst posvećen Husein-kapetanovoj ličnosti prati vrijeme od njegovog rođenja u Gradačcu do prerane smrti.

Bilješka o autoru

Dr. sc. Husnija Kamberović je rođen 1963. u Mionici kod Gradačca. Studij povijesti završio na Filozofskom fakultetu u Sarajevu (1987), a magistrirao (1991) i doktorirao (2001) na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bavi se historijom Bosne i Hercegovine 19. i 20. stoljeća. Suradivao u raznim znanstvenim časopisima (Časopis za suvremenu povijest - Zagreb, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest -Zagreb, Prilozi Instituta za istoriju - Sarajevo, Prilozi za orijentalnu filologiju - Sarajevo, Glasnik Arhiva i Društva arhivskih radnika -Sarajevo, Istorijski zbornik - Banja Luka, Diwan - Gradačac, Godišnjak BZK Preporod - Sarajevo, i tako dalje).

Naučni je suradnik u Institutu za historiju u Sarajevu. Objavio knjigu *Prema modernom društvu. Bosna i Hercegovina od 1945. do 1953. godine.*

SADRŽAJ

RIJEČ ČITAOCU	5
PORIJEKLO	7
MLADOST	11
PORODIČNI ŽIVOT	19
NA ČELU GRADAČAČKE KAPETANIJE	21
GRADITELJSKA AKTIVNOST HUSEIN-KAPETANA	31
NA ČELU BOSANSKOGA EJALETA	41
HUSEIN-KAPETAN KAO VOJSKOVOĐA	47
Prvi krug oružanih borbi	47
Drugi krug oružanih borbi	49
PROGONSTVO	55
SMRT	65
SUDBINA HUSEIN-KAPETANOVE IMOVINE	69
HUSEIN-KAPETAN GRADAŠČEVIĆ U ZNANSTVENOJ LITERATURI	75
PRILOZI	
Pismo Petra Petrovića Njegoša upućeno Husein-kapetanu Gradaščeviću 4. februara 1832. godine	81
Pismo Husein-kapetana Gradaščevića upućeno knezu Meternichu 13. jula 1832. godine	91
Pismo Husein-kapetana Gradaščevića upućeno knezu Meternichu 10. oktobra 1832. godine	95
SAŽETAK	97
SUMMARY	103
LITERATURA	109
REGISTAR LIČNIH IMENA	113
IZVODI IZ RECENZIIJA	121
Bilješka o autoru	125
SADRŽAJ	127

Štampanje ove monografije omogućili su:

1. Općina Gradačac
2. Ministarstvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Tuzlanskog kantona
3. Ministrastvo obrazovanja, nauke, kulture i sporta Federacije BiH
4. Predsjednik Tuzlanskog kantona, mr. Selim Bešliagić
5. Turistička zajednica Tuzlanskog kantona
6. "Arex" DOO Gradačac
7. "Ris-Sportnautik" DOO Gradačac
8. "Hempro" DOO Gradačac
9. "Foto-studio" vl. Ahmed Džidić, Gradačac
10. Medicinski centar JZU Gradačac
11. JZU Centar za fizikalnu medicinu, rehabilitaciju i banjsko liječenje "Ilidža" iz Gradačca
12. DD IMK "Kula" Gradačac
13. "Matkić" DOO Gradačac
14. Progettto Fracchia Antonio-Italia, Bergamo
15. Forum žena SDP-a Gradačac
16. H. O. "Bos-IT" Gradačac - Margherita Rocco
17. Kenan Begović, Kalifornija, USA
18. JKP "Komunalac" Gradačac
19. Javno stanbeno preduzeće Gradačac
20. "AMMAR" DOO Gradačac